

NEDERLANDSE TAAL-, VERTAAL- EN LETTERKUNDE

NEDERLANDSE TAAL-, VERTAAL- EN LETTERKUNDE

11

Elfde bijeenkomst van docenten Neerlandistiek in het
Middellandse Zeegebied
Sevilla, 2-4 februari 2012

Redactie:
Francisco Sánchez Romero en Manuel Sánchez Romero

© de auteurs

Uitgave:
Minerva, 2014
Sevilla
Spanje

ISBN 978-84-697-1181-1

INHOUD

<i>Woord vooraf</i>	7
---------------------------	---

LETTERKUNDE

HERMAN VAN DER HEIDE Het behoud van de sfinx: over onleesbaarheid en interpretatie.....	11
--	----

MARCO PRANDONI 'Het Franse vers van Jan van der Noot' De dichter Albert Verwey en de canonisering van Jan van der Noot als wegbereider van de Gouden Eeuw.....	18
--	----

FRANCESCA TERRENATO Verre zusters: Afrikaanse dichters in en over grenzen.....	29
---	----

VERTAALKUNDE

MUSTAFA GÜLEÇ Doet literair vertalen Nederlands-Turks voor spek en bonen mee?! Enkele (!) vertaalproblemen in de Turkse versie van Geert Maks <i>De brug</i>	43
--	----

DOLORES ROSS Vertalen en tolken uit het Nederlands bij de Europese instellingen.....	64
---	----

TAALKUNDE

FRANCISCO SÁNCHEZ ROMERO Linguïstische uitwisseling van Nederlandse en Spaanse leenwoorden tijdens de Tachtigjarige Oorlog [1568-1648].....	81
---	----

CULTUUR

MARÍA JOSÉ CALVO GONZÁLEZ Websites voor studenten Nederlands: criteria van kwaliteit voor selectie en evaluatie.....	97
--	----

ANNE VAN RAEMDONCK Contact met de Nederlandstalige samenleving via het Erasmusprogramma.....	107
---	-----

WOORD VOORAF

Op 2, 3 en 4 februari 2012 werd aan de Universiteit van Sevilla de elfde bijeenkomst gehouden van docenten in de neerlandistiek in Zuid-Europa (Portugal, Spanje, Italië en Griekenland), Israël en Turkije. De organisatie was in handen van Manuel en Francisco Sánchez Romero.

De bijeenkomst werd mogelijk gemaakt door de financiële steun van de Nederlandse Taalunie, de Belgische Ambassade (Vlaamse Vertegenwoordiging) en de Universiteit van Sevilla (Afdeling Duits). Met steun van de Nederlandse Taalunie kon tevens de schrijfster Tessa de Loo worden uitgenodigd.

In deze elfde bundel uit de reeks *Nederlandse taal-, vertaal- en letterkunde* zijn de meeste van de tijdens de bijeenkomst gehouden lezingen verzameld. Ze bestrijken de drie in de titel genoemde vakgebieden en geven zodoende een indruk van de veelzijdigheid van ontwikkelingen in onderwijs en onderzoek in de Zuid-Europese neerlandistiek.

Sevilla, juli 2014

LETTERKUNDE

HET BEHOUD VAN DE SFINX: OVER ONLEESBAARHEID EN INTERPRETATIE

HERMAN VAN DER HEIDE
UNIVERSITEIT VAN BOLOGNA
herman.vanderheide@unibo.it

A polemical stance has been part and parcel of Dutch culture from the very beginning. In the seventeenth century the English, Antwerp-based polemicist Richard Verstegan blamed this quarrelsome attitude of the Dutch on their rebellion against the authority of the king and the pope, thus opening the way for every Dutchman to assess the readability of scripture. In this essay I trace the concepts of (un)readability and the difficulty of texts from Karel van het Reve's controversial and polemic 'Huizingalezing' of 1978 to the specific problems of interpretation presented to the reader by literary theory and poetry, focusing finally on the translation of poetry.

Onleesbaarheid

Er wordt in Nederland al gauw beweerd dat een tekst onbegrijpelijk en dus onleesbaar is. De meeste Nederlandse critici hebben het niet begrepen op moeilijke teksten die hoge eisen aan de lezer stellen. Ook studenten Nederlands als Vreemde Taal moeten die moeilijke teksten vooral bespaard blijven. Mij werd wel eens voorgehouden dat een dichter als Achterberg veel te moeilijk is voor buitenlandse studenten. Maar dat berust volgens mij op een denkfout. De interpretatie van een tekst vereist niet alleen een linguïstische competentie, maar ook een literaire. Het begrijpen ervan is voor Nederlandstalige lezers net zo moeilijk als voor de anderstaligen. Dat vooral de poëzie het in deze discussie leesbaarheid/onleesbaarheid moet ontgelden ligt voor de hand, maar ook de literaire kritiek en de wetenschap moet volgens de voorschrijvende critici 'begrijpelijk' gepresenteerd worden. De destijds veelbesproken Huizingalezing van Karel van het Reve in de jaren zeventig van de vorige eeuw, *Het raadsel der onleesbaarheid*, was vooral gericht tegen de schrijftrant van de in die periode opbloeiende literatuurwetenschap aan de Nederlandse universiteiten (Van het Reve 1979).¹ Literatuurwetenschappers kunnen niet schrijven was het oordeel van de literatuurprofessor. In plaats van te verklaren waarom iets literatuur is en aan de lezer uit te leggen wat goede en slechte literatuur is creëert de literatuurwetenschapper alleen maar nieuwe raadsels, zo beweerde Van het Reve. Het was in die jaren dat ik met enthousiasme bij Elrud Ibsch aan de Vrije Universiteit van Amsterdam ALW begon te studeren en sindsdien koester ik een diepgeworteld wantrouwen tegen die doe-maar-gewoon critici. Ik wilde met het raadsel van de literatuur bezig zonder de pretentie te hebben dat raadsel te kunnen oplossen. Dit opstel wil dus een pleidooi voor het raadsel zijn.

Polemiek

Nederland heeft een lange polemische traditie. Al in de tijd van de Reformatie moest iedereen die de christelijke leer anders dan het officiële uitlegde het ontgelden. De contrareformatorische Richard Verstegan – de Engelsen schrijven 'Verstegan' – schreef vanuit Antwerpen dat elke Hollander zijn eigen geloof had en dat elke schoenlapper er

dominee kon worden. Zelfs in één familie waren er evenzovele geloofsovertuigingen als familieleden. Het zelf lezen en interpreteren van de Bijbel leidde volgens hem tot de hoogmoed die de Hollanders eigen was (Verstegan 1621). Verstegan was een Engelsman van Nederlandse afkomst die als katholiek naar Antwerpen gevlucht was en daar een nieuw leven begon. Ook zijn eigen polemisch talent was onmiskenbaar. In zijn geschrift *Spiegel der Nederlandsche elenden* gaat hij te keer tegen het Nederlandse gekrakeel over godsdienstzaken met de bedoeling de enige en eeuwige waarheid van het katholieke geloof te onderstrepen. De polemieek diende als een belangrijk wapen in de politieke en religieuze strijd en Verstegens werk is een voorbeeld uit een enorme hoeveelheid polemische geschriften uit de periode van het ontstaan van de natie (Heide 2012). Schelden was het meest gebruikte wapen van de pamfletschrijvers en er is sinds die tijd maar weinig veranderd.

In onze tijd is de polemieek niet alleen gericht tegen andersdenkenden maar ook tegen andersschrijvenden, de concurrenten op de literaire marktplaats. De God van Nederland schrijft voor dat dichters, schrijvers en wetenschappers ‘goed’ moeten schrijven en dat betekent niet te moeilijk, begrijpelijk voor de criticus en de ‘gewone’ lezer. Het is blijkbaar niet nodig uit te leggen of aan te tonen wat dat waardeoordeel precies inhoudt.

De Huizinga-lezing uit 1978 is al lang weerlegd, maar nog niet vergeten. Het meest komische commentaar op Van het Reves laconieke houding kwam van zijn broer Gerard naar aanleiding van diens intrede in de R.K. kerk: “Mijn Geleerde Halfbroer (..) vond mijn intrede ‘onbegrijpelijk’, wat heel goed te begrijpen is, want hij kwam vaak op de verrekijk als belangrijke wetenschapper, waarbij hij over van alles en nog wat, desgevraagd, verzekerde dat hij ‘het niet wist’” (Reve 1996: 93). In zijn latere werk werd de jongere broer zelf nogal raadselachtig, ook al bleef hij bekend staan als een uitstekend stilist. Goed schrijven en wartaal kunnen dus blijkbaar heel goed samen gaan. “Ik doe het anders” beloofde hij zijn lezers.

Een ander interessant voorbeeld van een breed uitgesponnen polemieek was de pennenstrijd tussen Willem Frederik Hermans en Hugo Brandt Corstius over Multatuli (Van Zoggel 2013). Beide schrijvers betwistten elkaar de status van de ultieme autoriteit op het gebied van ’s lands grootste schrijver, waarbij opvalt dat het thema van hun polemieek hen uiteindelijk meer verenigt dan scheidt.

Dat de polemieek tussen literaire critici en literatuurwetenschappers in Nederland niet is uitgestorven bewijst nog eens de literaire kroniek die Carel Peeters in de VN verschijnen liet (Peeters 2011). Hij fulmineert hierin tegen de Amsterdamse professor Thomas Vaessens en vooral tegen diens taalgebruik. Vaessens kan blijkbaar ook niet schrijven, want hij gebruikte een wetenschappelijke metataal. Ook in België zijn er schrijvers die ‘onleesbare’ teksten produceren. In een recensie over de laatste bundel van Leonard Nolens schrijft de Nederlandse criticus Piet Gerbrandy: “Paradoxaal genoeg is de kluizenaar (dat is: Nolens) (zo) uitgegroeid tot een van degenen die het geweten van Vlaanderen belichamen, waarbij hij zich verre houdt van de strenge *en vaak onbegrijpelijke* (mijn cursivering) *Cultural Analysis* van Dirk van Bastelaere en een milde vaderlijkheid tentoonspreidt die Tom Lanoye vooralsnog ontbeert” (Gerbrandy 2011).

Poëzie

In hetzelfde jaar als de Huizingalezing *Het raadsel der onleesbaarheid*, verscheen van onze nationale bloemlezer Gerrit Komrij het schotschrift *Dood aan de grutters*, dat tekeer gaat tegen o.a. de dichters H.C. ten Berge en Sybren Polet (Komrij 1978). De

kruideniersmentaliteit van het Nederlandse literaire klimaat wordt daarin op de hak genomen, maar wordt er ondertussen alleen maar door bevestigd. Om het nog even polemisch te formuleren: het grootwinkelbedrijf Komrij demonstreerde dezelfde grootheidswaan als de kleinere, ambachtelijke grutters die hij zo graag bestreed. Grootgrut Komrij vond de poëzie en het 'andere' proza van Ten Berge en Polet slecht en onleesbaar en hij bediende zich van alle stijlfiguren van de polemieken, de tautologie bij voorbeeld: 'slecht is slecht, een goed schrijver is er één die goed schrijft.' Het gaat er mij hier niet om het 'andere' proza te verdedigen, maar om het bestrijden van een mentaliteit waarbij alles wat van het eigen oordeel afwijkt of wat men niet begrijpt af te doen als onzin, wartaal of onverteerbare orakeltaal. Komrij hield ook niet van de poëzie van Kees Ouwens: 'Liefhebbers van Ouwens zullen hem profetisch en orfisch noemen, ik hou het op pedant en pathetisch.(...) Een hele bundel van Ouwens lezen is een marteling. Ze zouden het verplicht moeten stellen in de gevangenissen. Wie, bij recidive, nog zo'n Ouwens-bundel in het vooruitzicht heeft zal zich zeker bedenken. De kleine criminaliteit was in één klap de wereld uit.' (Komrij 1998). Op zich is Komrij's polemieken wel geestig, maar de geest schept afstand, waar het orakel betrokkenheid impliceert. Literatuur en met name poëzie behelzen meer dan alleen hersenactiviteit. Ook een wereldschokkend gedicht als *The Waste Land* werd aanvankelijk met veel reserves gereciperd. Voor de meeste lezers was het wartaal. In zijn excentrieke, maar invloedrijke boek *The White Goddess* spreekt Robert Graves over 'poets and gleemen' (Graves, 1948). Bij de antieke Kelten waren de poëten naast dichters ook priesters en rechters. Zij spraken in raadselen en ontleenden daaraan hun status, die onaantastbaar was, terwijl de 'gleemen' rondreizende minstrels waren en hun gedichten slechts amusement. De woorden 'glee', 'vrolijkheid' en 'unholy glee', 'leedvermaak', lijken goed te passen bij Komrij's houding ten opzichte van de hermetische dichters, die moeizaam worstelen met het woord. Het beeld van Komrij is daarom wel frappant: de dichter zit vaak gevangen in het woordlichaam, gekluisterd aan de woordbetekenis. Een lezer die hem daarbij wil volgen maakt het zich erg moeilijk.

Rond 1980 vond er een wending in het Nederlandse literaire klimaat plaats: de herwaardering van het raadsel ging gelijk op met een herwaardering van de religie. Jaap Goedegebuure situeert die geleidelijke omslag van de kritische mentaliteit bij de oprichting van het tijdschrift *De Revisor* in 1975 (Goedegebuure 2010, 13). Faverey en Ouwens kunnen nu rekenen op meer aandacht en minder kritiek. Meer recent pleitte Ilja Leonard Pfeijffer voor het raadselachtige: 'Onbegrijpelijke poëzie is altijd beter dan makkelijke poëzie' en in zijn essay "De mythe van de verstaanbaarheid" evocert hij Mallarmé: 'Poëzie lezen is een vorm van vermoeden' (Pfeijffer 2000). Hij zette zich daarbij af tegen de podiumdichters, de nieuwe 'jongleurs' en 'gleemen' die in de laatste decennia van de twintigste eeuw in Nederland razend populair werden. De pendel is weer naar de andere kant overgeslagen: het aplomb is hetzelfde, de beweringen zijn veranderd. Raadsels zijn opeens overal te vinden: 'de raadselachtige poëzie van Arjen Duinker', 'het raadsel van het bestaan', 'het openbaar geheim van de poëzie' enzovoort. De woorden 'raadsel' en 'raadselachtig', 'geheim' en 'geheimzinnig' worden te pas en te onpas gebruikt, vooral als de criticus moeite heeft met de poëzie. Van 'het raadsel van de onleesbaarheid' zijn we dus bij 'de onleesbaarheid van het raadsel' beland.

Het raadsel

Raadsels verwijzen we tegenwoordig meestal direct naar de kinderkamer, samen met het aftelrijmpje, het volksdeuntje, het sprookje. Wie kent niet het sprookje van Repelsteeltje? Het raden van de naam van Repelsteeltje is zo moeilijk omdat het een

ongebruikelijke, ‘raadselachtige’, naam is. De magische kracht die ervan uitgaat, is een poëtische. In een rituele dans om het vuur dreunt het demonische dichtertje zijn naam op: ‘Niemand weet / dat ik Repelsteeltje heet!’ Een rijmpje met een nieuw raadsel: wat betekent die naam? Wie is dat mannetje eigenlijk? Het is voor de kinderen, de toekomstige poëzielezers, een beetje een teleurstelling dat het raadsel van de naam wordt opgelost en dat, zoals de sfinx van Oedipus, het vreemde wezen, misschien symbool van de poëzie zelf, zichzelf als gevolg daarvan vernietigt. De ambivalentie van het sprookje is dat het, ondanks het happy end voor de molenaarsdochter die prinses werd, vanwege het abrupte en gewelddadige einde vertwijfelde en angstige kinderen achterlaat. Een dichter als Paul Van Ostayen en later de Vijftigers waren zich er wel bewust van dat de kinderkamer ook de baarmoeder van de poëzie is, denk maar aan “Marc groet ‘s morgens de dingen” of aan “ Poëzie is kinderspel” van Lucebert. Luceberts tekening “Woeste moeder” vat die ambivalentie van het sprookje perfect samen (fig. 1).

Northrop Frye verklaarde de oorsprong van de beeldende kunst en de poëzie uit ‘babble & doodle, going back to charm & riddle’, zoiets als ‘babbelen & krabbelen die teruggaan op betovering & raadsel’ (Frye 1957: 275-81). ‘Charm’ betekent ook ‘amulet’, de naam van een bundel van Lucebert uit 1957 (Lucebert 2002: 249-293). Kritische werken over interpretatie hebben zich in het verleden al intensief beziggehouden met het probleem van het raadsel en de parabel in de literatuur. Een cruciaal werk in dezen is het uit vier delen bestaande essay van de Italiaanse filosoof Giorgio Agamben, *Stanze. La parola e il fantasma nella cultura occidentale* (Agamben 1977). In het vierde essay, “L’immagine perversa”, ‘het perverse beeld’, wijst hij erop dat in de invloedrijke mythe van Oedipos de figuur van de enigmatische sfinx in de moderne interpretatie – het gebruik dat Freud van de Oediposmythe gemaakt heeft is inmiddels een gemeenplaats geworden – nadrukkelijk in de schaduw is gebleven. Maar volgens Agamben moeten we juist hier de betekenis van de mythe zoeken. Met gemak lost de zoon van Laios het raadsel van de sfinx op, waarna de sfinx zich in de afgrond stort. De oplossing van het raadsel is tamelijk banaal, maar in de archaische wereld lijkt het oplossen ervan niet zijn belangrijkste functie te zijn. Het is pas later dat het synoniem wordt met verstrooiing en scherpzinnigheid en nog later verliest het zijn oeroude status helemaal. Wat de sfinx voorstelt is niet alleen een verborgen betekenis, maar ook een beschermende macht die het verontrustende op afstand houdt door het bij haar in te lijven. Aan de éne kant staat de sfinx, het symbolische dat het geheim verbergt en bewaart, aan de andere Oedipos die staat voor het ontcijferen en het formuleren van een betekenis. Hij is de geciviliseerde held die de eenheid verstoort en de oplossing van het symbolische levert. Symbolisch wordt diabolisch; tussen hen gaapt de afgrond. Weer komt de titel van een bundel van Lucebert in gedachten: *Van de afgrond en de luchtmens* (Lucebert 2002:

161-217). Het gevaar dat van het raadsel uitgaat, wordt duidelijk door de vernietiging van de betekenaar en de onvermijdelijke uitkomst van het orakel.

Moeilijk is ook de poëzie van Hans Faverey. In een theoretisch gefundeerd essay bestrijdt de eerder genoemde Belgische dichter Dirk Van Bastelaere het door de Nederlandse dichter en criticus Rein Bloem geschapen beeld van Faverey (Bastelaere 2001: 43-58). Een discussie tussen dichters dus, met Bloem als de mystiek georiënteerde criticus, Van Bastelaere als de literatuurwetenschappelijke essayist en Faverey als zwijgende derde, of misschien als de sfinx en buikspreeker voor zijn vriend Bloem. Van Bastelaere ontzenuwt in zijn essay “De making van een Faverey” het door Bloem geïntroduceerde – en door veel andere critici overgenomen – concept van ‘betekenisloosheid’ met betrekking tot de poëzie van Faverey. De gedichten delen niets mede, ze *zijn* slechts en verkondigen het raadsel van de betekenis. ‘Onzin’, zegt Van Bastelaere, ‘woorden betekenen nu eenmaal’ en met een korte analyse van enkele Faverey gedichten laat hij zien dat zij wel degelijk naar buiten verwijzen, al blijven er veel raadsels bestaan. Het is de interpretatieve impuls die beperkt wordt, waartegen de fundamentele vrijheid van de dichter zich afzet. Ook al is de interpretatie principieel onbeperkt, er zijn grenzen, die getrokken worden door 'de ethiek van het lezen', zoals Van Bastelaere het noemt. De oplossingen moeten 'juist' zijn en 'creatief'. De spanning tussen betekenis en betekenaar blijft bestaan en het is de poëzie die de afgrond probeert te vertalen.

Is poëzie vertaalbaar?

Dit brengt ons tenslotte bij een verwant probleem, voor ons, docenten Nederlands in den vreemde, uitermate interessant. Het is de vraag die gesteld wordt door de Belgische criticus Albert Westerlinck. Hoofdstuk negen van zijn boek *Het schone geheim van de poëzie* is getiteld “Is poëzie vertaalbaar?” Hijzelf beantwoordt die vraag als volgt:

De vergelijking van oorspronkelijke Nederlandse gedichten met omzettingen in vreemde talen is een zeer nuttige bezigheid tot verheldering en verfijning van ons eigen taalsensorium en tot verdieping van ons inzicht in het wezen van de dichterlijke vormschepping. Wie zich aan deze taak zet is immers verplicht de dichterlijke vorm te doordringen, deze vorm in zijn verscheidene bestanddelen te ontleden, de functie van deze bestanddelen af te wegen en hun wederzijdse verhoudingen te onderzoeken. Hij is verplicht *binnen* te dringen, steeds dieper te boren en daarbij steeds zeer “precies” te werk te gaan om in de complexe eenheid-in-ver-scheidenheid van de taalschepping tenslotte het vormbeginsel te ontdekken. Meteen wordt gans het organisch leven van het gedicht hem klaar. Dan kan hij oordelen in hoever de onafscheidbare eenheid van de oorspronkelijke vorm in de vreemde taal gaaf is gehandhaafd. (Westerlinck 1950: 146-7)

Het is een enigszins optimistisch en gedateerd antwoord, maar het blijft een ideaal voor iedere poëzievertaler.

Het vertalen van poëzie stelt de vertaler voor menig raadsel. Hoe lost hij ze op en welke keuzes worden er gemaakt om de betekenis of ‘betekenisloosheid’ van het gedicht getrouw weer te geven? Als je een gedicht vertaalt, wat doe je dan met die onbegrijpelijke raadsels? Uiteraard gaat het interpretatieprobleem vooraf aan het vertaalprobleem en ook hier geldt dus dat het niet slechts om een linguïstisch, maar ook om een literair probleem gaat. Niettemin blijven de interpreter en de vertaler de oplossingen vaak schuldig. Westerlinck spreekt over 'omscheppen', daarbij waarschijnlijk onbewust een woordspeling makend. Het staat buiten kijf dat het vertalen

van een gedicht één van de beste en diepst gravende manieren van lezen is. De woorden beantwoorden nooit aan een stilstaande woordenboekbetekenis, maar zijn 'een trillend centrum van mogelijkheden' (Bastelaere 2001: 46).

Ter afsluiting een voorbeeld van een mooie vertaling dat tevens een passende illustratie is voor het hier besproken probleem. Het betreft een geestig epigram over het raadsel van de vaak raadselachtige dichteres Emily Dickinson vertaald door Peter Verstegen:

Het Raadsel dat wij raden	The Riddle we can guess
Versmaden wij al snel –	We speedily despise –
Wat Gisteren verrassen kon	Not anything is stale so long
Is 't langste al verschaald –	As Yesterday's surprise

Fr 1180 – J 1222 (Dickinson 2005, 192)

Het verschaalde bier van de oplossing -het Engelse woord 'stale' kan verwijzen naar alles wat zijn smaak heeft verloren- heeft de ondoorzichtige, maar verfrissende, schuimkraag van het raadsel verknoeid. Het echte raadsel heeft geen antwoord. Of: als het antwoord niet geformuleerd kan worden bestaat het raadsel niet. Zoals Wittgenstein beweerde: Als een vraag gesteld kan worden, is het ook mogelijk hem te beantwoorden (Wittgenstein 2002: 6.5- 6.5.1)

Elk betekenen blijft in principe raadselachtig (Heraclitus).

Noten

1. Zie Website Universiteit Leiden Huizingalezing.

Bibliografie

- Agamben, G. (1977). *Stanze. La parola e il fantasma nella cultura occidentale*. Turijn: Einaudi.
- Agamben, G. (2005). *Profanazioni*. Rome: nottetempo.
- Bastelaere, D. van (2001). *Wwwhhoosshhh. Over poëzie en haar wereldse inbedding*. Nijmegen: Vantilt.
- Dickinson, E. (2005). *Gedichten 2*. Vertaald en van commentaar voorzien door Peter Verstegen. Amsterdam: van Oorschot.
- Frye, N. (1957). *Anatomy of Criticism. Four Essays*. Princeton: Princeton University Press.
- Gerbrandy, P. (2011). Geen noten op onze zang. Een nieuwe bundel van Leonard Nolens, *Ons Erfdeel*, 54:4, pp. 156-8.
- Goedegebuure, J. (2010). *Nederlandse schrijvers en religie 1960-2010*. Nijmegen: Vantilt.
- Gorp, H. VAN e.a. (1999). *Lexicon van literaire termen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Graves, R. (1948). *The White Goddess. A historical grammar of poetic myth*, London: Faber and Faber.

- Heide, H. van der (2011). "The Seven-headed Beast: Myth and Allegory in Richard Verstegan's polemic against the Northern Netherlands". In: *Richard Rowlands Verstegan, a Versatile Man in an Age of Turmoil*, verzorgd door Romana Zacchi en Massimiliano Morini, Brepols, Turnhout, pp. 97-114.
- Komrij, G. (1978). Dood aan de grutters. *Amsterdamse Schotschriften 1*. Amsterdam: C.J.Aarts.
- Lucebert (2001). *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Peeters, C (2011). Thomas Vaessens strikes again. *Vrij Nederland*, 30-9-2011. Ook te lezen op het site van VN, www.blogs.vn.nl/boeken/literaire-kroniek/thomas-vaessens-strikes-again/ laatst geraadpleegd 27-9-2013.
- Pfeijffer, I.L. "De mythe van de verstaanbaarheid", *Bzzlletin october 2000*. Ook te lezen op www.epibreren.com/pfeijffer/mythe.html laatste geraadpleegd 27-9-2013.
- Reve, G. (1996). *Het Boek Van Violet En Dood*. Amsterdam: L.J.Veen.
- Reve, K. van het (1996). *Literatuurwetenschap: het raadsel der onleesbaarheid*, Baarn: Het Wereldvenster.
- Verstegan, R. (1621). *De Spiegel der Nederlandsche elenden. Getoont door een liefhebber der waerhey ende der Nederlanden welvaart*, Henry Jaye, Mechelen.
- Westerlinck, A. (1950). *Het schone geheim van de poëzie. Beluisterd niet Ontluisterd*. Antwerpen: Standaard-Boekhandel.
- Wittgenstein, L. (2002). *Tractatus Logico-Philosophicus* (vertaald door W.F.Hermans). Amsterdam: Atheneum, Polak & Van Gennep.
- Zoggel, M. Van (2013). Boer Battus versus Wim uit Parijs. De Multatuli-polemiek van Hugo Brandt Corstius en Willem Frederik Hermans". *Spiegel der Letteren*, 55:2, pp.133-161.

‘HET FRANSE VERS VAN JAN VAN DER NOOT’ DE DICHTER ALBERT VERWEY EN DE CANONISERING VAN JAN VAN DER NOOT ALS WEGBEREIDER VAN DE GOUDEN EEUW

MARCO PRANDONI
UNIVERSITEIT VAN BOLOGNA
marco.prandoni@unibo.it

In this article I focus on the poet Albert Verwey (1865-1937) and on his activity as literary historian, in particular for what concerns his role in Jan van der Noot's canonization as a forerunner of the Golden Age. In Verwey's view, Van der Noot deserved critical attention for introducing a new metric system in Dutch poetry and for being a cosmopolitan intellectual. Verwey, who fought to deprovincialize Dutch culture at the end of the Nineteenth century, saw in Van der Noot a kindred spirit and for this reason embarked on his reevaluation.

Verwey als dichter

Op de achterpagina van NRC Handelsblad verscheen in oktober 2011 de rede die Onno Blom sprak ter gelegenheid van de onthulling van het gerestaureerde graf van Albert Verwey in Noordwijk aan Zee: ‘De dood zat in u en ge wist het niet’ (Blom 2011). Ook als dichter zou Verwey opgegraven moeten worden, als één van die grote letterkundigen die, als Henriëtte of Adriaan Roland Holst, nu slechts namen lijken, om het met Guus Sötemann te zeggen (Sötemann 2003).

Aanleiding om Albert Verwey te herontdekken was in mijn geval de vertaling van een keuze uit de gedichten van Verwey door Giorgio Faggin, oud-docent Nederlandse letterkunde in Triëst en Padua, groot poëziekenner en vertaler, o.m. van Van Ostaijen, Van de Woestijne, Gilliams en Nolens, door mij tot een vijftiental teruggebracht en van een inleiding voorzien. Onze bijdrage verscheen in 2012 in een Italiaans literair tijdschrift (Faggin & Prandoni 2012).

Eigenlijk zou ook in Nederland zijn poëzie weer verkrijgbaar moeten zijn want één van de oorzaken van de snelle verdwijning van grote dichters uit het nationale bewustzijn is juist het gebrek aan verkrijgbare titels. In het geval van Verwey ligt dit ten dele aan de dichter zelf want hij was tegen bloemlezingen uit het eigen werk, dat hij als een ‘onverbreekelijk geheel’ beschouwde (Sötemann 2003: 127). Men moest dus tot 1962 wachten, 25 jaar na zijn overlijden, voordat de eerste bloemlezing op de markt kwam.¹

Dit verbod is onbegrijpelijk als men Verweys geestelijke ontwikkeling van Tachtiger naar ‘organische dichter van het Leven’ niet kent.² Hij was als Tachtiger begonnen, een neoromantische dichter, wars van conventionaliteit – ‘retoriek’ in het jargon van de jongeren – en van alle overgeleverde burgerlijke waarden, in de ban van Shelley en Wordsworth, voor wie poëzie een onmiddellijke hartstochtelijke uitstorting was, zelfexpressie die vaak zelfbelijdenis wordt. De breuk met Kloos (waarover zie Van de Schoor & Brinkman 2008) had grote invloed op zijn geestelijke ontwikkeling én zijn latere ‘verzuilde’ receptie: hij stapte uit de redactie, ging door moeilijke jaren van crisis, beleefde een soort wedergeboorte begin Negentiger jaren waarna hij in 1894 zijn culturele activiteit hervatte (met de oprichting van het *Tweenmaandelijksch Tijdschrift*

en later in 1908 van *De Beweging*) en zich weer positioneerde in het brede culturele veld.

Bij hem vinden we de ontwikkeling terug die veel Europese kunstenaars rond de eeuwwisseling meemaakten, getekend door een groeiende argwaan ten opzichte van de positivistische levensbeschouwing en de mogelijkheid om in de wereld en in de geest wetmatigheden te bespeuren (De Vries 1990: 40-42). Er ontstond een behoefte aan een nieuwe religieuze bezieling in de kunst en men wou de grenzen tussen kunsten onderling laten vervagen. In die jaren manifesteerden zich uiteenlopende neomystieke trends die elders in Europa pessimistisch getint waren, maar in Nederland door wereldverbeteraars met veel jeugdig enthousiasme omhelsd werden (Ruiter & Smulders 1990): denk aan de zgn. gemeenschapskunst, van socialistische dan wel katholieke signatuur. Verwey, een geboren bruggenbouwer, die altijd alle uitersten probeerde te verzoenen in zijn drang naar synthese (Henrard 1977: 188), was noch socialist (en zeker geen marxist, tot grote ergernis van bijvoorbeeld H. Roland Holst en Van der Goes, zie Ruiter & Smulders 1990: 180) noch katholiek (of überhaupt christelijk).³ Deze ‘zoekende, seculiere modern’ (Ruiter & Smulders: 175) zei geen behoefte te hebben aan dogma’s en slechts één ideaal voor ogen hebben: de natuurlijke mens op een natuurlijke aarde, een gemeenschap (volk) van vrije individuen. Zijn grootste bijdrage aan de ontwikkeling en verspreiding van deze idealen was, naast het podium dat zijn tijdschriften bood aan literatoren, kunstenaars en politicologen, het ‘historisch programma’ en de opschriften in dichtvorm voor de Beurs van Berlage in Amsterdam, gebeiteld in de wanden van het gebouw (De Vries 1990: 41). Op het gevelrelief *Het Verkeer* aan de Damrakzijde kan men veelbetekenend lezen: ‘De Aard wordt straks één’. Hij ging ook mee met een aantal ontwikkelingen van het Moderne, tot het kubisme, het fauvisme, de eerste Van Doesburg, en bereidde dus de avant-garde voor, maar hij weigerde om er de rigoureuze gevolgen van de abstracte kunst uit te trekken (De Vries 1990: 65). Toen *Het Getij* en *De Stijl* werden opgericht, stopte hij met zijn *Beweging*, mede ook door de schok van de Eerste Wereldoorlog die zoveel illusies wegspoelde.

Vooraf zijn dichtbundels getuigen van deze geestelijke ontwikkeling. De dichter zelf, die vaak de neiging had om terug te blikken en het verleden met terugwerkende kracht te lezen als stadium binnen een algemene ontwikkeling, interpreteerde deze dialectisch, in Hegeliaanse termen, met eerst een poëzie van het Ik, later een behoefte om alle ikkigheid uit zijn poëzie te verbannen en alleen de werkelijkheid als poëzieobject te maken, met uiteindelijk als synthese: poëzie van het Leven, met hoofdletter en als synoniem van de Idee (Van Halsema 2010: 258-59).⁴ Een sterk beeldrijke poëzie waarin de werkelijkheid door de verbeelding – de centrale kracht voor Verwey – en de hartstocht(elijkheid) van de dichter getransfigureerd wordt in visioen. Poëzie van het Leven, het Verborgene, het mysterie: het grondprincipe dat de dichter in zijn werk steeds weer probeert te doordringen en in zijn verzen te laten doortrillen. Het Leven is beweging, ritme en kan juist in de ritmische, maatvolle beweging van het gedicht weergegeven worden. Deze poëzieopvatting zou Verwey met kleine accentverschillen heel zijn leven lang blijven koesteren en als een apostel (een democratische variant van een profeet, Van Halsema 2010: 277) propageren, zichzelf beschouwend als enige ware voortzetting van de geest van Tachtig, bij Perk begonnen en nu bij hem culminerend (Verwey 1921, Verwey 1956 [1935]). Het is een poëzie die zeker diepe sporen draagt van de Engelse romantici en vooral van het symbolisme. Alleen, zoals Ton Anbeek opmerkt, ontbreekt bij hem de zgn. stemmingsymboliek die zo typerend is voor grote(re) Nederlandse symbolisten als Leopold of Boutens:⁵ het Verborgene blijft uiteraard mysterie, maar zo’n beetje alles wordt in zijn poëzie

geëxpliciteerd (Anbeek 1990: 88).

De verzen doen bovendien soms prozaïsch aan, de syntaxis gewrongen, de rijmwoorden geforceerd. Dit gaf Kloos de aanleiding om in van sarcasme doortrokken recensies te ventileren dat Verwey vroegtijdig oud was geworden, en zijn dichterbron opgedroogd. Zijn oude vriend bleek de fatale fout te hebben gemaakt het verstand te gaan gebruiken in plaats van de dichterlijke inspiratie. Dit kwam bij Verwey heel hard aan omdat hij er heilig in geloofde, met zijn held Shelley, dat het verstand geen hulpmiddel voor de dichter mocht zijn (Weevers 1966: 15). Alleen de verbeelding die de werkelijkheid in visioen kan transformeren en het Leven openbaart! De hartstocht van de innerlijke gevoelens! Verstandsdichters als die van de Verlichting of de marxist Gorter vond hij juist geen dichters. Kloos vernietigende oordeel heeft Verweys receptie, sindsdien verdeeld in twee kampen (met fanatieke aanbidders als Van Eyck en veel critici of criticasters: zie Sötemann 2003: 127-28), blijvend beïnvloed.

Zeker getuigt Verweys poëzie van een grote mate van abstractheid, met nogal dorre praatverzen (de taal waarmee hij werkte was *corpus vile*, aldus Nijhoff) maar die kan in veel opzichten als een anticipatie worden beschouwd van latere twintigste-eeuwse stromingen. Het is een poëzie die heel lastig valt te classificeren: met mooie natuurbeelden, vaak ontleend aan het duinlandschap dat hem dierbaar was, of de zee (Henrard 1977: 191), maar allesbehalve vanuit een realistisch-naturalistisch standpunt waargenomen, en evenmin impressionistisch of sensitivistisch – want hij streefde een holistische weergave na, op zoek naar de ultieme zin, bezielde verbanden, het visioen.⁶ Kosmische uitvergrotingen – zoals de sterrenhemel of duizelingwekkende beelden van de aarde vanuit de hemel – worden plotseling afgewisseld met *inzooms* op de kleinste details van het alledaagse leven, de kleinste wezens op aarde. Veel nadruk ligt op de subjectiviteit van de dichter en zijn passievol elan, als nalatenschap van Tachtig, maar men treft er geen esthetiserende cultus van het ik aan, anders dus dan bij Kloos of veel andere Europese decadenten. Het is een diep religieuze poëzie – dichten was voor hem niets minder dan ‘een intuïtief schouwen van het volmaakte grondplan des levens’ (geciteerd in Ruiters & Smulders 1990: 176-77) – maar zonder persoonlijke godsbeelden, want het Leven is ‘beeldloos’ (Van Halsema 2010: 285). Moeilijk leesbare, doordachte verzen, maken soms ineens plaats voor een naïef, bijna ontwapenend perspectief, dat van een kind dat zich vol verwondering aan het Leven vergaapt.⁷

Verwey als literatuurhistoricus: de canonisering van Joncker Jan van der Noot

Dat Verwey zich ook nog op literatuurgeschiedenis had gestort, was voor Kloos het ultieme bewijs van zijn poëtisch ontaarde geest. In een essay naar aanleiding van Verweys *Het leven van Potgieter*, schreef hij dat de historische letterkunde (voor het merendeel ‘nuchtere redenatie, verstandelijk gepraat’, die geen hond meer leest, ‘en dat niet ten onrechte’) het niet haalt bij de eigentijdse poëzie. Verweys belangstelling voor de vaderlandse letteren zou in eerste instantie kunnen verbazen, zegt Kloos, maar bij nader inzien valt dit best te verklaren: die saaie nuchterheid is een hardnekkige ‘karaktertrek der natie’, bovendien ‘alles wat ik hier zeide van het nuchter-verstandelijke [...] dat alles kan ook van toepassing zijn op het merendeel der verzen, die de heer Verwey [...] in de laatste jaren te verwaardigen zit!’ (Kloos 1905: 51-54, *passim*).

De Tachtigers hadden over het algemeen niets, of weinig, met historische letterkunde die zij – in het spoor van Busken Huet (Van Halsema 2010: 371) –

doorgaans als oubollig, belerend, door en door retorisch bestempelden. Ze hadden daarmee afgerekend. Bij Verwey lagen de zaken ingewikkelder. Hij deelde met de andere Tachtigers een zekere aversie tegen de groeiende verwetenschappelijking van de literatuurgeschiedenis, vanaf De Vries en Jonckbloet (volgens Van Deyssel ‘een extra suf schoolmeestertje’ en volgens Verwey onbekwaam om over literatuur te oordelen, Laan 1997: 53) tot Ten Brink en Te Winckel, die op de leest van de Duitse filologie waren geschoeid.⁸ Hij uitte bovendien scherpe kritiek op de pretentie van zulke overzichten om uitputtend te zijn – hij had altijd een voorkeur voor mensen die, zoals Kalff, ‘met rust en lust’ lezen (Van Halsema 2010: 378-81) en voor bloemlezingen die te tekst zelf aan het woord laten. Voor Verwey was een vereiste dat een literatuurhistoricus alleen uit bewondering en met inlevingsvermogen zou schrijven, en dus geen dorre samensteller mocht zijn. Zijn houding tegenover de wetenschappelijk literairhistorische arbeid was dus getekend door een grote argwaan maar niet principieel afwijzend, zeker niet ‘ahistorisch’ zoals Marijke Spies die ooit noemde (Spies 1989: 334). Dat heeft Van Halsema onlangs laten zien, voor wat betreft bijvoorbeeld zijn verhouding tot de hoogleraar in Leiden, zijn voorganger Kalff.⁹ Verweys visie op het verleden was wel diep gekleurd door het historicisme van het *fin-de-siècle* en van zijn Hegeliaanse geschiedfilosofie maar dat weerhield hem er niet van om dichters in hun cultuurhistorische context te plaatsen en historische categoriën te hanteren.¹⁰

Al in De Nieuwe Gids had Verwey in 1885 een artikel geschreven over het sonnet, kunstvorm bij uitstek voor de Tachtigers, als perfecte weergave van een bewegingsgolf. Dit was al een aanwijzing voor het feit dat de Renaissance, het tijdperk van het sonnet, hem later zo zou bekoren. In de Negentiger jaren, de jaren van zijn heroriëntatie, ging hij zich steeds meer storten op literairhistorische studies (Oosterholt 2005: 64): een passie die hem niet meer zou loslaten en die hem veel jaren later, in 1925, niets minder dan een hoogleraarschap in Leiden zou opleveren. Deze passie voor literatuurgeschiedenis had diepe oorzaken: allereerst voelde hij de behoefte om Tachtig en als gevolg zichzelf (als enige ware voortzetter ervan) van een geschiedenis te voorzien. Een *tabula rasa* met alles wat vóór Tachtig had plaatsgevonden vond hij onbevredigend. Vervolgens, en dit houdt nauw verband met de eerste reden, was zijn denken (een ‘Hegeliaans getinte Spinozistische mystiek’, Henrard 1977: 189), zoals dat van zovelen rond de eeuwwisseling, in de ban geraakt van geschiedfilosofische begrippen, ontleend aan het Duitse idealisme (Oosterholt 2005: 94). Weg met de mechanistische visie van de positivisten, weg met het causaal denken! De geschiedenis is allesbehalve een rechtlijnige ontwikkeling, maar het proces waardoor het Leven zich door allerlei fases van groei en verslapping in de mensengeschiedenis manifesteert, een organisch geheel.

Verwey begon ook anders tegen de Renaissance aan te kijken (Oosterholt 2005: 85): niet alleen de literatuur van de jonge Republiek, die hij als bakermat van een nieuw jeugdig elan op Europees niveau beschouwde, maar ook van haar ‘wegbereiders’. Hij speelde een grote rol bij het canoniseren van de voorlopers van de Gouden Eeuw in de poëzie, in de eerste plaats Jan van der Noot als dichter-leider beschouwd, voorbode van het nieuwe, geniale vertolker van het idioom van de renaissancelyriek. Van der Noot had niet alleen de levensbeschouwing van de Renaissance, maar ook nieuwe strofische vormen en een nieuw metrisch vers in de Nederlanden ingevoerd. Dat metrisch stelsel, gebaseerd op een vaststaand aantal lettergrepen én een regelmatige afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde syllabes, verving het geaccentueerde vers van de rederijkers: een ware revolutie (zie Waterschoot 1995; Koppenol 1995; Prandoni, ter perse).

Van der Noot was wel genoemd geweest door de Vlaming Jan Frans Willems

(Willems 1839: 421-24), later gebloemleesd in Vlaanderen (Stallaert 1857), maar de eerste die er de aandacht op had gevestigd was Kalff. Kalff maakte in 1889, in zijn geschiedenis van de literatuur in de 16^e eeuw, een onderscheid tussen zuidelijke en noordelijke kunst. Voor Van der Noot maakte hij ruim plaats. Toch sprak hij zich in zijn slotbespreking, een *summa summarum*, relativerend over hem uit: wel verdienstelijk, maar geen dichter (Kalff 1899: 261).

Verwey dacht er anders over. Hij was in de jaren tussen 1893-97 bezig met een reeks bloemlezingen vanaf de middeleeuwen t/m de negentiende eeuw en vond dat Van der Noot een apart deeltje verdiende ondanks de grote onverschilligheid van het vaderlandse publiek. Hij bijt dat publiek sarcastisch toe: ‘Ons volk bezit, uit één eeuw 5 of 6 misschien, uit een andere één of 2 dichters, waarmêe het in het buitenland kan aankomen; als iemand dat aantal met één vermeerdert...’. Nee, hij maakt zich geen illusies: het zal tóch niet verkopen, maar hij vindt Van der Noots ‘letterkundig-historische belangrijkheid’ te groot om hem te blijven negeren. Hij noemt Van der Noot ‘de Pléiade-dichter van Nederland’, heraut van de nieuwe tijd: zonder hem was er geen Hooft, geen Vondel geweest, ‘niet zóo compleet voor ’t minst, niet zóo met dat gezag van zijn jamben-taal’ (Verwey 1895: I-IV, *passim*). Wat hem vooral in zijn werk aansprak is de ontvankelijkheid voor de internationale renaissance, en meer specifiek voor het Franse vers. In een paragraaf die twee bladzijden beslaat, beschrijft hij in één doorlopende zin de geschiedenis van de jambe, zijn wederwaardigheden door de geschiedenis van de Nederlandse dichtkunst heen (Verwey 1895: 4-6). De invoering van de Franse maat wordt als een noodzaak gepresenteerd: het mateloze vers van de rederijkers, vervallen in holle vormen, zou vervangen worden door een nieuw vers. Nieuwe tijden eisen nieuwe verschijningsvormen van het Leven, dus een nieuw ritme. Want het Leven uit zich volgens hem in de eerste plaats als beweging, ritme en daarom zijn dichters bij uitstek degenen die de geest mee hebben: anders dan Hegel en Spinoza, stelt Verwey dan ook de kunst en in het bijzonder de dichtkunst ver boven de wijsbegeerte. Dode vormen moesten vervangen worden door nieuwe vormen, en dat deed Van der Noot als eerste – D’Heere verdient bij hem geen naam als dichter en het vers van een aan Verwey zeer verwante geest als Spieghel (‘man van de nieuwere tijd [...] vereenzelvigde God en Natuur’, Verwey 1919: 42; ‘Als Vondel de adelaar was, was hij de leeuwerik’, Verwey 1919: 160) was ‘niet het fransche’ (Verwey 1927: 20). Marnix van Sint-Aldegonde was voor Verwey wel ‘een vriend van fransche verzen’ die ‘met recht op dit invoeren van de italiaansche maat trotsch mocht zijn’, maar ‘een geleerde, een letterkundige’, geen dichter als Van der Noot (Verwey 1919: 165). Dan veel liever het geaccentueerde vers van Spieghel of zelfs Datheen, want

een springplank is een machtig middel, als hij ons namelijk hoog springen doet. Zoo ook het metrum wanneer het oorzaak wordt van ongewone ritmen. Maar niet, als wij er ritmisch weinig mee uitwerken (Verwey 1919: 164-165).

Hij ging Verwey erom Kalff op twee punten corrigeren: 1. Van der Noot is wel een groot dichter en zonder hem was er geen Gouden Eeuw geweest; 2. De Renaissance is in het zuiden begonnen, en heeft via Vlaanderen en Brabant het Noorden bereikt: ‘Van Ronsard, over Van der Noot naar Vondel, dan is naar Zuid-Nederland de lijn verleid die tot nu in Noord-Nederland bij Spieghel en Coornhert bleef’. En hij concludeert: ‘De geschiedenis van onze renaissance is *à faire*’ (Verwey 1895: IV). Kalff accepteerde een groot deel van deze kritiek en nam die over in zijn latere literatuurgeschiedenis (Kalff 1907: 335-356), de eerste stap naar de canonisering van Van der Noot:

Ondanks dat alles heeft hij recht op een plaats in de geschiedenis onzer letterkunde als een van de wegbereiders der Renaissance, als een middelaar tusschen de nieuwe uitheemsche kunst en het Nederlandsch publiek van dien tijd, als een der eersten die de oogen zijner landgenooten heeft geopend voor de schoonheid eener nieuwe poëzie (Kalff 1907: 356).

Kalff werd niet alleen door Verwey overtuigd. Beslissend was de keuze geweest van het aanstormende talent van *Van nu en straks* August Vermeylen, Vlaamse vernieuwer die in contact stond met de Tachtigers en vooral met Verwey, om diens studie van Van der Noot voort te zetten. In 1899 promoveerde hij in Brussel op Van der Noot, in een proefschrift dat duidelijke sporen droeg van de invloed van Verwey. Vermeylen zou in 1901 hoogleraar in Brussel worden, Verwey in 1925 in Leiden, voorgedragen door Kalff zelf, die een ‘esthetisch interregnum’ op de leerstoel Nederlandse letterkunde wenselijk achtte. Uit archiefonderzoek blijkt hoeveel ruimte Verwey maakte voor Jonker van der Noot in zijn colleges.¹¹ Één van zijn leerlingen, W.A.P. Smit, de Utrechtse hoogleraar die een grote stempel drukte op de naoorlogse historische neerlandistiek, verzorgde een uitgave van Van der Noots *Het Bosken* en *Het Theatre* in de jaren Vijftig, opgedragen ‘aan de nagedachtenis van zijn Leermeester Albert Verwey’ (Smit 1956).

Cultuurtransfer: nationalisme vs. kosmopolitisme

Tot slot wil ik kort stilstaan bij de exacte taxeren van de invoering van de Franse maat als vehikel voor de verspreiding van het renaissance-discours bij Verwey en Vermeylen. Verwey gebruikte steeds licht ambivalente uitdrukkingen om die import weer te geven: ‘de verliefde strijd van ’t hollandsch met frans-italiaansche maten’ of ‘die eerste en delicaatste renaissance-tucht’ (Verwey 1895: 1), zoals bij paardrijden, ‘waarmee de droom aan een vorm moet worden onderworpen’ (Oosterholt 2005: 91, met betrekking tot Poot, een andere dichter die Verwey weer op de kaart zette). Een wenselijke, ja noodzakelijke discipline en normering, een ‘behoefte aan maat’ (Verwey 1895: 5). Blijkbaar had natuurlijkheid zijns inziens toch behoefte aan vorm, een grotere regelmaat om de steeds nieuwere geestesvormen uit te drukken en ‘oude’ vormen te vervangen, want het Leven is ‘een vorm-zoekende kracht’ (zoals hij schrijft in een opstel uit 1905 over de *aesthetica* van Hegel, geciteerd in Van Halsema 2010: 274).

Verwey had helemaal geen moeite met de buitenlandse afkomst van die geïmporteerde ‘waren’: een bij uitstek internationaal gerichte dichter als Van der Noot steeg boven de eigen grenzen uit en maakte zich die vormen eigen en in de eigen taal en cultuur productief.¹² In een essay naar aanleiding van Vermeylens proefschrift uit 1899 leek Verwey zelfs te suggereren dat juist nú de tijd rijp was om deze kosmopolitische dichter naar waarde te schatten, nu intellectuelen de benauwende nationalistische barrières aan het overkomen waren:

Het karakter van het laatste eeuwkwartaal is dat de volken zich die eigenschappen bewustmaken waardoor zij aan het wereldverkeer kunnen deelnemen [...] Door een verandering van den smaak, die ontiaan werd voornamelijk van vaderlandsche troebleeringen, werd het mogelijk Van der Noot, den zuiveren kunstenaar naar het type van de Renaissance, te verstaan. Gevolg daarvan was het inzicht, dat een zuid-nederlandsch dichter aan Hooft en Vondel was voorafgegaan. Belangwekkende studiën kwamen aan de orde naar deze wijziging van de eeuwen-oude voorstelling (Verwey 1903: 237-38, *passim*).

Verwey keek systematisch over de grenzen heen en zocht de solidariteit van gelijkgestemden zoals de Duitse Stefan George of de Afrikaner C. Louis Leipoldt. Ten opzichte van de Nederlandse geschiedenis en literatuurgeschiedenis zette hij de nationalistische blik af tegen de in de negentiende eeuw dominante burgerlijk-liberale visie op geschiedenis, vooral die van de Republiek als voorloper van de negentiende-eeuwse staat.¹³ Veelzeggend was in dit opzicht Verweys ‘verbetering’ van Kalff die de aanvang van de Renaissance in de Nederlanden in het Noorden situeerde. Dit punt lag Verwey na aan het hart, want hij wou expliciet afrekenen met de bekrompen Hollandocentrische gedachte van veel geschiedschrijvers én literatuurhistorici waardoor bijvoorbeeld Lucas d’Heere, Karel van Mander en Jan van der Noot ‘lang vergeten’ waren: ‘graag vergaten de Calvinisten hier de zuidelijke apostaten’ (Verwey 1895: 2). Voor hem was het begrip ‘vaderlander’ het tegengestelde van ‘mens’, en ‘natiestaat’ het tegengestelde van een mystiek, vaag socialistisch ingevuld begrip ‘volk’. Volgens hem hadden de Nederlanders van zijn tijd, of liever de voorhoede onder hen (hijzelf!), wel door dat die fase van verheerlijking van de burgerlijke-liberale staat en van zijn gereconstrueerde verleden, afgedaan had. Geestelijke leiders zagen in dat een nieuw tijdperk was aangebroken: een grens- en staatoverschrijdend tijdperk, transnationaal, waarin het nieuwe Nederland zou opgaan in bredere Europese verbanden (zie Van Halsema 2010: 378). Men kon de oudere Nederlandse literatuur wel blijven bestuderen, maar vanuit een totaal nieuw perspectief: welke bijdrage hebben ‘wij’ geleverd aan de ontwikkeling van de mensheid? Naar zijn idee, vooral de liefde en eerbied voor de werkelijkheid die bij de allerbeste geesten – Spinoza, Vondel – tot een visioen van het immanente Leven, een vergeestelijking van het reële, leidde. Verwey noemde deze houding ‘vroomheid’ (Henrard 1977: 197-200, Van Halsema 2010: 305, 388).

Ondanks zijn internationale oriëntatie, wars van provincialisme, die Verwey zeer waardeerde,¹⁴ blijkt Vermeulen daarentegen wel degelijk moeite te hebben met de cultuurtransfer van de Renaissancevormen uit Frankrijk, als men tussen de regels van zijn proefschrift leest. Het minderwaardigheidscomplex van Vlamingen tegenover Fransen én Noordnederlanders, schemert hier duidelijk doorheen, met aan de éne kant het bewustzijn van de noodzaak van die import (een ‘defectieve’ houding) en aan de andere kant de drang om diezelfde import – als een dreiging ervaren – te relativiseren (een ‘defensieve’ houding, zie Robyns 2010: 352-358, *passim*).¹⁵ In de termen van Peter Burke is er hier sprake van ‘anxiety of deficit’ die omslaat in ‘anxiety of contamination’ (Burke 2004: 122). Wat de Hollanders betreft: geen toeval dat renaissancelyriek eerst in het Zuiden tot ontplooiing kwam: wij waren er rijp voor! Waren de omstandigheden er later niet zo tegen geweest dan zou het Zuiden aldus Vermeulen vóór het Noorden (of in plaats daarvan) een gouden eeuw hebben beleefd. En over die Gouden Eeuw gesproken: ‘zo autochtoon is de Hollandse 17de eeuw niet, en in Vondel zelf vinden we de Vlaamse natuur nog volledig uitgesproken’ (Vermeulen 1951: 821). Verder wil hij de cultuurtransfer uit Frankrijk nuanceren. Eerst verzekert hij de lezer ervan dat Van der Noot totaal oorspronkelijk omging met zijn modellen en ze tot iets nieuws omsmeedde: ‘hij mag oden van Ronsard met hun verzenverdeling overnemen, de innerlijke vorm van zijn gedicht is toch oorspronkelijk, kleur, rythmus, wendingen zijn wel van hem’ (Vermeulen 1951: 803-804). Voor de ‘metrische hervormingen’ valt de invloed van ‘Franse dichters’ niet te ontkennen,

maar heel de wording onzer poëzie zocht in die richting, de eigen betoning onzer taal leidde er natuurlijk toe, en wellicht was de werking van de vlaamse muziek en ’t vlaamse lied voldoende om ’t iambisch vers zijn eigen wetten te laten vinden. (Vermeulen 1951: 809).

Met andere woorden, de ontwikkeling had ook autochtoon kunnen zijn, en de import was al met al bijkomstigheid.

Verwey waren zulke verkapte nationalistische gedachtespinsels helemaal vreemd. In zijn afscheidsrede van 1935 maakte hij een balans op van zijn werkzaamheden als Leidse hoogleraar. Voor zijn gevoel moesten er een aantal verschuivingen worden aangebracht in de visie op literatuur vóór Tachtig. De canon zou als volgt herzien worden:

Het was een onderdeel van de taak van Tachtig geweest het onmiddellijk voorafgegane geslacht te groeperen rondom Potgieter, in de daaraan voorafgaande een verschuiving ten ongunste van Bilderdijk teweeg te brengen, in de XVIIe en XVIIIe eeuw het onmiddellijk geziene te onderscheiden van de renaissancistische geleerdheid, in de XVIe aandacht te eisen voor het franse vers van J. van der Noot. (Verwey 1956b)¹⁶

Van der Noots verdiensten zijn nu samengevat in één uitdrukking: de invoering van het moderne metrisch stelsel. Frans, uiteraard.

Noten

¹ Zijn verzamelde gedichten werden in 1983 door zijn dochter bijeengebracht (Verwey 1983).

² Over de ontwikkeling van zijn poëtica, zie Custers 1995.

³ Zie zijn belangrijke bijdrage hierover ‘Volk en katholicisme’, besproken in Ruiter & Smulders 1990: 176 e.v..

⁴ Van Halsema spreekt van een ‘para-filosofisch systeem’, dat ‘met gemak op een post-it’ past en is van mening dat Verwey als denker ‘volstrekt oninteressant’ is: een denken dat voornamelijk in dienst staat van zijn poëtica (Van Halsema 2010: 286, voortbordurend op Vestdijks studie over *Albert Verwey en de idee* uit 1940). Henrard vindt hem als denker daarentegen wel degelijk diepzinnig en origineel (Henrard 1977: 189).

⁵ Van Boutens heeft Giorgio Faggin onlangs een prachtige bloemlezing met Friulaanse vertaling gepubliceerd (zie Faggin 2013).

⁶ Zie b.v. zijn bespreking van *De Paarden van Diomedes* van Van de Woestijne, voorbeeld van ‘hoe men niet moet dichten’ (Verwey 1921: 79), met ‘beelden niet gegeven als syntheses, maar als mozaïek van onderdelen’ (83), ‘zonder gevoel voor samenhang’ (86). Hij is ook tegen ‘overbeluste zintuig en ziekelijk-gevoelige zenuw’ als inspiratiebron (79).

⁷ In zijn inaugurele rede als hoogleraar in Leiden, zegt Verwey: ‘Dichter is hij die op iedere leeftijd weer kind kan zijn’ (Verwey 1956a: 28), met verwijzing naar Rousseau.

⁸ Een apart geval is dat van Prinsen, een literatuurhistoricus (en sinds 1919 hoogleraar in Amsterdam) die nog veel meer dan de oudere Kalff voor de opvattingen van Tachtig werd gewonnen (Van Halsema 2010: 371) en die veel lof bij de Tachtigers oogstte (Laan 1997: 53, 119). Zijn monografie over een andere voorman van de Renaissance, Jan van Hout (Prinsen 1907) werd door Verwey in *De Beweging* (waarvan Prinsen medewerker was) enthousiast ontvangen: ‘Er is in de breedschouderige onvervaardheid van Dr. Prinsen, in het opbruisende, in het kleur-schietende en toch ook gemoedelijke, in het kinderlijke en overstelpende, het vormgevende en het vorm-verwoestende, in zijn voorkeur voor karakter en zijn afkeer van begrenzing, in den heelen stroom van onderling botsende en toch nooit gestremde, nooit zelfs haar golfslag afbrekende tegenstrijdigheid die zijn stijl is, – er is daarin een vorm van leven die ik, en menigeen met mij, in de scherper omlinjende literatuur van onze dagen noode missen zou’ (Verwey 1908: 366).

⁹ Kalff hield een middenpositie tussen ‘wetenschapper’ en ‘essayist-kunstenaar’ in (Laan 1997: 80).

¹⁰ Spies spreekt in het geval van Verwey van een ‘hermeneutische’ aanpak, maar Van Halsema relateert terecht te waterdichte tegenstellingen: Verwey stelde zich niet radicaal tegen Jonckbloed of Ten Brink op (Van Halsema 2010: 378. Zie ook Oosterholt 2005: 94).

¹¹ In het academisch jaar 1924-25 gaf hij bijvoorbeeld drie college-uren per week waarvan één aan Van der Noot besteed werd (Van Dijk 2009: 278).

¹² In een essay over ‘oude Nederlandsche sonnetten’, schrijft Verwey: ‘Van der Noot heeft bij zijn bewerken van fransche en italiaansche voorbeelden gevoeld waarop het aankwam. Niet op het rijm, maar

op het evenwicht' (Verwey 1912: 182). Ook in Poot zag Verwey 'een belangrijk stadium in de ontwikkeling van de Europese cultuur', een 'uitzondering in nationaal perspectief, omdat zijn landgenoten zich niet los konden maken van een provincialistische geest' (Oosterholt 2005: 92).

¹³ Om maar één voorbeeld te noemen: hij bewondert de (eerste) poëzie van Potgieter juist omdat die 'vaderlandloos' is (Verwey 1956a: 15).

¹⁴ In een bespreking van Vermeylens *Verzamelde opstellen* en *De Wandelende Jood* zegt hij: 'Ik geloof dat in de geschiedenis van de Vlaamsche Beweging Vermeyleen een ongewoon belangrijke figuur zal zijn. Op het oogenblik dat haar romantische, nationalistische vorm was uitgeleefd, heeft hij voor de krachten van het land – vooral geestelijke – oog gehad en sprak het uit op welke wijze zij werkelijk en europeesch kon voortbestaan. Niet door een verouderd verzet van zinledig geworden vaderlandslievendheid, maar door een zeer wezenlijk medeleven en medearbeiden in geest en kunst van het werelddeel. "Wij willen Vlamingen zijn om Europeërs te worden"' (Verwey 1906: 392).

¹⁵ Ook Verwey waren die tegenstrijdigheden opgevallen, met betrekking bijvoorbeeld tot de waardering van Streuvels en de Rodenbachreceptie in het Noorden: 'In onrechtvaardigheid en ongeduld verliest hij den juisten blik op de verschijnselen die hem ter harte gaan [...] Neem u in acht – zou ik hem willen antwoorden – uw ongeduld doet u onbillijk zijn tegenover Noorden en Zuiden. Wat het Noorden betreft: wees tevreden, dat het, vrijwillig, uw dichters met zóó groote toegenegenheid is tegemoet gekomen. En neem het aan het Zuiden niet kwalijk dat het niet nog belangrijker is dan het al is' (Verwey 1906: 394).

¹⁶ Zie Oosterholt 2005: 57, die zich echter in zijn studie op de (positieve dan wel negatieve) herijking van Bilderdijk, Potgieter en Poot concentreert, Van der Noot buiten beschouwing latend.

Bibliografie

- Anbeek, T. (1990) *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Blom, O. (2011, 5 oktober). 'De dood zat in u en ge wist het niet', *NRC Handelsblad*.
- Burke, P. (2004). *Languages and Communities in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Custers, L. (1995). *Dáár was de bron. De Beweging van Tachtig in de ogen van Albert Verwey*, Maarssen: De Ploeg.
- Dijk, A. van (2009). 'Welk een ketter is die vrouw geweest!' *De plaats van Albert Verwey in de Hadewijchreceptie*. Hilversum: Verloren.
- Faggin, G. (2013). *Shakespeare Baudelaire Boutens in versi friulani*. Vicenza: Tipografia Editrice Esca.
- Faggin, G. & Prandoni, M., (2012). Albert Verwey. *Hebenon*, Vierde reeks, 9-10, 56-73.
- Halsema, J.D.F. (2010). *Vrienden & Visioenen. Een biografie van Tachtig*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Henrard, R. (1977). *Wijsheidsgestalten in dichterwoord. Onderzoek naar de invloed van Spinoza op de Nederlandse literatuur*. Assen/Amsterdam: Van Gorcum.
- Kalff, G. (1899). *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de 16^e eeuw*, Deel 1. Leiden: Brill
- Kalff, G. (1907). *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, Deel 3. Groningen: J.B. Wolters.
- Kloos, W. (1905). *Nieuwere literatuurgeschiedenis*. Deel 3.
- Koppenol, J. (1995). Maatwerk: poëtië, metrie en muziek bij Jan van Hout. In *Dans der Muzen. De relatie tussen de kunsten gethematiseerd*. A.C.G. Fleurkens et al. (red.), Verloren: Hilversum 1995, pp. 57-72.
- Laan, N.Th.J. (1997). *Het belang van smaak. Twee eeuwen academische literatuurgeschiedenis*. Amsterdam: Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam.

- Oosterholt, J. (2005). Verweys beeld van de 19^e-eeuwse dichtkunst in Nederland. Id., *De bril van Tachtig. Het beeld van de 19^e-eeuwse Nederlandse dichtkunst*. Amsterdam: UvA, p. 57-98.
- Prandoni, ter perse. Vive la France, A bas la France! Contradictory Attitudes Toward the Appropriation of French Cultural Elements in the Second Half of the Sixteenth Century: Forewords of “Modern” Poetry Collections. In J. Konst & B. Noak (red.), *Wissenstransfer und Auctoritas in der frühneuzeitlichen niederländischsprachigen Literatur*. Vandenhoeck & Ruprecht: Berlin.
- Prinsen, J.Lzn (1907). *De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan van Hout*. Amsterdam: Maas en Van Suchtelen.
- Robyns, C. (2010). ‘Eigen verhoog eerst’. Vertaling als een bedreiging voor culturele identiteit. In T. Naaijken e.a. (red.), *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen: Vantilt, pp. 349-59.
- Ruiter, F. & Smulders, W. (1990). 1910: Synthetisme. In *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990*. Amsterdam: De Arbeiderspers, pp. 174-199.
- Schoor, R. van de & Brinkman, I. (2008). *Van de Liefde die Vriendschap heet. Briefwisseling Willem Kloos – Albert Verwey 1881-1925*. R. van de Schoor & I. Brinkman (red.). Nijmegen: Vantilt.
- Smit, W.A.P. (1953). J. van der Noot, *Het bosken en het theatre*, W.A.P. Smit m.m.v. W. Vermeer (red.). Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Sötemann, A.L. (2003). ‘Albert Verwey’. In *Dichters die nog maar namen lijken*. Amsterdam: Meulenhoff, p. 125-137.
- Spies, M. (1989). Te Winkel. Literatuurgeschiedenis als wetenschap. *Literatuur*, 6, 333-336.
- Stallaert, K.F. (1857). *Keurdichten uit de XVI^{de} Eeuw. I. Jonker Jan van der Noot, met een berigt over zijn leven en zijne werken [...]*. Gent: J.S. van Doosselaere.
- Vermeulen, A. (1951). ‘Leven en werken van Jonker Jan van der Noot’ (1899). In H. Teirlinck et al. (red.), *Verzamels werk*, deel 2. Brussel: Uitgeversmaatschappij Manteau, pp. 647-860.
- Verwey, A. (1895). *Gedichten van Jonker Jan van der Noot*. Amsterdam: Scheltema en Holkema.
- Verwey, A. (1903). ‘Hoogeschoolen en geestelijke bewegingen’ (1899). In: *Luide toernooien*. Amsterdam: Versluys, pp.
- Verwey, A. (1906). Boeken, mensen en stroomingen. *De Beweging*, 2, 390-95.
- Verwey, A. (1908). Boeken, mensen en stroomingen. *De Beweging*, 4, 366-72.
- Verwey, A. (1912). Oude Nederlandsche sonnetten. *De Beweging*, 8, 181-196.
- Verwey, A. (1919). *Hendrick Laurensz. Spieghel*. Amsterdam: J.B. Wolters.
- Verwey, A. (1921). ‘Karel van de Woestijne en de paarden van Diomedes’ (1913). In: *Proza*. 10 dln, 1921-23. Deel 1. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, pp. 79-94.
- Verwey, A. (1921). *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst (1880-1900)*. Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkope lectuur.
- Verwey, A. (1927). *Vondels vers*. Santpoort: C.A. Mees.
- Verwey, A. (1956a). Van Jacques Perk tot nu (1925). *Keuze uit het proza van zijn hoogleraarstijd (1925-1935)*. M. Nijland-Verwey en W.A.P. Smit (red.). Zwolle: Zwolse reeks [...], pp. 12-33.
- Verwey, A. (1956b). Afscheidscollage (1935). *Keuze uit het proza van zijn hoogleraarstijd (1925-1935)*. M. Nijland-Verwey en W.A.P. Smit (red.). Zwolle: Zwolse reeks [...], pp. 253-268.

- Verwey, A. (1983). *Dichtspel. Oorspronkelijke en vertaalde gedichten*. M. Nijland-Verwey (red.), met een voorwoord van C.A. Zaalberg. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Vries, J. de (1990). Albert Verwey en de beeldende kunst. Id., *Gemeenschap en Wereld-ik, geheel op de wijze der kunst*. Amsterdam: Dissertatie Universiteit van Amsterdam, pp. 39-66.
- Waterschoot, W. (1995). 'Marot or Ronsard? New French Poetics among Dutch Rhetoricians in the Second Half of the 16th Century'. In J. Koopmans et al. (red.), *Rhetoric-Rhetoriqueurs-Rederijkers*. Amsterdam: Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, pp. 141-156
- Weevers, Th. (1966). *Mythe en vorm in de gedichten van Albert Verwey. Een inleiding tot zijn poëzie*, Zwolle: Zwolse reeks [...].
- Willems, J.F. (1839). 'Nog iets ter verdediging der Taelcommissie'. In *Belgisch museum voor de Nederduitsche taal- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands* (Derde deel). Gent: Maatschappij tot Bevordering der Nederduitsche Taal- en Letterkunde, pp. 411-442.

VERRE ZUSTERS: AFRIKAANSE DICHTERESSEN IN EN OVER GRENZEN

FRANCESCA TERRENATO
SAPIENZA UNIVERSITEIT VAN ROME
terre@libero.it

With the advent of democracy in South Africa the interest of the Dutch public and critics in Afrikaans literature was definitely revived after decades of cultural boycott. The introductory paragraph of this paper briefly outlines the evolving Dutch attitude towards Afrikaans culture and literature in the course of the twentieth century. The author then proposes a reading of the work of three Afrikaans female poets (Elisabeth Eybers 1915-2007, Ingrid Jonker 1933-1965, Antjie Krog 1952-), well-known and well-received in their homeland and in the Netherlands, belonging to different generations but sharing common traits. The attention is focused on the effort, made tangible in their verses, to distance their poetic personae from the role prescribed to women in Afrikaner culture, to come to terms with the sense of guilt and the fear, to describe their estrangement from the Afrikaner community, and to shape a new sense of belonging to Africa through writing.

Inleiding

Om redenen, die soms weinig met taal en literatuur te maken hebben, hebben de culturele betrekkingen tussen Nederlanders en Afrikaners in de laatste ruim honderd jaar verschillende fasen gekend. Vanuit het Nederlands perspectief zien we een ontwikkeling van het idee van stamverwantschap tot een zekere onverschilligheid (ook grotendeels gedeeld door de Afrikaners), en later van veroordeling en boycot tot de huidige belangstelling, die we bijna ‘in tendens’ kunnen noemen. Zoals de Nederlandse slogan na de afschaffing van apartheid luidde: ‘Zuid-Afrika mag weer!’.

Alles is politiek in Zuid-Afrika, en politiek heeft de Nederlandse blik op het nageslacht van de eerste Europese kolonisten van de Kaap in de loop der tijd gevormd. Tijdens de tweede Anglo-Boerenoorlog (1899-1902) waren er in Nederland vurige sympathisanten voor de toen nog als Nederlandstalige beschouwde pioniers. Onder hen was bijvoorbeeld Albert Verwey¹, die in 1899 over de gebeurtenissen in Transvaal het volgende dichtte:

Hoor, broeders strijden op bestronkte rotsen,
Op weiden onder afrikaanse zon -
Ik zit aan 't strand, hoor de kohorten botsen,
Wenschte of ik helpen kon.
[...]
(Verwey 1901: 23)

Teleurstelling kwam met de verzoening tussen ‘Brit en Boer’ die in 1910 tot de Unie van Zuid-Afrika leidde. Het waren niet alleen de Nederlanders die steeds minder geïnteresseerd raakten in het lot van de Afrikaners, maar de Afrikaners zelf, die het Nederlands als officiële taal, dat laatste band met die verre vaderland, wensten te vervangen door hun eigen taal, die een eigen literatuur en cultuur meebracht. Een van de

Louw gebroeders, beide schrijvers uit Zuid-Afrika die in Amsterdam verbleven, beweerde in 1939 (in een boekje voor de Nederlandse markt over Afrikaanse poëzie): ‘de Afrikaanse literatuur [wil] geen koloniale literatuur zijn, òf in de Nederlandse òf in de Engelse periferie; maar droeg, wat daarin mooi is, van het begin af een eigen karakter’ (Louw, 1939: 8). In hetzelfde jaar vroeg Ter Braak zich af, in een artikel in *Het Vaderland*: ‘Wat is een gemeenschappelijke taal zonder gemeenschappelijke culturele ervaringen?’. Hij concludeerde dat:

Afrika een andere en vooral kortere geschiedenis heeft dan Nederland, dar allerlei problemen, die daar volkomen in het centrum van de belangstelling staan, voor ons nauwelijks beteekenis hebben, dat vooral het feit van de tweetaligheid (met alle zelfhandhaving en zelfoverschatting, die daarbij te pas komt) op het cultuurleven in Zuid-Afrika een totaal ander stempel drukt dan op het onze.

(Jansen, 1998¹: 47)

Des te sterker werd die afstand onderstreept na de Tweede Wereldoorlog. Het rassenbeleid van de Nationale Partij in Zuid-Afrika riep negatieve herinneringen van een recent verleden op; later, begin jaren '60, toen overal in Afrika dekolonisatie in volle gang was, apartheid vond een ijverige architect in Hendrik Verwoerd. Het feit dat de premier van de nieuwe Republiek Zuid-Afrika in Amsterdam geboren was, maakte de zaak alleen maar erger. Ena Jansen, die moderne en Zuid-Afrikaanse literatuur in Amsterdam doceert, interpreteert die vervreemding ook als ‘een vorm van plaatsvervangende schaamte’ als gevolg van het stamverwantschapsidee dat Nederland aan het begin van de eeuw had gekoesterd.²

Werken in het Afrikaans werden in Nederland zelden besproken en weinig gelezen. Van het kleine aantal anti-apartheid Afrikaanstalige auteurs die in de jaren zeventig en tachtig toch vertaald of uitgenodigd werden negeerde men de moedertaal: vertalingen waren gebaseerd op de Engelse versie; ook hielden ze hun gesprekken in het Engels. De Afrikaanse taal en literatuur, waar die gedoceerd werd, trok weinig studenten aan. Het culturele akkoord dat er sinds de jaren vijftig tussen de Nederlandse en de Afrikaanse regeringen bestond werd na de Soweto opstand en de erop volgende repressie, en als gevolg van de moord op de zwarte activist Biko (in '76 en '77), eerst bevroren en uiteindelijk opgezegd in 1981.

Vanaf de eerste dagen van de nieuwe politieke koers in Zuid-Afrika begon het ijs tussen de twee landen te ontdooien; in 1996 werd een nieuw akkoord ondertekend. Het Nederlandse literaire landschap kon zich nu verder uitbreiden, via een zuster taal, tot aan Afrika. Culturele en postkoloniale studies vonden een nieuw, problematisch en uitdagend grond van onderzoek. In 1999 *De Afrikaanse poëzie in 1000 en enige gedichten* werd door Gerrit Komrij, de meester-bloemlezer, gepubliceerd. Een dik boek, met gedichten in het Afrikaans zonder vertaling, dat groot succes oogstte.

De jaren negentig zijn in Nederland ook de jaren van de zogenaamde allochtone of multiculturele, schrijvers (niet geheel probleemloze maar makkelijke benamingen), schrijvers die een extra dimensie aan de Nederlandse literatuur verlenen en een brug tussen culturen slaan. Zij vertellen over een moeilijk te definiëren burgerschap en laten vaak op een heel nieuwe, creatieve wijze de taal klinken. De gretige ontvangst van multiculturele en zo ook van Afrikaanse schrijvers door het Nederlandse publiek berust op een algemene eis, dat de literatuur om interessant te zijn nu meer dan te voren grenzen moet overschrijden en niet alleen via vertaling. Grensoverschrijding binnen de tekst, dus, qua onderwerp en qua effect. Op het inhoudelijke niveau heeft Jansen gewezen op terugkerende thema's van ontworteling, wankel identiteit en er-niet-bijhoren in Afrikaanse auteurs. Geëmigeerde auteurs, maar hetzelfde geldt in zekere zin

voor auteurs die Zuid-Afrika niet verlaten hebben. Daarin ziet ze een vruchtbare band met migrantenliteratuur in het algemeen, en een richting die naar nader onderzoek vraagt.³

Verre zusters: Eybers, Jonker, Krog⁴

Vrouw, wit, in Zuid-Afrika geboren, Afrikaanstalig: deze feiten tellen altijd mee in de poëzie van Elisabeth Eybers, Ingrid Jonker en Antjie Krog. De tegenstelling tussen voorgeschreven en zelfgekozen rol, de bloedende achtergrond van het land, de dissidente houding tegenover establishment en etnische groep, en tenslotte het schrijven in een politiek gecompromitteerde taal: het zijn allemaal elementen die in hun werk terugkeren. In verschillende proporties en met individuele variatie voor een ieder van hen spelen die elementen een rol in de compositie van een gecompliceerde poëtische persoonlijkheid. Ze behoren tot drie verschillende generaties: daarom, maar ook vanwege persoonlijke redenen, varieert de intensiteit van hun deelname aan de politieke gebeurtenissen in Zuid-Afrika.

Elisabeth Eybers verhuisde in 1960 naar Amsterdam: ze had Zuid-Afrika, waar de heftigste fase van apartheid net was begonnen, voorgoed verlaten. Meermalen beweerde ze, over haar vrijwillige ballingschap, dat het regime van terreur in haar land niets met haar beslissing te maken had, maar wel met het feit dat ze niet terug wilde. Vertegenwoordigster van de zogenaamde Dertigers, is Eybers de eerste vrouwelijke dichter die een bundel in Zuid-Afrika publiceert; ze zal doorgaan met het succesvol publiceren van verzen in het Afrikaans, zowel in Nederland als Zuid-Afrika, zonder ooit een genaturaliseerde Nederlandse auteur te worden. Dit belette haar echter niet om in 1991 de P. C. Hooftprijs te krijgen.

In hetzelfde jaar, 1960, schreef Ingrid Jonker het beroemde gedicht *Die kind*. Hierin profeteerde ze de verrijzenis en de ultieme zege van het zwarte kind, dat door de politie tijdens een demonstratie was neergeschoten. Lid van de groep van de Zestigers, de bohème van dissidente Engelse en Afrikaanse schrijvers in Kaapstad, zal Jonker, gekweld door ongelukkige liefdesrelaties en de slechte verhouding met haar vader, één van de voormannen van de Nationalistische Partij, het einde van de apartheid niet meemaken. Haar derde bundel is nog niet voltooid wanneer ze, in 1965, zelfmoord pleegt.

Antjie Krog, een van de bekendste stemmen van de huidige Afrikaanse poëzie, expliciteert in haar verzen haar poetische verwantschap met Eybers en Jonker⁵, maar ballingschap en zelfmoord zijn niet haar thema's: met woord en daad neemt ze deel aan het verzet tegen de apartheid. Zij getuigt in haar Engelstalig roman *Country of my skull* (1998) van de gruwelijkheden van de beulen en het lijden van de slachtoffers, bekend gemaakt via de hoorzittingen van de Waarheidscommissie. In haar werk concentreert ze zich op de problematische positie van blanken en van het Afrikaans in het nieuwe Zuid-Afrika: een historische, politieke en talige identiteit die ze vooral als vrouw opnieuw wil opbouwen.

Identiteitskwesies: cultuur, politiek, taal en gender

Enkele verwijzingen naar de historische feiten waarop de Afrikaner cultuur en ideologie berusten kunnen, verduidelijken waarom het zoeken naar identiteit in het werk van Eybers, Jonker en Krog zo belangrijk en toch zo moeilijk blijkt.

De boeren van Nederlandse, Vlaamse, Franse, en Duitse afkomst die onder het bewind van de VOC zich al sinds honderdvijftig jaar rond de Kaap hebben gevestigd, beginnen in 1836, onder druk van de Britse expansie en kolonisatie, de zogenaamde Grote Trek naar het noorden. Die opmars met ossenwagens, dwars door blanke onbetreden gewesten en de veelvuldige conflicten met de Zoeloes zullen in de loop der tijd legendarische trekken aannemen, en het fundament van het Afrikanerdom worden. In Transvaal en Oranjevrijstaat, de republieken die door de pioniers gesticht worden, is Nederlands de officiële taal maar wordt Afrikaans als voertaal tussen blanke en zwarte gebruikt. Ongelijkheid van de rassen wordt in de grondwet opgenomen: de burgerrechten gelden hier voor blanken alleen.

Vanwege de vondst van goud- en diamantmijnen in de grond van deze gewesten begint het kortstondige evenwicht tussen Britse koloniën in het zuiden en Boerenrepublieken in het noorden te wankelen. Het verloop van de tweede Boerenoorlog is bekend. Het Britse leger plundert en steekt boerderijen in brand, vrouwen en kinderen worden in concentratiekampen geïnterneerd, de burgerslachtoffers vallen bij duizenden. De republieken geven zich na drie jaar over, maar de identiteit en de trots van de Afrikaners zijn alleen maar sterker geworden. Uit het verdriet over het verloren land, de zelfstandige boerderij (de zogenaamde *plaas*) waar het blanke echtpaar als koning en koningin regeren, ontstaat een langdurend literair motief, dat tot ver in de twintigste eeuw overal aanwezig is. De traditie van de *plaasroman* leeft nog, alhoewel ontdaan van alle idyllische trekken, in recente romans zoals *Disgrace* (1999) door J.M. Coetzee en *Agaat* (2004) door Marlene van Niekerk.

In de eerste helft van de twintigste eeuw lijden Afrikaanse taal en cultuur onder de Britse suprematie. Bovendien zijn vele Afrikaners arm en op zoek naar werk in de mijnen of in de fabrieken waar ze in competitie en conflict raken met de zwarte arbeiders. Maar het idee van een algemeen belang van de blanke groeit gestaag. Steeds meer gestructureerd en verspreid wordt echter ook de strijd van de zwarte en de *coloured* bevolking, die door de politieke acties van het ANC de discriminerende houding van de blanke regering al in de jaren '20 trotseert. In 1948 wint de Afrikaner Nationale Partij de verkiezingen, en wordt het systeem van apartheid officieel ingevoerd. De uitvoering van deze politiek van 'gescheiden ontwikkeling' gaat gepaard met gedwongen herhuisvesting van grote bevolkingsgroepen. Het is het drama dat ons verteld wordt in de roman van Elsa Joubert *Die swerfjare van Poppie Nongena* (1978). De zwarte getto's in de stedelijke buitenwijken (*lokasies* of *townships*) en de zwarte reservaten op het platteland (*banstustans* of *homelands*) zijn arm, vervallen, zonder enige infrastructuur. In 1960 demonstreren in Sharpeville leden van het ANC tegen de ingevoerde pasjeswetten. Meer dan vijftig demonstranten komen door repressie om het leven. Tal van leiders van zwarte organisaties, onder wie Nelson Mandela, worden opgepakt, anderen gaan in ballingschap. In 1976 protesteert de zwarte bevolking van Soweto tegen de verplichte vervanging van het Engels door het Afrikaans in de scholen: honderden demonstranten sneuvelen onder het vuur van de politie. Daarmee is de associatie Afrikaans-apartheid definitief gevestigd. Speciale politiekorps hebben de taak om alle politieke actie tegen de regering door foltering en moord te onderdrukken.

Binnenlands verzet en internationale druk (met in begrip van de sancties die de Zuid-Afrikaanse economie dreigen te verstikken) beginnen in de jaren '80 meer effect te krijgen op de blanke regering: vanaf 1989 leidt President De Klerk, die de groeiende gematigde vleugel binnen de Nationale Partij vertegenwoordigt, in overleg met de ANC leaders, de overgang van apartheid naar democratie. In 1994 tijdens zijn inaugurele rede reikt President Nelson Mandela de hand aan de Afrikaner bevolking door het gedicht *Die kind* van Jonker (in het Engels) te declameren. Het is een teken dat er een bewuste

poging op gang is gekomen om de interetnische dialoog aan te moedigen. In die richting werkt in de volgende jaren ook de Waarheids- en Verzoeningscommissie, die amnestie aan de misdadigers van het apartheidsregime verleent in ruil voor een volledige bekentenis.

Dat Zuid-Afrika, ondanks de vreselijke ervaring van de apartheid, een democratisch land is geworden dat de rechten van de minderheidsgroepen, onder wie de Afrikaners, garandeert, is een wonder. Natuurlijk blijven interetnische relaties problematisch: culturele en politieke marginalisering, en het veel voorkomend fenomeen van aanvallen tegen boerenfamilies op het platteland, zijn de oorzaak van een aanzienlijke Afrikaner diaspora in de laatste vijftien jaar. De blijvers worden geconfronteerd met een identiteitscrisis die alleen door een radicale herziening van het begrip Afrikaner opgelost kan worden. Zoals de anti-apartheid politicus en schrijver Van Zyl Slabbert beweert, zullen Afrikaners in de toekomst een nieuwe *imagined community* moeten worden om te kunnen overleven⁶, samen met hun taal die tegenwoordig nog zes miljoen sprekers in het land telt.

Afrikaans is de moedertaal ook van zwarte en *coloured* bewoners van Zuid-Afrika, maar de meeste schrijvers in die taal waren en zijn blank. Dit heeft te maken met de verbinding Afrikaans-apartheid maar ook met het lage opleidingsniveau van zwarten en *coloured*, en vooral van vrouwen in die groepen, tijdens het racistische regime. Evolutie daarin blijkt uit de gevallen van Diana Ferrus, Sydda Essop en Ronelda Kamfer, allemaal zwart of *coloured* schrijfsters. Hun keuze voor het Afrikaans zou een grondige discussie verdienen die buiten het kader van deze casestudy valt.

Ik heb gekozen voor een duidelijk afgebakende invalshoek. Eybers, Jonker en Krog vallen binnen een specifiek gebied van Afrikaanse literatuur: witte vrouwelijke auteurs die de traditionele 'Afrikaner gedachte' weigeren, die op zoek zijn naar een alternatieve rol en ruimte, tegenover het monolithische racisme en seksisme die hun etnische groep historisch kenmerken. Postkoloniale en genderperspectief condenseren zich hier op een merkwaardige wijze. Deze schrijfsters stammen uit een groep die tot op zeker hoogte van een dubbele status geniet, een groep die gekoloniseerd heeft en tegelijkertijd gekoloniseerd werd. Het Afrikaans deelt die dubbele status: het komt voort uit een blanke, koloniale taal, maar wordt mede door de invloed van zwarte en *coloured* sprekers een inlandse taal. Onder de druk van de Britse suprematie werd die taal voor de Afrikaners een vaandel en werktuig in de hand van de Nationale Partij, maar de helft van de sprekers ervan behoren tot de ondergedrukte bevolking onder de apartheid. Bovendien wordt identificering van het Afrikaans met apartheid moeilijker gemaakt door de opkomst in de jaren '60 van een rijke dissidentenliteratuur juist in die taal, een tendens die in de jaren '80 geen uitzondering maar de regel is geworden.

Wat de gender-issue betreft, moeten we beseffen dat de Afrikaner vrouw, destijds de 'volksmoeder' genoemd, een sleutelfiguur is in de nationalistische ideologie: streng, moedig, behendig met geweer en spade, bewaakster van raszuiverheid. Zij is de beschermgodin van de microkosmos van de *plaas* waar ze niettemin totaal ondergeschikt blijft aan de blanke man. Met dit lastige model confronteren deze schrijfsters zich, en onthullen de dubbelzinnigheid van hun rol van koloniale onderdrukkers en onderdrukte vrouwen. Zowel het verleden als de huidige Westerse cultuur werken samen in het bouwen van een gevangenis voor de blanke Afrikanervrouw, volgens E. Cloete:

In the case of Afrikaner women one might say that their status or position can be seen as the product [...] of two culturally separate yet collusionary and often overlapping "confinements". To *wit-volksskap* (upheld by Nationalist *volkvaders* on the one hand)

and (a Western model of femininity upheld by male dominated) mass media. (Niekerk 1996: 143)

Deze vrouwelijke Afrikaanse schrijvers concentreren zich herhaaldelijk op het thema van een conflictueuze identiteit binnen de raciale groep en sociale klasse en proberen ieder een eigen, individuele positie te beschrijven. Ze schrijven uit een plek op de kaart, die ook een plaats in de geschiedenis en de maatschappij inhoudt, bewust van hun aanvechtbare onschuld. Ze bouwen volgens Stander en Willemse hun burgerschapsrecht op een instabiele 'privilege and concern'-fundering, een combinatie van voorrecht en participatie.⁷

Veel traditionele thema's, zoals de verkenning van onbetreden landen en de liefde voor het grootse Zuid-Afrikaanse landschap worden door een relativerende bril bekeken. Hun vaderland is een geroofde grond, hun geschiedenis vol geweld, uiteindelijk kunnen ze alleen in het schrijven een tehuis vinden, maar de woorden in hun taal zijn ook geschonden door de werkelijkheid of het verleden. Zo strijden deze vrouwelijke auteurs tegen hun eigen culturele afkomst en veranderen de eenduidige, strenge taal van de apartheid in een veelvoudige, menselijke taal.

Migrantenidentiteit: Eybers

Meer dan de helft van Eybers' oeuvre⁸ is in Nederland ontstaan. In haar werk combineren de bovengenoemde aspecten zich altijd met een frequent gevoel van ontworteling dat typisch voor auteurs in ballingschap is. Van de prominentie van dit gevoel getuigen vele titels uit haar bundels: 'Immigrant', 'Heimwee', 'Uitgeweken', 'Ontheemde'. Zuid-Afrika is daar vaak aanwezig in de gedaante van een droom, een jeugdherinnering, een contrapunt aan de werkelijkheid. Maar niet alleen. Ook al is Eybers geen uitgesproken geëngageerde auteur, Zuid-Afrikaanse politiek en maatschappij komen wel degelijk ter sprake in haar verzen. Dat is het geval van 'Regspraak', haar oordeel over de moord op Biko:

Mite van uitverkorenheid
verhef ons bo die later leer
van naasteskap maar demonstreer
met raakgeplante vuis die feit
dat skending van 'n medemens
intiem aan selfontering grens.
(Eybers 2008: 51)

Die 'ons' bevestigt de identificering van Eybers met het Afrikanervolk, die toch gepaard gaat met een duidelijk kritische verwijzing naar de pretentie een uitverkoren volk te zijn, een argument dat steeds vaker metaforisch wordt gebruikt in de Afrikaner ideologie. In plaats van uitverkorenheid brengt de overtreding van de evangelische liefde door geweld voor de medemens zelfvernedering met zich mee. Elders wordt de 'domheid' van haar land genoemd (Eybers 2008: 52), maar Eybers laat zich evenmin betoveren door de oppervlakkige *correctness* van het Nederlandse samenleving. In 'Ontheemde' levert de vergelijking tussen de twee landen een bitter gevoel op van nergens thuis te horen:

Hier, in die vreemde, en sonder 'n masker aan...
Die mense is hier nie minsamer as daar, gewis
nie toleranter. Wat of wie

hou jou hier vas? Dáár was die lewe beter
en niks belet jou om weer terug te gaan.

Jy antwoord selfbewus:
argwaan en haat is te verdra
tussen gelykgeregtigdes wat nie
verordenend mekaar verneder,
menswees met rubbertjap betwis.
[...] (Eybers 1985: 28)

Dat gevoel, dat in de loop van de tijd niet verzwakt naar juist groeit, is verder uitgewerkt in tal van gedichten maar heel kernachtig in de volgende vier verzen:

Voetje vir voetje word men immigrant...
Toevallig uit, toevallig tuis, gestrand...
op hierdie teennatuurlijke terras
sonder om ooit omloënbaar aan te land.
(Eybers 2008: 47)

Leven in ballingschap betekent eeuwig op reis zijn, door toeval gericht op een land dat geen houvast aanbiedt ('dit onnatuurlijke terras', Nederland). In de verte, door herinnering en door een soort lichamelijk geheugen teruggeroepen, schittert het land van herkomst, voorgoed veranderd en onbereikbaar geworden. Onder de vele mooie verwoordingen daarvan in Eybers' oeuvre zijn 'maatlose ontombare kontinent', 'eldorado van tintelende lig, onuitputlike vergesig', 'einder dobberend tussen son en sand'; in 'Immigrant' is de leegte van die afstand fysiek aanvoelbaar, juist in die lichaamsdelen die met moederschap verbonden zijn: 'Ook aan my bors en buikruimte gewaar/ek dat daar vroeër wel iets anders was' (Eybers 2008: 36).

Immigrant in een land, waar een groeiende afkeuring tegenover het Zuid-Afrika van apartheid en het Afrikaans bestond, wilde ze nooit de navelstreng met haar afkomst en moedertaal doorknippen, maar heeft die last verwerkt in haar kunst, zoals een andere kunstenares uit Zuid-Afrika, Marlene Dumas, bekende schilderes, heeft weten te doen. Wat Jansen over het gemeenschappelijke lot van Eybers en Dumas schrijft lijkt me ook op Jonker en Krog van toepassing:

[...] hun acceptatie in Nederland heeft onder meer te maken met het feit dat zij juist dat wat als negatieve elementen in hun culturele bagage had kunnen worden beschouwd, namelijk hun blankheid en hun Afrikaanse taal, nooit hebben verstopt. In hun werk hebben ze menselijke emoties verwoord en uitgebeeld in vaak vervreemdende maar toch ook herkenbare woorden en beelden, ze hebben emoties aan de orde gesteld die over taal- en politieke grenzen heen, als gemeenschappelijk en invoelbaar werden ervaren. (Jansen 2004b: 76)

Lijdende identiteit: Jonker

Eybers is al ver van Zuid-Afrika als er in de jaren zestig een groep dissidente auteurs naar voren komt: de bekendste namen onder hen zijn die van André Brink en Breyten Breytenbach. Ingrid Jonker, die in haar eerste verzen helemaal geconcentreerd is op intense en dramatische individuele ervaringen, gaat onder invloed van andere Zestigters ook over de omringende werkelijkheid schrijven. Haar persoonlijke, sombere levensgevoel versmelt met de afschuwelijke realia: de ondergang en de ontmenselijking

van Zuid-Afrika, en zijn donkere toekomst, zijn al duidelijk in de jaren tot 1965 die ze meemaakt. Het lot van Zuid-Afrika wordt een, met het lijdende ik dat uit haar gedichten spreekt.

Zij is recent in de schijnwerpers komen te staan, door de kwaliteit van haar poëzie en haar engagement, gecombineerd met de romaneske aspecten van haar korte, woelige leven: na herdrukken, vertalingen, documentaires, kwam er in 2011 een biografische film over haar uit, *Black Butterflies*.⁹

Haar wakker worden voor de onderdrukking van zwarten in haar land begint, literair gezien, met haar gedicht 'Die kind wat doodgeskiet is deur soldate by Nyanga' van 1960 (Jonker 2000: 86). Naar aanleiding van die episode van gewelddadige repressie roept Jonker in die verzen een nieuwe toekomst voor de zwarten op. Haar scheiding met de heersende blanke groep is verder uitgewerkt in latere gedichten. Haar wil haar eigen weg in te slaan, ver van die van het Afrikanervolk, wordt duidelijk bevestigd in de verzen van 'Ek wil nie meer besoek ontvang nie':

Ek wil nie meer besoek ontvang nie
nóg met koppies tee boeretroos en veral nie brandewyn nie
ek wil nie hoor hoe hul wag op gevlerkte briewe nie
ek wil nie hoor hoe hulle wakkerlê in hul oogkasse wyl
die ander slaap wyd soos die horison om sy wenkbroue
en wat wil ek weet van hul eenderse kwale
die een sonder eierstokke, die ander met leukemia
die kind sonder 'n draaiorreltjie en die ou man
wat al vergeet het dat hy doof is
die bevlieging van die dood in die robots van groen
die mense wat leef by die see soos in die Sahara
die verraaiers van die lewe met die gesig van die dood en van God
[...] (Jonker 2000: 88)

Hier beskryf Jonker Afrikaners as een vervloekte stam, gekweld door ziektes, totaal op zichzelf gefocust. Op de nog bijna vrolijke aanduiding van hen als 'mensen die leven aan zee zoals in de Sahara', volgt het strenge oordeel 'de verraders van het leven met het gezicht van de dood en van God', waarbij we moeten beseffen dat de Gereformeerde kerk een grote rol speelde in het verspreiden van racistische ideeën onder de blanke bevolking.

De pessimistische visie van zowel het individuele als het maatschappelijke leven dat Jonkers verzen kenmerkt, maakt af en toe plaats voor vertroosting, veroorzaakt door de liefde voor man of kind of door het betoverend Zuid-Afrikaanse landschap. Dat komt tot uitdrukking bijvoorbeeld in 'Madeliefjes in Namakwaland', de streek bekend als 'bloemrijke woestijn':

[...] Agter my gesneuwelde woord
Agter ons verdeelde huis
Agter die hart gesluit teen homself
Agter draadheining, kampe, lokasies
Agter die stilte waar onbekende tale
val soos klokke by 'n begrafnis
Agter ons verskeurde land
sit die groen hotnotsgot van die veld
en ons hoor nog verdwaasd
klein blou Namakwaland-madeliefie
iets antwoord, iets glo, iets weet.

(Jonker 2000: 94)

Als het eind van haar leven nadert, ziet Jonker geen enkele kans meer tot verzoening in haar land. In één van haar laatste gedichten, 'Ek dryf in die wind', is het landschap nu eenmaal 'verhard, verbete, verbitter', en ruikt 'na bitter son en bloed'. Het aanroepen van een zwarte Afrika leidt tot een definitief afscheid van haar volk, dat hier als haar familie maar ook als de Afrikaner-gemeente beschouwd kan worden:

[...] My volk het van my afgevrot
wat sal word van die vrot volk
'n hand kan nie alleen bid nie
die son sal ons bedek
die son in ons oë vir altyd bedek
met swart kraaie.
(Jonker 2000: 124)

Militante identiteit: Krog

Het werk van Antje Krog getuigt in zijn geheel van een directe betrokkenheid bij de politieke omstandigheden van haar land. Zij debuteert in 1969, op haar zeventiende, met een anti-apartheidsgedicht dat onmiddellijk gecensureerd wordt ('My mooi land', gepubliceerd in een school krant). Een tweede veel voorkomend aspect is dat van de vrouw als subject in geschiedenis, maatschappij, en in de seksuele en liefdesleven. Zoals bij Eybers en Jonker, maar met nog meer overtuiging, oefent zij in haar verzen felle kritiek uit op het Afrikanerdom. Dat doet ze bijvoorbeeld in 'Visioen van een nasie', dat een expliciet verband legt met het gedicht 'Voetje vir voetje' van Eybers, en overeenkomsten van thema's en toon laat zien, zij het met de bijtende ironie die Krog soms vertoont, met de anti-Afrikaner verzen van Jonkers 'Ek wil nie meer besoek ontvang nie':

hoe lank meen ons om hier uit te hou?
Ons wat gestrand het teen hierdie geil vasteland
sonder om ooit in Afrika onloënbaar aan te land
ons in huise van American Colonial-styl
wat ons omring met parke en tuine
om die aanspraak van die landskap te ontsnap
wat loop op kelims, gesels in 'n Nederlandse dialek
wat Duitse lieder luister en Engelse poësie lees
wat soggens spek en eiers eet
[...]
hoe dan nie? Hier is ons na drie eeue nog niks anders
as 'n stukkie curiosum westers.
(Dorsman 1998: 8)

In verzen 2 en 3 geeft het intertekstuele spel met Eybers beschrijving van de gevoelens van een immigrant aanleiding tot verdere interpretatie van het bestaan van Afrikaners als een permanente migratie, wat het hen onmogelijk maakt echt deel uit te gaan maken van het land dat ze bewonen, dat in tegenstelling tot het onechte, instabiele Nederland van Eybers, hier een vasteland, een landschap is dat lokt. Door de liefde voor die grond is het 'ik' in vele van Krogs verzen verteerd, vanwege het besef als Afrikaner een ongewilde gast te zijn:

[...] ek wil ondergronds gaan met jou grond
grond wat my nie wou hê nie
grond wat nooit aan my behoort het nie
grond wat ek vergeefser as vroeër liefhet.
(Dorsman 1998: 5)

Het gevoel van thuis in Zuid-Afrika te horen wordt teruggevonden door middel van het nadenken over het verleden en van het schrijven zelf, twee aangesloten acties in Krogs werk. Voorbeelden daarvan vinden we in *Kleur kom nie alleen nie*, een bundel uit 2000, die twee elkaar bespiegelende secties presenteert: *Konsentrasiekampdagboeke uit die begin van die twintigste eeu* en *Townshipdagboeke uit die laatste deel van de twintigste eeu*. In de verzen waar onmachtige blanke en zwarte moeders hun kinderen dood zien gaan weerklinkt dezelfde schrijnende pijn: die vrouwen spreken een en dezelfde taal. Het is geen zoeken naar verontschuldiging voor apartheid maar eerder een poging om die wrede geschiedenis niet in een blank of zwart perspectief, maar vanuit een menselijk oogpunt te herlezen. Vrouwen en kinderen, sprakeloze slachtoffers van oorlog en geweld vertegenwoordigen het menselijk lijden dat geen kleur heeft. Het vertellen, het gebruiken van taal is dan een mogelijke vorm van genezing en samenleven:

[...] hoor! hoor die opwel van medemenslike taal
in haar sagte weerlose, skedel
en hoor die stemme
die talige stemme van die land
almal gedoop in die lettergreep van bloed en hoort
be-hoort die land uiteindelijk aan die stemme wat daarin woon
lê die land aan die voete van verhale
van saffraan en amber
engelhaar en kwets
dou en eer en draad.
(Krog 2002: 63)

In het Afrikaans schrijven, betekent niet zomaar in een taal schrijven: daar blijkt Krog zich altijd heel goed van bewust. Herhaaldelijk wordt het Afrikaans in haar werk als ‘genadeloos’ en ‘gewelddadig’ bestempeld. In een treffend vers beweert ze: ‘de dood klap sy beroulose kleppe in ons taal’ (Krog 2002: 65). Maar het blijft de taal waarin ze schrijft, en daarmee kunnen ook grenzen verschoven en omheiningen afgebroken worden, op zoek naar een gemeenschappelijk samenzijn, en nieuwe Afrikaan – zijn:

[...] met die litteken van tong
skryf ons die grond onder ons voete
skryf ons die ruimte waarin ons asemhaal
in jou woord ruik jy mens proe jy Afrikaan
om te skryf/is om te hoort [...].
(Krog 2002: 187)

Noten

¹ Zie: Halsema, 1995.

² Jansen, 1998b: 679.

³ Zie: Jansen, 2004. Voor een beknopte inleiding tot Zuid-Afrikaanse geschiedenis, Afrikaanse taal en literatuur ‘vanuit een Nederlands standpunt’ (dus heel nuttig voor studenten Nederlands) zie: Francken, 2002.

⁴ Over het werk van deze dichters heb ik al een artikel in het Italiaans gepubliceerd. Wat de aangehaalde verzen en bijbehorende commentaar betreft vertoont die overeenkomsten met deze studie. Zie: Terrenato, 2013.

⁵ Zie: Viljoen, 2007.

⁶ Zyl Slabbert, 2000: 80-82,85. Geciteerd in Wessel, 2013: 16.

⁷ Zie: Stander-Willemsse, 1992.

⁸ Een standaardwerk over Eybers' poëzie is Jansen, 1998¹.

⁹ Deze Engelstalige film (2011), geregisseerd door Paula van der Oest, met Carice van Houten als Ingrid Jonker en Rutger Hauer als Abraham Jonker, is een Nederlandse coproductie.

Bibliografie

- Dorsman, Robert (1998). Die hand vol vuur. *Nieuw Letterkundig Magazijn*, 16, pp. 5-8.
- Eybers, Elisabeth (1985). *Dryfsand*. Amsterdam: Querido.
- Eybers, Elisabeth (2008). *Klinkklaar*. Amsterdam: Querido.
- Francken, Eep (2002). De verre zuster. Zuid-Afrikaanse literatuur in het Afrikaans. In Th. D'haen (red.), *Europa buitengaats. Koloniale en postkoloniale literaturen in Europese talen*. Amsterdam: Bert Bakker, pp. 329-374.
- Halsema, J.D.F. van (1995). 'Een ander en beter menschesoort' De Boerenoorlog (1899-1902) in het denken van Albert Verwey. *Voortgang*, 15, pp. 189-237.
- Jansen, Ena (1998a). *Afstand en verbintenis. Elisabeth Eybers in Amsterdam*. 2^e dr. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jansen, Ena (1998b). De culturele relatie Nederland-Zuid-Afrika: vroeger en nu. *Ons Erfdeel*, 41, pp. 677-683.
- Jansen, Ena (2004a). Ampie aan de Amstel. De creatieve energie van grensoverschrijding in de Zuid-Afrikaanse letterkunde. In *Neerlandistiek de grenzen voorbij*. Handelingen Vijftiende Colloquium Neerlandicum. Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, Woubrugge, pp. 139-165.
- Jansen, Ena (2004b). 11 september 1982. Renate Rubinstein wijdt een column aan Elisabeth Eybers.
12 juni 1982. Marlene Dumas vertegenwoordigt Nederland op Documenta 7 in Kassel. In R. Buikema, M. Meijer (red.), *Cultuur en migratie in Nederland. Kunsten in beweging 1980-2000*. Den Haag: Sdu Uitgevers, pp.59-76.
- Jonker, Ingrid (2000). *Ik herhaal je*. Amsterdam: Podium.
- Krog, Antje (2002). *Kleur komt nooit alleen*. Amsterdam: Podium.
- Louw, W. E. G. (1939). *De nieuwere Afrikaanse poëzie*, 's-Gravenhage: D. A. Daamen's Uitgeversmij. N.V. (p.8).
- Niekerk, Marlene van (1996). Afrikaner Woman and Her "Prison": Afrikaner Nationalism and Literature. In R. Kriger, E. Kriger (red.), *Afrikaans Literature. Recollection, Redefinition, Restitution*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, pp. 141-154.
- Stander, Christell & Willemsse, Hein (1992). Winding through Nationalism, Patriarchy, Privilege and Concern: A Selected Overview of Afrikaans Women Writers, *Research in African Literatures*, 23, 3, pp. 5-24.
- Terrenato, Francesca (2013). Terra, lingua e corpo delle donne: temi dell'identità nella poesia afrikaans di Eybers, Jonker e Krog. In M. Combi, L. Marinelli, B. Ronchetti (red.), *La patria degli altri*, Roma: Sapienza Università Editrice, pp. 119-130.
- Verwey, Albert (1901). *Dagen en daden*. Amsterdam: W. Versluys., p.23.
- Viljoen, Louise (2007). Antjie Krog en haar literêre moeders: die werking van 'n vroulike tradisie in die Afrikaanse poësie. *Tydskryf vir Letterkunde*, 44, 2, pp. 5-28.
- Visser, Wessel (2013). *Post-hegemonic Afrikanerdom and Diaspora. Redefining Afrikaner Identity in Post-apartheid South Africa*. Geraadpleegd oktober 2013 op

<http://sun025.sun.ac.za/portal/page/portal/Arts/Departemente1/geskiedenis/docs/moskoureferaat.pdf>.
Zyl Slabbert, Frederik van (2000). *Tough Choices. Reflections of an Afrikaner African*. Cape Town: Tafelberg Publishers.

VERTAALKUNDE

DOET LITERAIR VERTALEN NEDERLANDS-TURKS VOOR SPEK EN BONEN MEE?! ENKELE (!) VERTAALPROBLEMEN IN DE TURKSE VERSIE VAN GEERT MAK'S *DE BRUG*

MUSTAFA GÜLEÇ
UNIVERSITEIT VAN ANKARA
mustafagulec@hotmail.com

In this paper I discuss the mismanagement of the public resources by a 'literary' clan in the Netherlands in the framework of a literary translation project, leading eventually to a national translation scandal from Dutch to Turkish, which had at last been depicted with the huge support of the mass media as a product of the restrictions on freedom of speech in Turkey, rather than simply as a result of the incompetence and clumsiness of the translator, i.e. pretext and scapegoating at macro level. On the basis of concrete and randomly selected 'translation' examples concerning the book of Geert Mak about Istanbul and the Galata Bridge I evaluate the very subjective behaviour of a government institution financed by the Dutch Ministry of Education, Culture and Science, by the tax payers in the Netherlands as a matter of fact, in the selection procedure regarding a suitable candidate translator on the basis of the available translation work and my own experience. I also argue that literary readers, translators and writers in Turkey are by no means taken seriously by project managers. Hereby I emphasize concepts as merit, deserve and constant quality assurance in terms of preventing of waste of government resources. Observational data implicate that counter proportion between merit-deserve and loyalty have certain impact on the success level of a translation project.

Inleiding

De titel van deze bijdrage roept onmiddellijk twee vragen op. Ten eerste: wat is eigenlijk vertalen en de literaire modus daarvan? Ten tweede: wordt het wel of niet serieus genomen en waarom? Als we in staat zijn om de eerste vraag / vragen goed te kunnen definiëren, dan hebben wij ook nog een grotere taak op onze schouders met betrekking tot de tweede vraag.

Indien het antwoord op deze tweede vraag 'ja' is, dan moeten er zich per definitie géén of nauwelijks vertaalproblemen (oftewel vertaalschandalen) voordoen op het desbetreffende werkgebied. Met andere woorden, in zo een situatie moet men nergens een gezeur, geklaag, gekreun en gekerm horen. In een context, waar een echte meritocratie heerst, kom je normaal gesproken niet zulke hoofd-, arm-, been- en rugklachten tegen. Deze lijken immers een product te zijn van de *unfair play* van een *nepotocratie*, aangezien deze manier van spelen onvermijdelijk een elleboogslag en schop bevat in het proces van trekken en duwen.

In het geval van een negatief antwoord op dezelfde vraag moet men dan vooral een uitleg gaan geven over waarom het niet serieus genomen wordt. Dit is een teken van het feit dat er vertaalproblemen zijn, die mogelijkerwijs voortvloeien uit interne en/of externe factoren rondom de te vertalen tekst. Het kan ook zo zijn dat men de zaak wel

serieus neemt, maar er kan dus sprake zijn van onvermogen of onkunde. Dan begint de meritocratie in een samenleving of in een organisatiestructuur ter discussie te staan en zet men uiteraard concepten zoals verdienste en gehoorzaamheid¹ tegenover elkaar. Dientengevolge, de doeltreffendheid, competentie en het succes van een organisatie of een samenleving kunnen bepaald worden mede door de mate waarin men min of meer de voorkeur geeft aan de verdienste of gehoorzaamheid / loyaliteit. Met het begrip verdienste wordt er bedoeld dat zaken slechts door daarvoor gekwalificeerde, competente en professionele mensen worden uitgevoerd. Bij het begrip ‘gehoorzaamheid of loyaliteit’ hoeft men dit soort eigenschappen niet eens te hebben om ergens voor een opdracht te krijgen. Het is dan voldoende om aan de regels en belangenrelaties van een netwerk of clan te gehoorzamen. Dit creëert een strakke hiërarchische werkstructuur, waardoor de kwaliteit of de competentie in de periferie of in detail komt te staan.

Door middel van deze studie gaan we thans samen beoordelen aan de hand van een concreet voorbeeld, namelijk de Turkse vertaling van een Nederlands literair werk (de Turkse vertaling van Geert Maks *De Brug*) in hoeverre lezers van de uit het Nederlands vertaalde literaire werken in Turkije serieus genomen worden door Turkse en Nederlandse autoriteiten op het gebied van literair vertalen. Voordat we ermee beginnen, moeten we eerst onze hoofdconcepten ter hand nemen teneinde te verduidelijken wat we precies bedoelen met vertalen en de literaire versie daarvan, even terzijde of die wel of niet met ernst worden behandeld.

Vertalen

Langeveld legt in zijn theoretische inleiding uit dat men in een gezelschap vertalers op het woord vertaalwetenschap kan reageren slechts met hoongelach.² De bezorgdheid van Langeveld is hier op zijn plaats, want dit veld heeft volgens hem een reputatie, die het afbeeldt als een nogal ontoegankelijke academische discipline rijk aan ingewikkelde schema’s van het tweetalige communicatieproces, maar bijzonder arm aan eenvoudige antwoorden op praktische vragen (Langeveld 1986: 11).

De kritiek van Langeveld met betrekking tot het belang van vertalen en vertalers komt voort uit de lage academische en maatschappelijke status van het beroep vertaler. We vernemen van hem dat vertalen niet zelden de sluitpost op de begroting is en dat is zo niet alleen bij uitgeverijen, maar ook bij andere bedrijfstakken. Zijn dramatische voorbeeld vat het verschil in houding jegens een goede vertaling samen, namelijk men steekt miljoenen in de ontwikkeling van een apparaat, maar tegelijkertijd gedraagt men zich te gierig om een paar duizend gulden aan een verantwoorde vertaling van de gebruiksaanwijzing –laat staan van een literair boek- te besteden.

Bijna elke maand horen we hier en daar dat er automatische vertaalprogramma’s of vertaalmachines worden ontwikkeld door middel van wetenschappelijke onderzoeksprojecten met zeer hoge kosten aan verschillende universiteiten. Deze apparaten helpen mensen bijvoorbeeld bij het maken van een hotelreservering en reisplannen of geven medisch advies (www.presse.uni-karlsruhe.de, *Der Spiegel* 44 / 2005).³ Vertaalmachines zijn aan mensen tot nu toe in beperkte mate en vorm van dienst geweest, bijvoorbeeld bij het opzoeken en opschrijven van reeds geschreven of gesproken taaldata, dat wil zeggen voornamelijk in receptief perspectief (Dik *et al.* 1992: 185). Het is echter moeilijk te geloven dat een activiteit zoals vertalen, die een sleutelfunctie heeft bij wederzijds begrip en culturele, historische, wetenschappelijke interactie en ontwikkelingen tussen beschavingen, thans ontoereikende aandacht krijgt; als we bijvoorbeeld denken aan de historische functie van de Toledo vertaalschool in

termen van omwenteling, die van plaatsen als Andalucia en Granada een cultuur- en wetenschapscentrum gemaakt heeft (Aksoy 2013: 19).

Langeveld gaat daarna verder met zijn terechte aanmerkingen door te constateren dat dit resultaat mede te wijten is aan de onuitroeibare opvatting dat iedereen, die twee talen kent, ook vanzelf kan vertalen. In deze bijdrage ook zullen we aan de hand van de voorbeelden uit de praktijk duidelijk zien dat dit inderdaad een misvatting is. Het is zodanig dat ze als het ware een concreet bewijs vormen voor het pleidooi van Langeveld met betrekking tot de professionalisering van het vertalen in termen van het concept verdienste:

Vertalen is een vak, een moeilijk vak, en slechts een gering aantal natuurtalenten beheerst dit van meet af aan, de meeste andere mensen echter moeten er een opleiding in krijgen, want het is een vak, dat –mits enige aanleg aanwezig is- zeker geleerd kan worden (Langeveld, 1986: 11).

In dit kader, moeten we ook niet vergeten dat vertalen voornamelijk een taalkundige bezigheid is waarin de bedoelde betekenis zonder inhoudelijk verlies van de ene taal naar de andere overgedragen wordt. Teneinde dit inhoudelijke verlies te voorkomen moet een vertaalopleiding de uitvoerige verwerving van taalkundige regels en toepassingen zeker bevatten. Verschillende studies hebben uitgewezen dat “het volledig begrijpen” van de over te dragen betekenis het vertaalproces tot een stevig succes zal leiden, dat een vertaler/vertaalster een tekst in de brontaal niet goed kan begrijpen omdat hij/zij tekort heeft aan taalkundige kennis over maatschappelijke en culturele structuur in de doeltaal.⁴ Daarom kan de vertaler/vertaalster het werk niet uitvoeren in de verwachte kwaliteit (Erton 2012: 19). Ook al zijn twee talen aan elkaar verwant zoals Spaans / Italiaans en Duits / Nederlands, een vertaler moet altijd rekening houden met de betekenis en de gebruikswaarde in Saussureaanse termen, met de juiste equivalenten van de gebruikte concepten, waarvan de theoretische basis wordt verschaft door de taalwetenschap. Anders krijgen we te maken met een situatie, die wordt samengevat in de Italiaanse spreuk “traduttore, traditore”⁵ oftewel in de Franse “traduire, c’est trahir” (Kıran 2001: 300). Aan de andere kant brengt Demircan een totaal ander aspect van vertaalproblemen naar voren door te zeggen dat we vandaag overal meer problematische vertalers hebben, die eigenlijk hun moedertaal niet zo goed kennen, dan problemen van het vertalen. Ze hebben onvoldoende kennis (of aandacht) op het gebied van de taalkunde en ze maken vertalingen zonder rekening te houden met betekenisvelden (denotaties, connotaties et cetera) en betekenisrelaties tussen categorieën (Demircan, 2013).

Tot nu toe hebben we theoretische onderwerpen besproken. Thans gaan we in het licht van deze punten kijken wat er zich in de praktijk afspeelt en of de reeds naar voren gebrachte punten werkelijk gebeuren of niet.

Commotie rondom de Turkse vertaling van Geert Maks “De Brug” en reacties in de Nederlandse & Vlaamse Pers

We gaan eerst de receptie van de Turkse vertaling in de Nederlandse media aanstippen. Geert Mak heeft voor de Boekenweek in 2007 een reisverhaal over Istanbul geschreven. Het betreffende verhaal is snel in het Turks vertaald en gelijktijdig met de Nederlandse tekst uitgegeven. Het is een uitgave van de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (de CPNB) ter gelegenheid van de Boekenweek 2007. Op de tweede bladzijde van het boek wordt vermeld dat deze Turkse vertaling mogelijk gemaakt is

door het Nederlands Ministerie van Buitenlandse Zaken en het Consulaat-Generaal van het Koninkrijk der Nederlanden te Istanbul en de uitgave is tot stand gekomen met steun van bovenstaand ministerie, het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (het NLPV) en Kosmopolis (Mak 2007: 2).

Volgens de Nederlandse media wilde de CPNB korte tijd later alle exemplaren van de Turkse vertaling van het Boekenweekgeschenk *De Brug* van Geert Mak vervangen. In de verspreide Turkse vertaling *Köprü* zijn politiek gevoelige passages afgezwakt. De gekuiste passages waren gemaakt omdat de CPNB naast een Turkse vertaling voor het Nederlandse publiek ook een in Turkije uitgegeven editie beoogde. „Die zou moeten voldoen aan de Turkse wet”, zegt directeur van de CPNB, Henk Kraima. „Daarom heeft de vertaler delen omgewerkt.” De versie voor de Nederlandse markt had wel een één-op-één vertaling moeten worden (Amsterdam, 7 april 2007, forum voor de vrijheid.nl).

Hieruit maken we op dat de vertaalster op een zeer ijverige manier aan twee soorten vertaalteksten gewerkt heeft: één correcte Turkse vertaling voor de ‘verdraagzame’ Turken in Nederland en één gekuiste Turkse vertaling voor de zogenaamde ‘onverdraagzame’ Turken in Turkije. Het is inderdaad een heel mooi verzonnen verhaal en een slimme, makkelijke manier van crisisbeheersing en vinden van een zondebok.

Een lezer (waarschijnlijk van de Turkse afkomst) wees de CPNB op de laatste dag van de Boekenweek op de fouten in *Köprü*. Nadat nog een aantal verwante meldingen binnenkwam, heeft de CPNB de vertaling laten nakijken door het Nederlandse Literair Productie -en Vertalingenfonds (NLPV). Waarschijnlijk was dit grote probleem allang in de Boekenweek gesignaleerd, voordat het ter discussie werd gesteld in de Nederlandse en Vlaamse media (dus vóór april 2007), want ongeveer medio maart 2007 werd ik ’s-ochtends vroeg wakker gebeld door iemand van de CPNB met een dringend verzoek teneinde zo spoedig mogelijk (uiterst binnen één week) *De Brug* en *Köprü* met elkaar grondig en uitvoerig te vergelijken, alle foutieve stukken in de Turkse tekst eruit te halen en een officieel verslag daarover uit te brengen, zonder eens te vragen of ik er tijd voor had voor dit *very very last minute request*.

Ik kon helder voelen en horen in de stem, dat men wel degelijk haast had en in paniek was. Duidelijk heb ik tot uitdrukking gebracht dat ik dit soort opdrachten aangaande deskundige rapporten en adviseursbeoordelingen wel serieus neem, dat ik met haast een werk van kwaliteit binnen slechts één week in deze omvang niet kan inleveren en dat dit project allang van tevoren ingepland had moeten worden. En bovendien had ik andere opdrachten om te doen voor mijn werk, daarom kon ik helaas dit verzoek niet positief beantwoorden. Trouwens, tijdens het gesprek werd er nooit gezegd dat er sprake was van twee versies van de Turkse vertaling (namelijk één voor Nederland en één voor Turkije). Hieruit ook blijkt duidelijk dat er eigenlijk géén sprake is van twee van elkaar verschillende en in het Turks vertaalde teksten uit de oorspronkelijke Nederlandse tekst van Geert Mak. Dus, alle berichtgeving in de Nederlandse en Vlaamse media was incorrect. Wat was die berichtgeving precies? Laten we maar nu even gaan kijken slechts naar een paar voorbeelden (van werkelijk velen) om een inzicht te verschaffen in dit landelijke vertaalschandaal. De Belgische krant *De Standaard* heeft het volgende bericht gegeven over dit probleem:

Geert Mak botst op Turkse censuur

In Nederland is een forse rel ontstaan over de Turkse vertaling van het Boekenweekgeschenk *De brug* van Geert Mak, de schrijver van *In Europa. De brug* is een reisverslag waarin Mak inwoners van Istanbul aan het woord laat over hun stad. Als geste aan Turkse Nederlanders die liever in de eigen taal lezen, werd naast de

890.000 Nederlandstalige exemplaren ook de Turkse vertaling *Köprü* uitgegeven op 20.000 exemplaren.

De Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) besloot nog verder te gaan en de Turkse versie ook in Turkije uit te brengen, om zo „**de literaire dialoog te bevorderen**”. Daarom werden in de voor Turkije bestemde vertaling enkele „politiek gevoelige” bewoordingen sterk afgezwakt. Henk Kraima, directeur van de CPNB, zegt dat dat wel moest, „om te voldoen aan de Turkse wet”. In de gecensureerde versie is nu sprake van „migratie, van Turkse Armeniërs tijdens de Eerste Wereldoorlog, terwijl Mak het woord „deportatie, gebruikte. De publicatie van de Mohammed-cartoons in Deense kranten is opeens niet meer „driest”, maar wel „dommig”. En een bijzin over „de legendarische wreedheid van sultan Mehmet II” werd geschrapt. Nadat een lezer op de wijzigingen had gewezen, gingen de poppen aan het dansen. De CPNB wil nu alle gecensureerde versies terugroepen bij de lezers en kosteloos vervangen door correcte vertalingen. Volgende week zullen tweetalige advertenties in de kranten verschijnen om lezers op te roepen tot deze gratis omruilactie.

De advertenties en de herdrukkosten samen zullen de CPNB enkele tienduizenden euro’s kosten (11 april 2007, De Standaard)

We lezen hier in deze kranttekst een totaal ander verhaal dan dat ik aan de telefoon te horen kreeg. Volgens dit bericht ligt het probleem dus eigenlijk bij de ingewikkelde interne politieke kwesties in Turkije en helemaal niet bij degene die de oorspronkelijke Nederlandse tekst in het Turks vertaald heeft. Als wat Henk Kraima zegt waar is, waarom werd er mij dan niet gezegd dat er twee verschillende in het Turks vertaalde teksten zijn en heb ik op 28 maart 2007 twee boeken (*De Brug* en de enige Turkse vertaling van *De Brug: Köprü*) toch nog ter controle in mijn brievenbus ontvangen?⁶ Op dezelfde dagen lezen we ook dat de omruilactie enkele tienduizenden euro’s gaat kosten en de directe (ongekuiste oftewel ongecensureerde) Turkse vertaling van de Nederlandse versie is illegaal in Turkije:

Turkse editie Geert Maks De Brug vol fouten.

Het boek *Köprü*, de Turkstalige editie van *De Brug* van Geert Mak, het Boekenweekgeschenk van dit jaar, blijkt vol fouten te zitten. Dat komt omdat er ook een gecensureerde versie van bestaat die eind van dit jaar in Turkije moet uitkomen. In de Turkse editie die in Nederland werd weggegeven, zijn die twee teksten door elkaar verhaspeld waardoor bepaalde delen gekuist zijn. Het boek zal nu opnieuw worden gedrukt en bezitters van een fout exemplaar kunnen het omruilen voor een ongecensureerde versie. De operatie kost enkele tienduizenden euro's. De kosten worden gedeeld door de CPNB en Atlas, de uitgever van Geert Mak. Niet alleen de herdruk van 20.000 Turkstalige boeken moet worden betaald, het CPNB pakt komende week ook uit met een advertentieactie in de landelijke dagbladen om bezitters op de fout te wijzen. Eind dit jaar komt *Köprü* uit in Turkije. Bepaalde delen uit het origineel zullen daar niet verschijnen. *"De Nederlandse versie is namelijk illegaal in Turkije. Over bepaalde dingen mag je daar niet schrijven. De Armeense kwestie bijvoorbeeld"*, zo zei CPNB-directeur Henk Kraima tegen persdienst Novum. In de Nederlandstalige versie zegt Mak over de aartsvader van Turkije bijvoorbeeld: *"Zijn wreedheid was legendarisch."* In de Turkstalige versie is die opmerking geschrapt (Geschreven door [Rob \(R@b\)](mailto:Rob.R@b) op 07-04-2007 @ 10:38; frontpage.fok.nl)

Zoals te zien is rept niemand over een eventuele incompetente of onbekwame vertaling van de oorspronkelijke tekst. De enige schuld ligt enkel en alleen bij het onverdraagzame staatsbestel in Turkije. In een andere berichtgeving van de landelijke serieuze en prestigieuze krant, NRC Handelsblad, is dit onderwerp doorgetrokken zelfs

naar de discussie over de wel of niet EU-toetreding van Turkije vanwege de vrijheid van meningsuiting:

De Turkse autoriteiten houden iets te goed in de gaten wat in de wereld zoal wordt gepubliceerd over de ‘Armeense kwestie’, de massamoord op Armeniërs door Turken rond 1915. Turkije ontkent dat in juridische zin sprake was van genocide. De zaak wordt door de Turkse regering en de nationalisten in eigen land hoog opgenomen. Maar internationaal ook: de kwestie is toetssteen geworden voor de mogelijke toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Intussen laten de Turken niet na de wereld te wijzen op hun gelijk. Boekvertalingen worden gekuist, wetenschappelijke publicaties aangepast en tentoonstellingen uitgesteld, omdat in de teksten over de volkenmoord termen worden gebruikt die Turkije onwelgevallig zijn.

Drie zaken springen in het oog. Vorige week werd bekend dat de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) alle exemplaren vervangt van de Turkse vertaling van Geert Maks boekenweekgeschenk De Brug, een verhaal over de Galatabrug in Istanbul. In de vertaling (Köprü) zijn politiek gevoelige passages over de Armeense kwestie afgezwakt. De gekuiste gedeeltes waren gemaakt omdat de CPNB naast een Turkse vertaling voor het Nederlandse publiek ook een editie beoogde in Turkije, die aan de Turkse wet moest voldoen. Volgens Mak was het niet de bedoeling een aangepaste versie in Turkije te laten verschijnen, maar door paniek bij de uitgeverij na de moord op de Turks-Armeense journalist Hrant Dink mislukte dat. De versie voor de Turkse lezers in Nederland had een zo letterlijk mogelijke vertaling moeten zijn. Dat liep spaak, waardoor bijvoorbeeld het door Mak in relatie tot de Turkse Armeniërs gebruikte woord ‘deportatie’ is vervangen door het neutrale ‘migratie’...

Dat Turkije niet in het reine komt met zijn verleden is één ding. Dat het land zich ook buiten zijn grenzen bemoeit met de Armeense volkenmoord in teksten en tentoonstellingen – en dat daar nog gehoor aan wordt gegeven ook – is zorgwekkend en maakt Turkije voorlopig ongeschikt voor EU-toetreding. Het is treurig dat het sfeervolle en politiek nauwelijks omstreden boekenweekgeschenk aangepast moest worden. Het is goed dat de CPNB Turkse lezers hier alsnog de gelegenheid biedt van de ongekuste versie kennis te nemen (Köprü, ongekust; 11.04.2007; nrc.nl).

De zaak ging door met het behouden van zijn actualiteit zelfs over één maand na de betreffende vertaalschandaal. In een andere Nederlandse krant stond het onderstaande bericht:

Weinig interesse voor omruilactie Geert Maks ‘Köprü’.

Door onze kunstredactie

De belangstelling voor de omruilactie van Köprü, de Turkse vertaling van Geert Maks boekenweekgeschenk De brug, is minimaal. Slechts 280 mensen hebben gereageerd, aldus Boekenweekorganisator CPNB. De totale oplage van de herziene editie bedraagt 2.750 exemplaren. Begin april maakte de CPNB via een advertentiecampaagne bekend dat het publiek Köprü kon ruilen. In het boek, dat een één-op-één vertaling had moeten worden van De brug, stonden door de Turkse vertaler gemaakte kruisingen en veel grammaticale fouten. De CPNB liet de oplage van de herziene editie afhangen van de respons op de campagne. De CPNB stuurt 530 exemplaren naar boekhandels en 1200 bibliotheken krijgen een herziene uitgave van Köprü. De originele oplage bedroeg 20.000 exemplaren (Rotterdam, 9 mei 2007. NRC).

Alleen hier wordt er heel kort iets gezegd over veel grammaticale fouten. Dit ziet er echter uit als een druppel in de emmer naast alle andere overheersende lasterlijke, valse en politieke argumenten. De eerste oplage met de zogenaamde censuur bestond uit 20.000 exemplaren. De herziene editie is 2.750 exemplaren uitgegeven, waarin gering

aantal mensen zich hebben geïnteresseerd. Alles bij elkaar kost jammer genoeg tien duizenden euro's, waarmee men eigenlijk honderden wetenschappelijke onderzoeksprojecten over de verbetering van vertaalmachines van start kon laten gaan. We gaan nu samen nader kijken naar de bron van al die ophef en beoordelen of er wel of niet een verband bestaat tussen dikke sardines / schollen en de vrijheid van vertalen en meningsuiting in Turkije en tot slot of al die bovenstaande beschuldiging wel of niet terecht is.

Waar is die beroemde Turkse censuur, die vertaalster onheus belet om haar eigen werk serieus te nemen?

Aan de hand van de bovengenoemde voorbeelden zijn wij eigenlijk heel nieuwsgierig geworden naar de manier waarop de vertaalster korte bochtjes gemaakt en gekronkeld heeft om zich te ontdoen van de druk van 'het zogenaamde intolerante Turkse staatsstelsel', dat met haar 'taboes' wil leven en 'niets' wil horen over de vrijheid van meningsuiting. Dit is tenminste het beeld van dit vertaalschandaal, dat de Nederlandse media erin geslaagd is om in ons hoofd te scheppen. Thans zal ik enkele (!) toevallige voorbeelden uit het boek *De brug* selecteren en het probleem kort bespreken. Ik zeg 'enkele', maar dit is eigenlijk een *understatement*, want er zijn er zoveel dat de omvang van dit artikel niet toereikend is om alle fouten in dit boek mee te nemen. Anders vrees ik dat het een apart boek gaat worden.

Voor wat betreft de werkwijze, ga ik eerst de probleemsoort van het 'zogenaamde gecensureerde' voorbeeld aangeven. Dan geef ik de oorspronkelijke tekst en de 'zogenaamde gecensureerde Turkse vertaling'. In het derde stadium geef ik de directe (terug)vertaling van de 'zogenaamde gecensureerde' Turkse vertaling om te kunnen laten zien, waar verschillen precies liggen tussen de oorspronkelijke tekst en de 'wegens omstandigheden verhinderde' vertaling. Voorbeeld 1 is genomen uit de boekomslag. 1a en 1c laten onderlinge verschillen duidelijk zien.

1. Probleemsoort: Zinsbetekenis is niet weergegeven (de tekst op de boekomslag).

a.Oorspronkelijke tekst: Dit is het verhaal over een stad en een brug. Over familie en godsdienst. Over eer als je zo arm bent als een kerkrat. Over gezond verstand en de verleidingen van fundamentalisme en geweld. Over leven met de moed der wanhoop.

b.Turkse vertaling: Bu hikaye bir şehri ve bir köprüyü anlatıyor.. Aileyi, inancı anlatıyor; açlıktan ve onurdan bahsediyor. Akıl yolunu, uçlarda yaşamayı, şiddetin çekiciliğini ve ümitsizlikle, cesaretle sürdürülen hayatları gözler önüne seriyor. Hollanda edebiyatının önemli yazarlarından Geert Mak'tan İstanbul'a ve Galata Köprüsü'ne dair bir eser.

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Dit verhaal vertelt over een stad en een brug. Het vertelt over familie en geloof; spreekt over honger en eer. Het maakt het rechte pad, aan de extreme kant leven, de aantrekkelijkheid van geweld, levens die met moed en hopeloosheid geleid worden, zichtbaar. Een kunstwerk over Istanbul en de Galata brug van één van de belangrijkste schrijvers van de Nederlandse literatuur, Geert Mak.

In voorbeeld 1c zien we dat Geert Mak eigenlijk veel meer wilde zeggen dan wat hij in 1a (in de oorspronkelijke tekst) had geschreven. Hij wilde eigenlijk schrijven over honger en eer; en niet over verleidingen van fundamentalisme bijvoorbeeld. Hij wilde ook niet schrijven over leven met de moed der wanhoop. De vertaalster schiet de schrijver eigenlijk te hulp door te zeggen wat Geert Mak eigenlijk had willen zeggen, namelijk levens die met moed en hopeloosheid geleid worden. Van voorbeeld 1 af aan

beginnen we eigenlijk te voelen dat het literaire lezerspubliek in Turkije ‘heel serieus’ genomen wordt.

2. Probleemsoort: Begrippen toevoegen, die niet in de oorspronkelijke tekst zijn (de vertaalster weet niet wat een school vissen betekent).

a.Oorspronkelijke tekst: Vandaag is het de dag van de dikke sardines. Op onverklaarbare wijze zijn er plotseling enorme scholen onder de brug beland – volgende week vang je er enkel weer een handvol dunne visjes (Mak, 2007: 5).

b.Turkse vertaling: Bugün iri sardalye günü. Köprü'nün altında ansızın bir pisi balığı sürüsü beliriyor; önümüzdeki hafta gene sadece küçük balıklar tutulabilecek (Mak, 2007: 7).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Vandaag is het de dag van de dikke sardines. Er wordt plotseling een school schollen onder de brug zichtbaar. Volgende week zal men weer alleen kleine vissen kunnen vangen.

Casus nummer 2 is zonder meer een fantastisch schoolvoorbeeld, dat op een vertaalles of –school als illustratief en educatief lesmateriaal kan dienen. Ik ben even in verwarring. Wat had ik hier eigenlijk moeten zeggen?! School of schol?? Wat heeft school, waar kinderen iets leert, met vissen te maken? De vertaalster corrigeert dus het foutje van Geert Mak, die in feite platte zeevis (schol, meervoud schollen) had willen zeggen. In 2a bedoelde Geert Mak waarschijnlijk ‘schollen’ en niet scholen. Dus dat kan makkelijk gecorrigeerd worden door de vertaalster in 2c door middel van een school van platte zeevissen, dat wil zeggen schollen.

3. Probleemsoort: Zinsbetekenis is niet weergegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: eindeloos voortkruipende infanteristen van grijsgroen plastic die om de tien seconden een salvo afratelen (p. 5).

b.Turkse vertaling: on saniyede bir ateş eden otomatik silahlar (p. 7).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: automatische wapens die één keer per tien seconden uit zichzelf schieten.

In 3 zien we een voorbeeld van de schoonmaakoperatie. Woorden die de vertaalster waarschijnlijk onnodig lijken, worden uit 3a verwijderd en hun correcte, betere vorm wordt gebruikt in 3c. Vele mensen weten niet wat het begrip ‘afratelen’ betekent. Daarom kan men beter het concept schieten gebruiken in 3c. Bovendien past dat beter bij het woord wapens. Volgens de vertaalster had de schrijver dat eigenlijk moeten bedoelen. We begrijpen dat haar taak dubbel moeilijk is: niet alleen vertalen wat er staat, maar ook heel vrije, ruime en misschien soms te persoonlijke interpretatie maken van de tekst van Geert Mak. Dit duidt erop dat de vertaalster die betreffende speeltuigen (plastic infanteristen) die op straat rond die brug verkocht worden nooit gezien heeft of daaraan nooit aandacht besteed heeft.

4. Probleemsoort: Zinsbetekenis is niet weergegeven. Grammaticale onvolkomenheid.

a.Oorspronkelijke tekst: En de vis krijg je toe, die geeft de brug cadeau. Over de leuning hangen altijd hengels. (p. 5).

b.Turkse vertaling: Balığı tutuyorsun, sana köprüyü armağan ediyor. Köprü demirlerinden onlarca olta sarkıyor (p. 7).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Je vangt de vis, hij/zij (de vis) geeft jou de brug cadeau. Er hangen tientallen hengels over de ijzers van de brug.

Voorbeeld 4 doet ons denken aan een toepassing van een inleidende sociolinguïstische of grammaticale uitleg: wie doet wat aan wie waarom wanneer en hoe? Wat doen vis en

visser in feite aan elkaar? Volgens Geert Mak vangt de visser de vis, die eigenlijk een cadeau van de brug aan de visser is. Dankzij de brug kan de visser die vis vangen (namelijk door op die brug te staan). Volgens de vertaalster is het verhaal anders of moet het anders zijn. Je vangt de vis en dezelfde dode vis geeft dan de brug als een cadeau aan jou. Heeft deze arme vis reeds toch niet veel te veel gedaan voor de visser door zijn leven op te offeren? Nu geeft hij de visser ook nog de brug als een soort bonus.

5. Probleemsoort: Weglating van tekstdelen.

a.Oorspronkelijke tekst: Een resolute dame haalt vis na vis op, terwijl de plezierboten en de roestige slepers onder de brug door grommen en het trottoir schudt en trilt van de trams (p. 5).

b.Turkse vertaling: Bir yandan gezi tekneleri altından süzülürken, üstünden geçen tramvay köprüyü sallıyor ve azimli bir kadın aralıksız balık çekiyor (p. 7).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Terwijl aan de ene kant de plezierboten langzaam onderdoor varen, schudt de tram, die erop rijdt, de brug en een resolute vrouw trekt vissen onophoudelijk.

5c is alweer een voorbeeld, waarin de vertaalster op een betweterige toon of gewoon onattent sommige delen van de tekst weggelaten heeft. Misschien mogen de roestige slepers onder de brug door niet grommen vanwege de beperkingen aangaande de vrijheid van meningsuiting in Turkije. Geert Mak vindt in 5a dat het trottoir, waarop hij staat, schudt en trilt van de trams. Het maakt echter niet uit voor de vertaalster, want de tram schudt de brug en het is goed zo! Trillen hoeven Turkse lezers ook niet te hebben, waarschijnlijk als gevolg van de bovengenoemde beperkingen.

6. Probleemsoort: Zinsbetekenis is niet weergegeven (als ... wordt het; Boreas uit het noordoosten, de Zwarte Wind uit het noordwesten).

a.Oorspronkelijke tekst: Als de Aangename Storm, de Storm van de Merels of de Storm van de Koekoeken uit het westen komt aanwaaien, wordt het in het voorjaar zacht en droog... De Boreas, uit het noordoosten, jaagt in de winter de stad vol sneeuw (p. 6).

b.Turkse vertaling: Tatlı rüzgar, Çaylak Fırtınası ya da baharda batıdan esen yumuşak ve kuru Guguk Rüzgarı... Gene Doğudan gelen Karayelse kış aylarında şehri karla kaplıyor (p. 8)...

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: de Aangename wind, de Storm van de Merels of de zachte en droge Storm van de Koekoeken, die in de lente uit het westen aanwaait... de Zwarte Wind, die uit het oosten komt, bedekt alweer de stad met sneeuw in de wintermaanden.

Voorbeeld 6 weerkaatst een overduidelijk tekort aan attentie en aandacht aan de brontekst. 6c zegt dat de Zwarte Wind uit het oosten komt. De vertaalster wil waarschijnlijk ook windrichtingen en –bewegingen veranderen. Normaal gesproken waait immers de Zwarte Wind nooit uit het oosten. In 6c missen we ook de conditionele zin die begint met als... wordt het. Als die betreffende winden uit het westen aanwaaien, DAN wordt het in het voorjaar zacht en droog.

7. Probleemsoort: zinsbetekenis is niet weergegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: de ponten varen heen en weer door het grijs, meeuwen schieten langs.. de overkant ligt verscholen achter een witte nevel (p. 6).

b.Turkse vertaling: Vapurlar bir o yana, bir bu yana gidip geliyor, martılar uçuşuyor, karşı kıyı puslu beyazların ardına gizlenmiş (p. 8).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: stoomboten komen en gaan van de ene kant naar de andere, meeuwen vliegen.. de overkant heeft zich verborgen achter mistige witten (witte dingen).

In 7c krijgen we niet de indruk dat er sprake is van een witte nevel. In plaats daarvan vindt de vertaalster mistige witten of witte dingen geschikter hier in deze context. Daarom wil zij de begripsvoorkeur van de schrijver vermoedelijk corrigeren. Wie weet, zij kan misschien beter schrijven dan Geert Mak. De woordkeuze ‘mistige witten’ kan ons als lezers ook leiden tot een grote variatie van concepten, bijvoorbeeld een groot wit gordijn, grote witte steen of een witte muur et cetera. Daarom is deze keuze van vitaal belang in het vertalen.

8. Probleemsoort: zinsbetekenis is niet weergegeven (betekenis verschuiving).

a.Oorspronkelijke tekst: ikzelf kan mijn verplichtingen nakomen, ik kan net voor mezelf zorgen (p. 7).

b.Turkse vertaling: Ben kendi sorumluluğumu taşıyorum, sadece kendime bakabiliyorum (p. 9).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Ik draag mijn eigen verantwoordelijkheid, ik kan alleen voor mezelf zorgen.

In 8c nemen we een betekenisverschuiving waar. In 8a bedoelt de schrijver dat zijn gesprekspartner op de brug nog net zichzelf kan redden in het leven, en dat hij helaas de verantwoordelijkheid van andere mensen (in zijn familie et cetera) helaas niet op zijn schouders kan nemen; terwijl de Turkse vertaling in 8c een ander beeld schetst van (een zelfbewust) iemand, die weet precies wat zijn verantwoordelijkheden als individu zijn en alleen voor zichzelf kan zorgen.

9. Probleemsoort: woordbetekenis is niet weergegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: Een geliefde stadsschrijver (p. 8).

b.Turkse vertaling: Sevilen şehir mektupçularından biri (p. 10).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Eén van de geliefde *brievenmakers* van de stad. (*brievenmaker* = een ouderwets woord voor de directeur van een overheidskantoor).

Voorbeeld 9 is een illustratie van het feit dat een vertaler tegelijkertijd ook een onderzoeker moet zijn. Net als een historicus of een taalkundige moet de vertaler de etymologie van woorden en concepten zoeken. Een stadsschrijver in 9a is een historische en hoge overheidsambtenarentitel (zie noot 7). *Brievenmaker* oftewel een *mektupçu* is een ouderwets begrip voor de directeur van overheidskantoor, dat in feite noch in termen van gebruik noch in termen van betekenis te vergelijken is met een stadsschrijver. Wat de Turkse lezer van dit verhaal, die heel erg serieus genomen wordt, tegenwoordig van dit woord in 9b (en 9c) kan begrijpen, is iemand die postbode is of iemand, die brieven schrijft voor een analfabeet iemand.

10. Probleemsoort: woorden die niet vertaald zijn en woorden die onnodig aan de Turkse vertaling toegevoegd zijn.

a.Oorspronkelijke tekst: de autoweg voor de rijken, de trottoirs voor de schlemielen, de toeristen en de dissidenten (p. 11).

b.Turkse vertaling: araba yolu zenginlere, tüccarlara, kaldırımlarsa muhaliflere ve turistlere ait (p. 13).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: de autoweg voor de rijken, handelaren en de trottoirs behoren tot de dissidenten en de toeristen.

In 10c constateren we opnieuw toevoegingen en weglatingen, die géén rekening houden met de tekst van de schrijver. Een moeilijk Jiddisch woord schlemiel bijvoorbeeld kan makkelijk weggelaten worden. Het is uiteraard makkelijk, want het literaire lezerspubliek in Turkije heeft géén toegang tot de oorspronkelijke zin van Geert Mak in 10a. Tegelijkertijd vergat de schrijver het woord handelaren volgens de vertaalster en vanzelfsprekend schiet zij hem weer te hulp.

11. Probleemsoort: zinsbetekenis (literaire inhoud) is niet weergegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: En altijd doorgaan, ook op een novemberavond om acht uur terwijl de regen je botten opvreet, ja, verdorie, dat hoort er ook bij! (p. 11).

b.Turkse vertaling: soğuk bir kasım akşamı saat sekizde yağmur yağarken bile bunun da hayatın bir parçası olduğunu düşünüp vazgeçmiyorum ve her koşulda devam ediyorum (p. 13).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: op een novemberavond om acht uur zelfs als het regent geef ik niet op door te denken dat dit ook een deel van het leven is.

Voorbeeld 11 geeft een gebrek aan een literaire inhoud weer. Tegelijkertijd is dit ook een illustratie van het wezenlijke verschil tussen een gewone vertaling en een literaire vertaling. Dus, dit wijst erop dat een literaire vertaler dubbel hard en intensief moet werken in vergelijking met een normale vertaler. In 11b en uiteraard in 11c missen we het effect van het literaire woordspel van de schrijver, namelijk het feit dat de regen je botten opvreet.

12. Probleemsoort: zinsbetekenis is niet weergegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: ‘Het is pure meditatie’ vindt een vrouw met problemen thuis. ‘ik had altijd maagpijn van ellende, de zee heeft me erdoorheen geholpen’ (p. 11).

b.Turkse vertaling: “Benim için bu iş tamamen meditasyon, sorunlarım başladığında mide ağrısı çekiyordum, deniz beni bunlardan kurtardı (p. 13).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Voor mij is dit werk een volledige meditatie, toen mijn problemen begonnen waren, leed ik aan maagpijn, de zee heeft me gered van deze problemen.

In 12b en 12c is er opnieuw sprake van een soort interpretatie van de vertaalster, die zich bijna overal in de vertaalde tekst als DE schrijver gedraagt. Het lijkt alsof wat Geert Mak te zeggen heeft, systematisch en continu naar de periferie geduwd wordt. Dit gegeven overtuigt ons voldoende dat het hier om een bepaalde houding (probleemoplossingsmethode) van de vertaalster gaat en zeker niet om de vrijheid van meningsuiting in Turkije en de Turkse toetreding tot de EU. Jammer genoeg ziet het literaire werk van Geert Mak er als een slachtoffer uit in dit grappige proces. Dus, de gesprekspartner van Geert Mak had in dit geval altijd maagpijn vanwege ellende, waarin zij zich bevond. De betreffende maagpijn is dus niet begonnen gelijktijdig met problemen. Altijd is hier een bijwoord, dat een sleutelfunctie vervult. Het kan op zichzelf een compleet betekenisverschil maken.

13. Probleemsoort: Verzonnen stukken.

a.Oorspronkelijke tekst: Er zat hier zoveel vis, je schepte het gewoon uit het water, alle soorten die je maar kon verzinnen. Nu moet je een goede uitrusting hebben om nog wat redelijks te vangen (p. 12).

b.Turkse vertaling: Eskiden burada öyle çok balık vardı ki kovayı suya daldırıp balık dolduruyorduk. Yemlik balık yoktu, on sene öncesine kadar hep büyük balık

tutuyorduk, lüfer türü, şimdilerde en çok sardalye var, bir de iyi balık tutabilmek için iyi teçhizat gerekiyor (p. 14).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Vroeger zat er hier zoveel vis dat we de emmer in het water onderdempelden en veel vis schepten uit het water. Er was geen aasvis, tot tien jaar geleden vingen we altijd grote vissen, van de soort blauwbaars, deze dagen zijn er het meest sardines, trouwens moet men een goede apparatuur hebben om toch nog redelijk vis te kunnen vangen.

Voorbeeld 13 ook bevestigt mijn bovenstaande op- en aanmerkingen aangaande zeer ruime weglating- en toevoegingsvrijheid in de te vertalen tekst. Ik weet natuurlijk niet of ik dezelfde toevoegingsvrijheid heb om deze vrijheid aan de vrijheid van meningsuiting in Turkije toe te mogen schrijven. Aasvis, blaauwbaars, sardines... Allerlei verzonden stukken, die de schrijver blijkbaar was 'vergeten' te melden. Dat had hij nooit moeten doen!! Een overvloed aan enthousiasme. We zien hier helder hoe goed de vertaalster kan verzinnen. Denkelijk schrijft zij veel beter dan Geert Mak. Echter vergat zij trouwens schollen bij sardines te zetten.

14. Probleemsoort: modaliteit in betekenis is verkeerd gegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: Springt er dan nooit eens iemand over de leuning? 'Zelfs dat doen ze op andere bruggen' (p. 15).

b.Turkse vertaling: "Hiç Köprü'nün demirlerinden kendini aşağı atan oldu mu?" "Bunu diğer köprülerde de yapıyorlar" (p. 17).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: "Is er ooit iemand geweest, die zichzelf over de leuning van de Brug naar beneden geworpen heeft?" "Ze doen dit op andere bruggen ook".

In 14a en 14b zien we een duidelijk verschil in termen van modaliteit, die de woorden zoals 'ook' en 'zelfs' uitdrukken. Dit kleine woordverschil maakt in de praktijk een enorme verandering in het begrijpen en de betekenis van de zin. Volgens Mak gaan mensen, die zelfmoord willen plegen naar een andere brug, want deze brug is daar niet geschikt voor (niet te hoog) en volgens de vertaalster (in 14b en 14c) doen mensen dat voornamelijk op deze brug, maar ook op andere bruggen in de stad. De vertaalster geeft allereerst de indruk dat ze de modaliteitsverschillen in het gebruik van deze woorden helemaal niet door heeft. Ten tweede, en dit is nog erger, profileert zij zich als iemand, die deze wereldberoemde stad en brug helemaal niet kent.

15. Probleemsoort: Zinsbetekenis is niet weergegeven.

a.Oorspronkelijke tekst: 'Er zijn plaatsen' schrijft de Russische dichter Joseph Brodsky, 'waar de geschiedenis onontkombaar is, als aanrijding op de snelweg – plaatsen waar de geografie de geschiedenis uitlokt. Zoals Istanbul, alias Constantinopel, alias Byzantium.' (p. 17).

b.Turkse vertaling: Rus yazar Joseph Brodsky, "*tarihin kaçınılmaz olduğu – otoyoldaki çarpışma gibi – öyle yerler vardır ki, coğrafya, tarihin sebebi olur, diye yazar. İstanbul gibi, önceki adıyla Constantinople, daha önceki adıyla Bizans gibi.*" (p. 19).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: de Russische schrijver Joseph Brodsky schrijft "er zijn zulke plaatsen, waar de geschiedenis onontkombaar is –als aanrijding op de snelweg – de geografie wordt de reden van de geschiedenis. Zoals İstanbul, met haar voorafgaande naam Constantinople, met haar nog vroegere naam Byzantium".

In 15a is er géén concrete causaliteit, die door de schrijver naar voren gebracht wordt. Maar blijkbaar in 15b en 15c is die wel nodig geacht door de vertaalster om de eventuele lacunes in de kennis van Geert Mak op te vullen.

16. Probleemsoort: Zinsbetekenis is niet weergegeven door weglating.

a.Oorspronkelijke tekst: De Byzantijnse munt was de dollar van de vroege Middeleeuwen - en de *solidus* wist deze topositie zeven eeuwen vol te houden (p. 17).

b.Turkse vertaling: Bizans parası, Ortaçağ'ın doları olarak geçiyordu ve bu itibarı yedi asır korumayı başardı (p. 19).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Het Byzantijnse geld was beschouwd als de dollar van de Middeleeuwen en het is er wel in geslaagd om dit prestige zeven eeuwen te beschermen.

In voorbeeld 16 worden woorden, die moeilijk lijken weggelaten of zijn ze simpelweg aan de aandacht ontsnapt. Hoogstwaarschijnlijk is het tweede het geval, aangezien begrippen in 16a zoals vroege, *solidus* en topositie niet zo moeilijk zijn om te vertalen.

17. Probleemsoort: Gebruik van verkeerde begrippen. Weglating van zinnen.

a.Oorspronkelijke tekst: tot vandaag hebben westerlingen het over de 'val van Constantinopel', terwijl men hier stevast praat over de 'verovering van İstanbul'. Sultan Mehmet II, de aanvoerder van de Osmanen was op dat moment eenentwintig jaar oud. Zijn wreedheid was legendarisch. (p. 17-18).

b.Turkse vertaling: Bugün bile biz Batılılar 'Bizans'ın düşüşü'nden bahsederiz oysa Köprü'de tanıştığım insanlar tarihten söz açıldığında büyük bir kararlılıkla İstanbul'un Kurtuluşu'ndan bahsediyor. Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet henüz yirmi iki yaşındadır. (p. 19-20).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: zelfs vandaag hebben wij, westerlingen, het over de 'val van Constantinopel', maar mensen, met wie ik op de brug kennis gemaakt heb, praten met een grote vastbeslotenheid over de 'Verlossing van İstanbul', als men over de geschiedenis spreekt. De Ottomaanse Koning Sultan Mehmet was tweeëntwintig jaar oud...

Voorbeeld 17 bevat weer een gebrek aan aandacht ten opzichte van de brontekst in 17a. Inderdaad heeft zij hier het stuk 'zijn wreedheid was legendarisch' weggelaten, zoals gesuggereerd werd in de mediaberichten. Maar voor zover we slechts aan de hand van 17 toevallige voorbeelden tot hier toe waargenomen hebben, wat heeft zij eigenlijk niet weggelaten (politiek gevoelig of apolitiek of onpartijdig, het maakt niet uit wat..)?? Een bewijs? Hier in voorbeeld 17: de verovering van Istanbul, wat in Turkije altijd een gangbare term is, wordt op een onverklaarbare wijze vervangen door de verlossing van İstanbul, die eigenlijk een in het begin van de 20ste eeuw ontstaan concept is, tijdens de Turkse onafhankelijkheidsoorlog. De vertaalster weet dus niet precies wat die termen betekenen. Willekeurig haalt zij hen door elkaar.

18. Probleemsoort: weglating van woorden.

a.Oorspronkelijke tekst: de hoofdstad van het Osmaanse Rijk, een toevluchtsoord voor Spaanse en Portugese joden en andere vervolgd, en daarnaast een regeringscentrum voor een religieus geïnspireerd wereldrijk in wording (p. 18).

b.Turkse vertaling: Şehir, Yahudi ve ülkesi olmayan diğer halklara sığınma olanağı tanımış ayrıca oluşmakta olan dinden esinlenen bir dünya imparatorluğunun hükümet merkezi görevini üstlenmiş (p. 20).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: De stad kende een asielmogelijkheid toe aan joden en andere volkeren die geen land hebben. Bovendien had de

stad de taak op zich genomen van een regeringscentrum van een religieus geïnspireerd wereldimperium in wording.

18b en 18c zijn thans een klassiek voorbeeld geworden van de willekeurige weglatingen in het vertaalproces. Spaanse en Portugese joden, die wel apart vermeld werden door de schrijver, zijn niet zo belangrijk gevonden om specifiek te schrijven. Voor zover ik weet, is er géén verbod in Turkije op het gebruik van woorden Spaanse en Portugese joden.

19. Probleemsoort: verkeerde interpretatie.

a.Oorspronkelijke tekst: een katholiek priester, met zijn stok en gebeden boek, terwijl te midden van een verwaarde hoop Turken, Grieken en Armenen “Plaats!” geroepen wordt door een grote eunuch te paard (p. 19).

b.Turkse vertaling: *elinde kutsal kitabı ve bastonuyla kalabalık Türklerin arasında yürüyen katolik papaz, Yunanlılar ve Ermenilere, ‘yerinde kal!’ diye bağırın at üstündeki hadım...*(p. 21).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: een katholiek priester, die met zijn stok en heilige boek tussen de menigte Turken door loopt, een eunuch te paard, die tegen Grieken en Armenen door “blijf staan op je plaats!” te zeggen schreeuwt.

In 19 is er sprake van weglating zoals terwijl-constructie, verwaarde hoop Turken, grote. De zinsconstructie in 19b en 19c is verkeerd, omdat een katholiek priester niet tussen de menigte Turken door loopt. Ten tweede, het uitroepzinnetje “Plaats!” is ook helemaal verkeerd opgevat. De grote eunuch te paard waarschuwt de verwaarde hoop Turken, Grieken en Armenen door voorin te gaan om ervoor te zorgen dat ze plaats maken voor de hogere autoriteit, officier (of Sultan misschien), die van achteren komt. Gelukkig gebruikt Mak hier de woorden Turken, Grieken en Armenen bij elkaar, anders zou er misschien een discussiepunt van discriminatie zijn jegens Grieken en Armenen.

20.Probleemsoort: Nederlandse uitdrukkingen zijn letterlijk vertaald.

a.Oorspronkelijke tekst: Önder: ‘Iedereen om me heen is zo arm als een rat, hoe kunnen ze voor me zorgen?’ (p. 20).

b.Turkse vertaling: Sigara satıcısı Önder “Çevremdeki herkes fare kadar yoksul bana nasıl bakarlar ki?”(p. 22).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Sigarettenverkoper Önder “Iedereen om me heen is zo arm als een rat, hoe kunnen ze voor me zorgen?”

Voorbeeld 20 laat ons het toppunt van professionaliteit zien. In 20b en 20c nemen we met verbazing waar, dat de vertaalster nieuwe uitdrukkingen uit het Nederlands in het Turks geïmporteerd heeft zonder enige belasting aan Nederland te betalen. Een uitdrukking precies zoals ‘zo arm als een rat’ bestaat immers niet in het Turks.

21.Probleemsoort: Gebruik van verkeerde begrippen. Weglating/toevoeging van zinnen.

a.Oorspronkelijke tekst: door te dreigen met maatregelen van de Franse gezant weet Lithgouw de weduwe alsnog vrij te krijgen, hij bezorgt haar een baantje in een Griekse taveerne, krijgt van haar, naar eigen zeggen, niets meer dan ‘zegeninghen en teekenen van uysterste danckbaerheit,’ en reist voldaan verder (p. 30).

b.Turkse vertaling: Fransız elçisine ve geminin kaptanına haber vermekle tehdit edince, zevk düşkünü Fransız, dulu özgür bırakır. Lithgouws, kadına Rum tavernasında kalacak yer ayarlar, kendi ifadesiyle kadının ona minnetini ve duyduğu şükranı gösterdiğini söyler (p. 31-32).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Als hij hem dreigt met het laten weten van de Franse gezant en de kapitein van het schip, laat de wellustige Franse man

de weduwe vrij. Lithgouws regelt de vrouw een plekje in de Griekse taverne om te verblijven, naar eigen zeggen, liet de vrouw hem haar dankbaarheid en erkentelijkheid, die zij voelde, zien.

Voorbeeld 21 behelst de nieuwe toepassingen van de vertaalster met betrekking tot weglating en toevoeging deze keer niet op het woordniveau, maar wel op zinsniveau.

22.Probleemsoort: (Metaforische) zinsbetekenis is niet weergegeven door weglating.

a.Oorspronkelijke tekst: Het lag dus voor de hand dat de oceaan tussen de oude en de moderne stad nu ook met fysieke middelen overbrugd moest worden (p. 33).

b.Turkse vertaling: Okyanusun iki yakasını artık fiziki olarak da bir araya getirmenin zamanı gelmiştir (p. 34).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Het is nu de tijd geworden om de beide kanten van de oceaan in fysiek opzicht ook bij elkaar te brengen.

Voorbeeld 22 heeft betrekking op het tekort aan de literaire creativiteit in een vertaalproces. Het is zodanig dat de metaforische betekenis in het taalgebruik van de schrijver verloren kan gaan. De gouden hoorn in Istanbul is géén oceaan, maar de schrijver maakt gebruik van dit woord om de kloof tussen de oudheid en de moderniteit binnen dezelfde stad aan te duiden. De vertaalster neemt géén moeite om die fijne metafoer accuraat weer te geven. In plaats daarvan toont zij een aardrijkskundige creativiteit en dientengevolge vernemen we in 22b en 22c van haar dat er eigenlijk een oceaan is tussen de twee kanten van de Gouden Hoorn in Istanbul.

23.Probleemsoort: lexicale fout, die gegenereerd wordt door grammaticale fout.

a.Oorspronkelijke tekst: De Gouden Hoorn was toen nog zo schoon dat op de pontons badcabines stonden (p. 34).

b.Turkse vertaling: Haliç o zamanlar öyle temizmiş ki, dubaların içi soyunma kabini olarak düzenlenmiş (p.35)

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: De Gouden Hoorn was in die dagen nog zo schoon dat de binnenkant van de pontons als wisselcabines om zich te verkleeden ontworpen was.

In 23b en 23c leren we iets nieuws, namelijk men kan en mag de binnenkant van de pontons gerust gebruiken als wisselcabines. Dit wordt volgens mij voor de eerste keer in de gehele wereld voorgesteld en het heeft ja! natuurlijk een degelijk verband met de schoonheid van water in de Gouden Hoorn!

24.(Extern) probleemsoort: bewering dat de politiek gevoelige woorden weggelaten of anders vertaald zijn.

a.Oorspronkelijke tekst: In het voorjaar van 1915 werden opeens zo'n vierentwintig honderd vooraanstaande Armenen uit Istanbul weggevoerd. Daarna werd taal noch teken meer van hen vernomen. Kort daarop begonnen geruchten te circuleren over massale deportaties en massaslachtingen van Armenen in Anatolië (p. 45).

b.Turkse vertaling: 1915 yılının baharında iki bin dört yüz Ermeni İstanbul'dan teheir edildi. Daha sonra onlardan haber alınmadı. Bu olaydan kısa bir süre sonra Anadolu'daki Ermenilere karşı kıyımlar olduğu ve göç ettikleri söylentileri duyulmaya başladı (p. 45).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: In het voorjaar van 1915 werden twee duizend vier honderd Armenen uit İstanbul gedwongen verplaatst. Daarna werd er niets van hen vernomen. Kort daarop begon men geruchten te horen over slachtingen en migratie van Armenen in Anatolië (op dezelfde pagina wordt er wel gezegd van '*toplukıyım*' massaslachtingen).

In 24a gebruikt Geert Mak woorden zoals massale deportaties en massaslachtingen. In 24b en 24c trekt de vertaalster echter zich niet terug uit het gebruiken van woorden als slachtingen en migratie. Bovendien vertaalt zij op dezelfde pagina het woord massaslachting als zodanig (dat wil zeggen, *toplu kıyım*) in het Turks (Mak, 2007: 45).

25.(Extern) probleemsoort: bewering dat de politiek gevoelige woorden weggelaten of anders vertaald zijn.

a.Oorspronkelijke tekst: In diezelfde weken brak een krankzinnige polemiek los tussen Oost en West. Een Deense krant had, in een drieste reactie op de angsten van sommige illustratoren, twaalf spotprenten afgedrukt van de profeet Mohammed (p. 62).

b.Turkse vertaling: Aynı hafta bir Danimarka gazetesinde, karikatüristlerin duydukları korkuyu cahilce açık ettikleri, Hz. Muhammed ile ilgili on iki karikatürün yayınlanmasıyla birlikte Doğu ve Batı arasında çılgın bir polemik başladı (p. 60-61).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Nadat er twaalf caricaturen over de profeet Mohammed, waarmee de illustratoren hun angst op een onwetende manier bekend maakten, in een Deense krant in dezelfde week gepubliceerd werden, begon er een krankzinnige polemiek tussen Oost en West.

In 25a is er een totaal andere lezing ten opzichte van de vertaalde Turkse zinnen in 25b (en in 25c). 25a vertelt een ander aspect van dezelfde zaak in vergelijking met de vertaalde zin in 25b. De oorspronkelijke tekst in 25a zegt dat een Deense krant twaalf spotprenten over de profeet Mohammed had afgedrukt als een soort brutale reactie op de recente gebeurtenissen. In 25c wordt er wel gezegd dat de illustratoren hun angst wel hebben geuit, maar op een onwetende manier. Ik zou zeggen: onwetend is niet per definitie zachter, kuiser of beter dan driest. Je zou kunnen zeggen: er is hier alweer sprake van één van die vrije en enthousiaste interpretaties van onze beroemde vertaalster. Hier en daar zijn er wel toevoegingen en weglatingen, maar dat is niet iets nieuws voor ons. In de voorafgaande 24 voorbeelden zijn we daar langzamerhand aan gewend geraakt.

26.Probleemsoort: Een grote inhoudelijke fout, die een totaal andere betekenis schept.

a.Oorspronkelijke tekst: Wat de film in Turkije vooral zo interessant maakt, is iets anders. De grote vaderfiguur in het verhaal is namelijk niet meer een soort Atatürk, een nationalistische held, maar een sjeik, een waardige religieuze leraar. (p. 61).

b.Turkse vertaling: Bu filmin Türkiye’de bu kadar ilgi görmesinin bir başka nedeni daha var. Filmdeki baba figürü herkese Atatürk’ü hatırlatıyor, milliyetçi bir kahraman, lider değerinde bir hoca (p. 60).

c.Nederlandse Vertaling van de Turkse vertaling: Er is ook nog een andere reden waarom deze film zoveel publieke aandacht in Turkije getrokken heeft. De vaderfiguur in de film doet iedereen aan Atatürk denken, een nationalistische held, een sjeik een religieuze leraar op het niveau van een leider.

Tot slot kunnen we feestelijk afscheid nemen van de inflatie in de fouten in de betreffende vertaalde Turkse tekst door middel van voorbeeld 26. De aanzienlijk verkeerd vertaalde zin in 26b (en zeker in 26c) vangt twee vliegen in één klap.

Ten eerste laat 26b helder zien dat de gesuggereerde argumenten in de Nederlandse en Belgische media voor de mislukking van de Turkse vertaling totaal ongegrond zijn, want de heldfiguur (een maffialeider) in de film *Kurtlar Vadisi* valt op géén enkele wijze te associëren met de vaderfiguur Atatürk.⁸ Dat zou voor velen in Turkije als een zware belediging voor Atatürk beschouwd worden. Dat wil zeggen, als er een censuurmogelijkheid in Turkije was geweest, zou men volgens velen zeker die

optie gaan gebruiken voor een censuur op de zinnen in 26b en in 26c, dus de reeds vertaalde Turkse zinnen.

Ten tweede demonstreren zinnen in 26b en 26c klaar en helder dat de vertaalster weet géénszins wat zij vertaalt, wat de schrijver exact bedoelt, hoe de socioculturele / sociopolitieke omstandigheden in Turkije zijn en hoe de geschiedenis van Turkije in elkaar zit en deze monumentale incompetentie oftewel onbekwaamheid wordt op een verbazingwekkende manier beschermd door de aanwezige schuld makkelijk naar het staatsbestel in Turkije te schuiven.

We hebben tot hier toe al die 26 toevallig geselecteerde voorbeelden doorzocht op de Turkse censuur tegen de vertaalfrijsheid. We hebben niets anders kunnen vinden dan dikke sardines en door de vertaalster verzonnen schollen (zie voorbeeld 2b en 2c). Kennelijk mogen dikke sardines van de Turkse wet in een literaire tekst niet alleen gebruikt worden. Waarschijnlijk moeten sardines altijd samen met schollen beschreven of vertaald worden in Turkije, want misschien zijn sardines alleen gewoon een taboe. Zo leer ik elke nieuwe dag iets, zelfs over het land waar ik geboren en getogen ben.

In dit tafereel lijken het literaire werk van Geert Mak een slachtoffer te zijn; de beperkingen met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting in Turkije en Turkije zelf een zondebok te zijn en het literaire lezerspubliek in Turkije een romantische en naïeve kunstliefhebber te zijn, die eigenlijk voor spek en bonen meedoet.

Thans zullen we op basis van mijn eigen ervaring al deze gebeurtenissen nader bestuderen door onderling concrete verbanden te leggen.

Mijn eigen ervaring op hetzelfde gebied

In 2004 en in 2008 had ik aan twee workshops in Istanbul over literair vertalen Nederlands-Turks deelgenomen. De betreffende workshops waren georganiseerd door het Vertaalfonds oftewel het NLPVF (tegenwoordig het Nederlands Letterenfonds). Interessant genoeg was één van de moderators in die workshops trouwens de bovengenoemde vertaalster van Geert Mak. Tijdens die bijeenkomsten hadden we de nieuwe roman van Cees Nooteboom *Paradijs Verloren* bestudeerd en kleine stukjes in het Turks vertaald. Ik vond het een interessant boek en ik wilde me opgeven als kandidaat vertaler van de roman.

Het Vertaalfonds heeft in verschillende periodes in totaal 3 keer proefvertaling van mij gevraagd. Na de derde proefvertaling heb ik een discussie gehad met het Fonds door te zeggen dat het 3 keer proeven te veel is om de vertaalcompetentie van iemand vast te stellen. Intussen was bijna de helft v/h boek reeds door mij vertaald als proefvertaling. Ik heb géén concreet oordeel ontvangen voor de voorafgaande twee proefvertalingen van mij. Het was dus niet duidelijk of ze goed of slecht gevonden werden. Ze zijn ook niet teruggestuurd naar mij. In de derde proefvertaling waren er twee anonieme adviseurs om te bepalen of mijn derde proefvertaling goed genoeg was of niet. Ze lieten mij lang wachten. In feite liet de tweede adviseur lang op zich wachten voor haar eindoordeel. Het oordeel van de eerste adviseur was allang ontvangen. Eindelijk viel de beslissing na de opmerkingen van de twee adviseurs bij elkaar. Het eindoordeel van de ene adviseur was positief, maar van de andere niet. De tweede adviseur telde helaas zwaarder. Conclusie: “..*Op dit moment is het vertalen van P.V. in onze ogen nog te hoog gegrepen voor u..*” (17.2.2010).

De tweede adviseur, die lange tijd op zich had laten wachten, had de vertaalde tekst kennelijk dag en nacht minutieus doorgekamd om er een ‘plausibele’ fout te vinden. Een voorbeeld van de kritiek:

...De toevoegingen en de daaruit voortvloeiende redundantie lijken het gevolg van een krampachtige wens van de vertaler om geen informatie te missen, behalve in 27, een tamelijk opmerkelijk geval, waar de vertaler de auteur van het boek dat hij vertaalt aan de tekst heeft toegevoegd:

27.Probleemsoort: het is niet duidelijk wat het probleem is.

a.Reve, Mulisch, Claus, Wolkers, ze hadden al geschreven toen hij nog in de wieg lag... [p.91]

b.O daha beşikteyken, Reve, Mulisch, Claus, Nooteboom, Wolkers yazarlığa başlamışlardı... [p.2]

c.Toen hij nog in de wieg lag, waren Reve, Mulisch, Claus, Nooteboom en Wolkers al begonnen met schrijven...

In 27 zien we eigenlijk geen concreet probleem. Het lijkt erop dat er een probleem verzonnen is als gevolg van het proces van minutieus doorkammen. Toen ik deze onrechtvaardige bejegening een bezwaar had aangetekend, had ik de volgende reacties gekregen (reactie van de tweede adviseur in 28 en die van het Vertaalfonds in 29):

28.Ik begrijp dat de afwijzing van het Fonds een tegenvaller is als je al een tijd bezig bent geweest met Nooteboom. Toch moet je je ook realiseren dat **het Fonds nooit over een nacht ijs gaat**. Als een kandidaat wordt afgewezen zijn daar meestal zwaarwegende argumenten voor; problemen die makkelijk door een redacteur kunnen worden opgelost zijn voor het Fonds geen reden om een vertaling af te wijzen...

29.Met de directeur heb ik gesproken over uw proefvertaling en de beoordeling daarvan. Op basis van de evaluaties van de adviseurs hebben wij de indruk dat uw proefvertaling van *Paradijs verloren* niet het gewenste niveau had. Wij begrijpen dat u het boek graag had vertaald, maar de kwaliteit van uw vertaling was nog niet toereikend. **Om die reden hebben we Yapi Kredi geadviseerd om het boek via het Duits te laten vertalen.**

Uiteindelijk hebben we in dit volgens mij schandalige geval helaas niet kunnen verzoenen en het probleem niet kunnen oplossen. Zoals altijd heeft toen ook de sterkste gewonnen, niet degene, die gelijk heeft.

De laatste druppel ... Het vertaalproject van het boek van Henk Boom (De Grote Turk)

Een correspondent van Nederlandstalige kranten in Madrid (Henk Boom) had ooit een boek over Turkse Sultan Süleyman geschreven: *De Grote Turk*. Hij wilde het boek in het Turks laten vertalen ter gelegenheid van de viering van 400 jaar diplomatieke betrekkingen tussen Turkije en Nederland. Hij kende mij niet en ik kende hem niet totdat hij mij op een dag de onderstaande e-mail had gestuurd:

30.(10.11.2010) Dear mr. Gulec, I suppose your English will be much better than my Turkish so I prefer to write in English. Although, apparently your Dutch is supposed to be good as well.

Last week X director of the Dutch Institute & Consulate in Istanbul mentioned your name as a good translator. And that's of course the reason I'm writing you. First of all to know if you think you will be able to translate a book about Süleyman, secondly if you can do that in, let's say, one year, and last but not least how much you will charge, knowing that the book has about 100.000 words...

31.Dag Mustafa, (24.03.2011)

Het moest zo zijn...Uiteraard herinnerde mij dat opnieuw aan het feit dat we inderdaad - en al weer geruime tijd geleden - enige correspondentie hadden over een mogelijke vertaling van mijn boek. Eigenlijk had ik nog even willen wachten tot ik definitief weet wat er gaat gebeuren.

In principe is de vertaling rond. Dat wil zeggen: ik heb een uitgever: Kitap Yayinevi Ltd. De financiering van de vertaling is ook rond. Maar.....omdat het grootste deel van de financiering voor rekening komt van het Vertaalfonds moeten zij bepalen wie als vertaler gaat optreden. Ik heb uiteraard je naam daar achter gelaten maar voor zover ik heb begrepen is er nog steeds geen deal gesloten met wie dan ook. Daarom wachtte ik met een reactie. Nogmaals: of ik dat nou zou willen of niet, ik heb helaas geen zeggenschap meer over het aanwijzen van een vertaler.

Ook al had ik een schriftelijke afspraak gemaakt met Henk in november 2010 om in dit project samen te werken, ik had daarna bijna half jaar niets meer gehoord van hem. In 31 doet hij alsof er nog steeds geen duidelijkheid was over het project. Bijna alles was rond in feite, inclusief de vertaler: iemand behalve mij. Ik weet niet of hij mij dit alles uit zichzelf had laten weten, als ik hem een e-mail op 24 maart 2011 niet had gestuurd om te vragen of hij nog leefde of niet.

Hij had waarschijnlijk geen moed of geen zin om mij het vervelende bericht te sturen, namelijk met de interventie van het fonds had hij een andere vertaler gevonden ondanks onze *gentleman's agreement* ruim zes maanden daarvoor. Het feit dat hij als auteur van het boek niets mag zeggen over het bepalen van zijn vertaler heeft betrekking op de dominante positie van het netwerk in het spel. Inderdaad zijn auteurs, vertalers en lezers gewoon figuranten in deze film. Ze doen mee voor spek en bonen. Vreemd genoeg denken ze echter wel dat ze serieus genomen worden.

Conclusie

Bovengenoemde voorbeelden van 1 tot en met 26 geven stevige implicaties over hoe functioneel gehoorzaamheid en loyaliteit kunnen zijn in een netwerk of clan ongeacht de kwaliteit van het werk, dat afgeleverd is. In dit proces worden uiteraard schrijvers en het lezerspubliek onvermijdelijk niet serieus genomen, want de welvaart van het netwerk of de clan is veel belangrijker. Dan klinken concepten als verdienste of *meritocratie* als een soort romantisch liedje of een verwaarloosbaar detail.

Voorbeelden van 27 tot en met 31 geven de indruk dat begrippen als kwaliteit, competentie en professionaliteit helemaal niet zwaar wegen in een nepotocratie, want literaire werken, schrijvers en lezerspubliek worden niet serieus genomen. Het is helemaal niet belangrijk in termen van literaire kwaliteit of het boek van Cees Nooteboom direct uit de oorspronkelijke taal (het Nederlands) vertaald wordt of uit een tussentaal (Duits in dit geval). Volgens dit paradigma zijn netwerkrelaties veel belangrijker dan een vaag begrip als literaire kwaliteit.

Ik heb reeds dit langdradige en vervelende probleem zowel mondeling als schriftelijk geëntameerd bij de ambassadeurs van Nederland en België in Ankara. De Belgische ambassadeur heeft helaas niet gereageerd op mijn schriftelijke verzoek om een uitleg. De Nederlandse ambassadeur zou de zaak voor mij gaan onderzoeken (ten minste was dat de afspraak ruim drie jaar geleden) en mij daarvan op de hoogte stellen. Ik wacht nog steeds een fatsoenlijke argumentatie met betrekking tot het wanbeleid en wanbeheer af.

Op grond van al deze voorbeelden kunnen we constateren dat het literair vertalen Nederlands-Turks en literair lezerspubliek in Turkije niet serieus genomen worden. Het

lijkt erop dat de werkgelegenheid van het netwerk, vrienden en kennissen veel belangrijker is dan de kwaliteit van het vertaalwerk.

De berichtgeving over dit vertaalschandaal in de Nederlandse en Belgische media raakt kant noch wal. Het is zo erg dat de vertaalde zinnen soms eigenlijk politiek gevoeliger in Turkije klinken dan de oorspronkelijke zinnen van Geert Mak (zie vooral voorbeeld 26). Dus, al die berichtgeving lijken een beschermmuur te zijn, opgebouwd om de publieke aandacht af te leiden door een smoesje te bedenken voor de monumentale fouten. Concluderend kunnen we de volgende bevindingen opsommen:

Vertalen is een moeilijk vak, dat serieus genomen moet worden, zeker door het NL Letterenfonds.

Gelet op de vele fouten in de Brug gaat het Fonds zeker over ijs van één nacht.

Kuising van de vertaling Brug is **absoluut niet** het resultaat van politieke kwesties zoals overal gesuggereerd wordt, maar domweg van onkunde, gebrek aan vakbekwaamheid en slordig werken. Die nepargumenten zijn alleen maar een middel om eigen incompetentie te verhullen.

Objectieve en onpartijdige beoordeling moet gelden in het literaire vertalingsproces. Men moet de promotie van de Nederlandse literatuur in Turkije serieuzer gaan nemen en de taak aan gekwalificeerde handen overdragen. Dus meer meritocratie en géén *nepotocratie*.

Subjectief handelen levert helaas géén positieve bijdrage aan de kwaliteit van een literaire vertaling. Samenwerking met vrienden en kennissen kan goed uitpakken op voorwaarde dat ook die mensen op dat gebied bekwaam zijn. Anders wordt het een ramp zoals in de TR vertaling van de Brug. Een prominente Nederlandse schrijver zoals Geert Mak en het Turkse lezerspubliek verdienen dit soort nonchalante en onverschillige bejegening zeker niet.

Bijna 50 pagina's proefvertaling laten maken en dan nog zeggen "helaas is jouw niveau niet toereikend voor Nooteboom; we gaan dat boek via het Duits laten vertalen" is absoluut géén teken van professionaliteit, helemaal niet rechtvaardig, nogal arrogant en ethisch onverantwoord.

Onderbreken en verstoren van een reeds gemaakte *gentlemen's agreement* tussen een schrijver en een vertaler en dan ook nog die opdracht aan iemand in de kring geven is géénszins een voorbeeld van collegialiteit, volkomen onterecht en ethisch onverantwoord.

Teddy Government Waste Awards zijn een belangrijke toepassing aangaande de controle op de besteding van publiek geld in Canada.⁹ Die prijzen verhogen publieke bewustwording over hoe goed en efficiënt het geld van belastingbetalers gebruikt kan worden. Dat doen ze er al 14 jaar door slechte voorbeelden met betrekking tot verspilling van publieke voorzieningen landelijk bekend te maken. Inderdaad kan dit ook een goed voorbeeld in de zin van een *eye opener* zijn voor Nederland om te volgen.

Noten

1. Deze concepten geven eigenlijk niet optimaal de absolute dichotomie weer, die in het Turks door de woorden *liyakat* en *sadakat* tot uitdrukking wordt gebracht. *Liyakat* wordt gebruikt voor degenen die een werk of opdracht mogen aannemen als gevolg van hun bewezen capaciteit, vaardigheid en officiële bevoegdheid. *Sadakat* wordt echter als tegenstelling van *liyakat* gebruikt, waarbij men zich weinig of géén zorgen hoeft te maken over de afwezigheid van een bevoegdheid of competentie voor een werk, zolang men onafgebroken en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid toont aan machthebbers binnen een bepaalde hiërarchische structuur.

2. Langeveld bespreekt hier het domein vertaalwetenschap zonder taalkunde aan de discussie toe te voegen. Voor wat betreft de benodigde opleiding impliceert hij taalkunde als een noodzakelijke component daarvan.

3. Het is moeilijk zich voor te stellen (op dit moment althans) dat dit soort apparaten ooit perfecte literaire vertalingen zullen maken.
4. Zoals Demircan ook aangeeft, kan het ook zo zijn dat de doeltaal eigenlijk de moedertaal van de vertaalster is en toch kunnen er zich vele taalkundige onvolkomenheden voordoen. Waarschijnlijk heeft dit te maken tot op zekere hoogte met de onvoldoende beheersing van de moedertaal in termen van geletterdheid.
5. Vertalen is verraden. Het is altijd niet zo makkelijk om fonetische en semantische aanpassing gelijktijdig te verwezenlijken. Daarom moet men voortdurend een evenwicht zien te vinden tussen vorm en betekenis in een vertaalproces.
6. Halverwege maart 2007 had men telefonisch contact opgenomen met mij. Hoewel ik zei dat ik op dat moment binnen één week de controle-operatie niet kon uitvoeren, hadden ze het verhaal van Geert Mak en de Turkse vertaling toch naar mij toe gestuurd. Het was voor mij interessant om te zien dat ik opeens wel was herinnerd als deskundige oftewel als de haven in de storm.
7. In het Romeinse Rijk was de stadsschrijver (*grammateus*) in het stadsbestuur van de vrije steden in Klein-Azië de belangrijkste openbare ambtenaar. Hij werd klaarblijkelijk door het volk in zijn ambt gekozen en fungeerde als het toonaangevende lid van het stadsbestuur. Wij zouden hem in bepaalde opzichten kunnen vergelijken met een hedendaagse burgemeester, het woord waarmee sommige vertalingen de term weergeven (<http://wol.jw.org/nl/wol/d/r18/lp-o/1200000983>).
8. *Kurtlar Vadisi* is een populaire televisieserie in Turkije, waarin de hoofdrolspeler Polat Alemdar, een maffialeider, gemengd met nationalistische en religieuze motieven, allerlei problemen van de staat probeert op te lossen door middel van grof geweld en wapens. Geert Mak benadrukt hier de verschuiving in de vaderfiguur vanuit het nationalistische naar het religieuze beeld. Zijn vertaalster beweert juist andersom in haar vertaling ten opzichte van de stelling van Geert Mak.
9. Die actie wordt ieder jaar in Canada georganiseerd door de Canadese Federatie van Belastingbetalers (the Canadian Taxpayers Federation). De betreffende federatie reikt ieder jaar prijzen uit aan degenen die de meeste en de slechtste verspilling van publiek geld gemaakt hebben, teneinde het publieke bewustzijn van burgers over wanbeheer te verhogen in termen van meeregeren.

Bibliografie

- Aksoy, N. B. (2013). Çevirinin Bilimsel Gelişmeye Katkısı. *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1377 / 19. 9 Ağustos 2013.
- Demircan, Ö. (2013). Çeviri Sorunları. *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1371 / 19. 28 Haziran 2013.
- Dik, S., Appel, R., P. Muysken, R. Schoonen, A. Mills, H. Bos, J. Coerts, N. Smith & R. Prins. (1992). *Taal en Computer. Inleiding Algemene Taalwetenschap*. Dordrecht: ICG Publications Holland.
- Erton, İ. (2012). Çevirmenlik Eğitiminde Dilbilimin Rolü ve Önemi. *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1326 / 19. 17 Ağustos 2012.
- Kıran, Z. (2001). *Dilbilime Giriş: Dilbilgisinden Dilbilime*. (ed. Ayşe (Eziler) Kıran). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Langeveld, A. (1986). *Vertalen Wat Er Staat*. Onder redactie van Rob Bindels, Rudolf Geel, Martin Ros, Herman Verhaar. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- Mak, G. (2007). *De Brug*. Een uitgave van de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) ter gelegenheid van de Boekenweek 2007. Amsterdam / Antwerpen: CPNB en Uitgeverij Atlas.
- Mak, G. (2007). *Köprü*. Uit het Nederlands vertaald door Gül Özlen. Een uitgave van de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) ter gelegenheid van de Boekenweek 2007. Amsterdam / Antwerpen: CPNB en Uitgeverij Atlas.

VERTALEN EN TOLKEN UIT HET NEDERLANDS BIJ DE EUROPESE INSTELLINGEN

DOLORES ROSS
UNIVERSITEIT VAN TRIESTE
dross@units.it

This paper is about the position of the Dutch language within the European institutions, particularly from an interpreter's and translator's viewpoint. We discuss the genesis of multilingualism in the European Union examining various practical solutions adopted by the institutions to cope with the problems of communication in an increasingly multilingual setting. In certain communication situations all languages are equally used, but in all the other settings there seems to be a growing dominance of the English language with one or few other vehicular languages. Relatively small languages as Dutch are in an increasingly difficult position pushing them to defend their status.

Inleiding

In deze bijdrage wil ik me buigen over de situatie van het vertalen en tolken bij de instellingen van de Europese Unie, met een bijzonder accent op de positie van het Nederlands binnen de Unie.

Voor ons, poortwachters van de neerlandistiek in het Middellandse Zeegebied, is dit een gevoelig onderwerp; zeker in deze tijd waarin het competentiegericht onderwijs de volle aandacht krijgt en er alom in de neerlandistiek sprake is van 'metaalmoetheid, vergrijzende staf, bezuinigingsdruk [...]'. (Van Oostrom 2010: 28). Bij de Opleiding Tolk/Vertaler in Trieste (LMIT¹) is het oog op de praktijk vanaf het begin van fundamenteel belang geweest. De opleiding is in de jaren vijftig van de vorige eeuw van start gegaan, in 1963 werd er het Nederlands ingevoerd, dat toen één van de vier officiële talen van de Europese Gemeenschap was. Dit jaar, 2013, viert de afdeling Nederlands in Trieste dus een vijftigjarig bestaan tijdens welke een respectabel aantal tolken en vertalers werd klaargestoomd voor de Europese instellingen.

Om de beroepssituatie van conferentietolken en vertalers vanuit het Nederlands goed op de kaart te zetten, start ik met een terugblik. In de eerste paragraaf schets ik daarom in grote lijnen de ontstaansgeschiedenis van de Europese Unie en het gestadig uitbreidende talenpanorama. In de daarop volgende paragraaf wordt ingegaan op het vertaal- en tolkwerk bij de Europese Unie, vervolgens wordt het talenregime van de EU aan een nader onderzoek onderworpen, om tenslotte in te zoomen op de positie en status van het Nederlands. Ter afsluiting enige overwegingen over de toekomst van het vertaal- en tolkvak.

Ontstaansgeschiedenis van de Europese Unie en het Europese talenpanorama

Op 26 maart 1957 is met het Verdrag van Rome de Europese Economische Gemeenschap (EEG) ingesteld. De EEG werd vervolgens de EG die op 7 februari 1992, met de ondertekening van het Verdrag van Maastricht, de eerste pijler van de Europese Unie (EU) werd. Het is een geschiedenis van gestage uitbreiding. De aanvankelijk zes oprichtende landen (Italië, Frankrijk, Duitsland, Benelux) groeiden in 1973 uit tot negen

lidstaten, met toetreding van Denemarken, Ierland, Verenigd Koninkrijk. In de jaren tachtig kwamen daar Griekenland, Spanje en Portugal bij, in 1995 Oostenrijk, Finland en Zweden. In 2004 was er de grote uitbreiding tot 25 landen, met toevoeging van Polen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Estland, Letland, Litouwen, Hongarije, Cyprus, Malta. In 2007 voegden zich Bulgarije en Roemenië toe. Sedert juli 2013 ligt met de toetreding van Kroatië het totale aantal lidstaten op 28.

Dit uitbreidingschema heeft grote gevolgen voor het talenpalet gehad. In het begin was er een happy few van vier talen: Italiaans, Frans, Duits, Nederlands. In een tijdsbestek van circa veertig jaar, dus langs zeer geleidelijke lijnen, is dit aantal uitgedijd tot elf. In 2004 volgde de grote sprong naar 21 talen. Het huidige Europese talenpanorama omvat 24 officiële talen: Bulgaars, Deens, Duits, Engels, Ests, Fins, Frans, Grieks, Hongaars, Iers, Italiaans, Lets, Litouws, Maltees, Nederlands, Pools, Portugees, Roemeens, Sloveens, Slowaaks, Spaans, Tsjechisch, Zweeds, Kroatisch.²

Vertalen en tolken bij de Europese Unie

De verschillende vertaaldiensten van de instellingen zijn: het Directoraat-Generaal Vertaling van de Commissie, het DG vertaling van het Parlement, de Talendienst van het secretariaat-generaal van de Raad van Ministers, de Algemene directie vertalingen van het Hof van Justitie, de Directie vertalingen van de Europese Rekenkamer, alsook het Vertaalcentrum voor de organen van de Europese Unie (CDT³). Dit Vertaalcentrum is in 1994 in Luxemburg opgericht om de vertaalwerkzaamheden te verrichten die noodzakelijk zijn voor het functioneren van de gespecialiseerde en gedecentraliseerde agentschappen van de Europese Unie.

De EU produceert kolossale aantallen vertalingen. In een rapport van de Europese Commissie kan men lezen dat de vertaaldienst van de Commissie het grootst is:

In 2012, DGT employs 1.700 translators, 750 support staff and uses all kinds of new technologies to translate approximately 1.900.000 pages per year, of which almost 500.000 pages are handled by external contractors (Directorate General for Interpretation, 2013: 11).

Het DG vertaling van het Europees Parlement had in 2011 een personeelsbestand van 1240 vertalers en assistenten, verdeeld over 22 taaleenheden, die evenals hun collega's van de Commissie gebruik maken van de modernste vertaaltechnologieën en – applicaties.

Voor de vertolking beschikken het Europees Parlement, de Europese Commissie en het Hof van Justitie van de Europese Unie ieder over een eigen tolkendienst, maar het aannemen van tolken in vaste dienst en het selecteren van freelancers geschiedt op gemeenschappelijke basis.⁴

Het Europees Parlement is tijdens piekperioden 's werelds grootste werkgever voor tolken. Het aantal tolken dat voor het Parlement werkt gaat van 350 tijdens commissieweken tot een piek van 1000 tijdens plenaire sessies in Straatsburg. Het Parlement heeft een reserve van 4000 freelance tolken.⁵

Het Directoraat-Generaal Tolken bij de Europese Unie (SCIC) regelt de vertolking van de vergaderingen van de Commissie, de Raad, het Ecosoc, het Comité van de Regio's, de Europese Centrale Bank en de agentschappen. De SCIC levert circa 100.000 tolkdagen per jaar - de helft ervan door freelancers - voor ruim 10.000 vergaderingen per jaar (Directorate General for Interpretation 2013⁶).

Europees taal- en vertaalbeleid: veeltaligheid versus gereduceerd talenregime

Om de problematiek van het vertalen en tolken uit het Nederlands beter te doorgronden, is het zinvol het Europese talenregime even onder de loep te nemen, met name de relatie tussen de officiële talen en de ‘werktalen’, dat wil zeggen, de talen die binnen de diverse instellingen worden gebruikt. Dit is een heet hangijzer waar in de EU geregeld discussies over oplaaien.

De eerste Europese taalwetgeving dateert van 1958, toen de talen van de toenmalige lidstaten – Duits, Frans, Italiaans en Nederlands – tot ‘officiële talen en werktalen’ werden uitgeroepen (Verordening nr. 1 tot regeling van het taalgebruik in de Europese Economische Gemeenschap 1/58⁷). Bij iedere uitbreiding van de EU werden nationale talen toegevoegd aan de officiële en werktalen van de Unie, op grond van het feit dat de instellingsverdragen van de Unie (Rome 1957, Maastricht 1992, Amsterdam 1997, Lissabon 2007/2009) gelijke rechten op alle niveaus verlenen aan alle nationale talen van de landen die de officiële talen van de Unie vertegenwoordigen.

Een dergelijk stelsel brengt echter stijgende kosten met zich mee, want het aantal talencombinaties is in de loop der jaren de pan uitgerezen. Aanvankelijk bedroeg het aantal talenkoppels 12 (4 talen x 3 kruisingen). Thans zijn er 506 combinaties (23 x 22), zonder het Kroatisch mee te tellen, dat sinds juli 2013 de talenkaleidoscoop van de Unie heeft verrijkt. En wat ligt er nog in het verschiet? Macedonië en Servië kunnen misschien op termijn toetreden en er ligt een voorstel van de Spaanse regering om ook Catalaans, Galicisch en Baskisch tijdens plenaire zittingen te gebruiken. Ter vergelijking: de Verenigde Naties werken met een gereduceerd talenregime. Zij hanteren zes officiële talen en staan dus voor een aanzienlijk minder complexe vertaal- en tolkenplanning.

Voor- en tegenstanders van de meertaligheid

De grootste pleitbezorger van het onverkorte behoud van de institutionele veeltaligheid is het Europees Parlement. In verscheidene resoluties - onder meer 19/01/1995 - heeft het zich fel verzet tegen het plan om het aantal werktalen terug te schroeven. De klassieke argumenten zijn: (i) recht op gelijke status van alle talen, (ii) respect voor de culturele diversiteit als noodzakelijke voorwaarde voor de democratische werking van de Unie, (iii) vermijding van het risico dat de afstand tussen de burger en de EU toeneemt en dat er tweederangsburgers worden gecreëerd. Het Europees Parlement is van oordeel dat elke afgevaardigde het recht moet behouden zich in zijn of haar eigen taal uit te drukken en de burgers moeten de mogelijkheid hebben zich in schrift en woord van hun eigen taal te bedienen in hun contacten met alle instellingen (zie onder meer Janssens & Marynissen 2003: 255, Willemyns 1994: 13, Pieters 2002: 39).

Theoretisch valt hier niet aan te tornen, maar de tegenstanders van deze meertaligheid maken zich sterk met praktische, utilitaire argumenten. In eerste instantie vinden zij het onverantwoord zoveel financiële middelen te spenderen aan vertaling. Volgens ruwe schattingen wordt circa 1 procent van de totale algemene begroting van de EU gespendeerd aan vertaalkosten⁸; voorstanders van de linguïstische pluriformiteit vinden dit geen hoge prijs voor een democratisch bestuur (pakweg 2 euro per persoon per jaar), zeker op termijn bezien, als een betere technologische infrastructuur ‘steeds meer mogelijkheden zal bieden voor kostenbesparing’ (Pieters 2002: 40).

Een tweede kritiek die in brede kring te beluisteren valt, betreft de omslachtigheid van het huidige talenregime. Documenten vertalen impliceert meer vertraging, wat een efficiënte werking van de instellingen belemmert (Janssens en Marynissen 2003: 255), ook omdat er natuurlijk fouten optreden bij het vertalen en tolken – en dat laatste houdt weer verband met het feit dat de tijdschema's strak zijn en alsmaar strakker worden. Daarnaast zijn er planningsproblemen, want het is in de praktijk lang niet altijd haalbaar om vertaling en vertolking te verzorgen met zoveel combinaties.

Wat is dus de werkelijke situatie? De gelijke waardigheid en het talenpluralisme zijn tot op zekere hoogte een façade. Principiële gelijkwaardigheid van alle talen wordt officieel uitgedragen, maar de alledaagse praktijk is nogal weerbarstig: om organisatorische en financiële redenen wordt van de officiële regeling afgeweken en wordt de feitelijke functionering van de Europese instellingen verzekerd door minder talen. Met andere woorden, in de taalpraktijk is er een steeds duidelijkere discrepantie te bespeuren tussen de officiële talen die in de externe communicatie worden gebruikt en de werktalen die voor de interne communicatie worden gehanteerd (Carli-Felloni 2006: 365). In de communicatie naar buiten wordt ervoor gezorgd, dankzij het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU, artikelen 24 en 342), dat iedere Europese burger de belangrijke Europese instellingen kan aanspreken in zijn/haar eigen taal.

Vereenvoudiging in de EU-praktijk van elke dag

Om de communicatie te blijven bevorderen, zijn er een aantal specifieke principes en maatregelen ingevoerd, zoals 'reële behoeften', 'taaldienst op verzoek', relais- en retoursysteem:

The increase from 11 official EU languages in 1995 to 23 official languages in 2007 has resulted in a number of major changes in the management of interpretation and translation in the European institutions, signalled by such terms and phrases as "supply on demand", "real needs", "relay" and "retour", and an increased use of freelancers, especially for the recently added official languages. (High Level Group on Multilingualism 2007: 16)

Bij de tolkenplanning in de Europese instellingen komt de vereenvoudiging neer op opties zoals het gebruik van enkele werktalen en beperking van het aantal doeltalen. Er is sprake van 'volledig en symmetrisch regime' als alle talen worden gesproken en beluisterd. Dit is doorgaans voorbehouden aan topontmoetingen en ministerraden. In geval van een 'beperkt en symmetrisch regime' wordt hetzelfde aantal talen gesproken en beluisterd, wat hoe dan ook niet het volledige talenpalet beslaat. Een 'beperkt en asymmetrisch' stelsel houdt in dat er meer talen worden gesproken dan beluisterd.⁹

De technische oplossingen bestaan voornamelijk uit retoursysteem en relaisvertolking. Het retoursysteem, waarbij vanuit de moedertaal naar een ander taal wordt vertaald of vertolkt, is inmiddels sterk ingeburgerd. Normaal gesproken werken tolken van een vreemde taal naar hun eigen moedertaal, maar de Finse tolken waren de eersten die in 1995 het retoursysteem hanteerden (Persdienst van het Europees Parlement 2006: 2). Sedertdien is het aantal retourtolken fors toegenomen.

Ook in de vertaling is het retourstelsel gemeengoed, met name naar het Engels. Bij het Parlement en de Commissie is er zelfs een speciale Editing-eenheid opgericht voor de revisie van retourvertalingen.

Bij relaisvertolking wordt een systeem van spiltalen of pivottalen gebezigd: het betoog van de afgevaardigde van een land wordt vertolkt in een andere taal via een

derde taal, de spiltaal. De tolken nemen dan relais op de cabine van die derde taal, in plaats van de spreker rechtstreeks te vertolken. Dit geldt tevens voor de vertaling, bijvoorbeeld bij het Europees Parlement. Op 17 november 2008 nam het Parlement de Gedragscode inzake meertaligheid aan, waarin begrippen als gecontroleerde integrale meertaligheid, gebruik van pivottalen en maximale lengte van teksten centraal staan:

In principe werkt het Europees Parlement met rechtstreekse vertalingen; de vertaalafdelingen zijn echter niet in staat om alle combinaties van de 23 officiële talen te dekken. Daarom is er een "pivot"-systeem ingevoerd: indien een vertaalafdeling een document niet kan vertalen vanuit de oorspronkelijke taal, doet ze een beroep op de vertaling in een van de "spiltalen", momenteel Duits, Engels en Frans.¹⁰

Talenregime bij de diverse instellingen

Voor de positiebepaling van het Nederlands in deze meertalige gemeenschap is het zinvol het talenregime bij de afzonderlijke Europese instellingen nog wat scherper op de kaart te zetten.

Het Europees Parlement wordt in vergelijking met de andere instellingen van de EU gekenmerkt door de verplichting te zorgen voor een zo hoog mogelijke graad van meertaligheid.¹¹ In de plenaire zittingen van het Parlement gelden alle EU-talen als werktal en wordt er dus simultaan getolkt vanuit en naar alle officiële talen van de Unie.

In alle andere vergaderingen is dat echter niet zo: hoewel het Parlement bij herhaling heeft gesteld dat elke beperking van het aantal talen wezenlijk afbreuk doet aan het democratisch karakter van het Parlement, wordt er in vergaderingen op het niveau van commissies, evenals in parlementsdelegaties, fractievergaderingen, vergaderingen van de interne organen van het Parlement, en andere, regelmatig ad hoc overeengekomen met drastisch minder talen te werken, schriftelijk en/of mondeling (Pieters 2002: 39). Ook wordt er steeds vaker getolkt naar andere dan de officiële talen en wordt er gewerkt met retour en relais.

De plenaire vergadering - eens per maand in Straatsburg met daarnaast minisessies in Brussel - vormt het hoogtepunt van de parlementaire procedures en is daarbij een mediagebeuren. De communicatiesituatie verloopt hier meer volgens vaste patronen, met minder interactie tussen de leden en meer aandacht voor de publieke opinie. Men kan dus stellen dat het doelpubliek van de vertolking niet zozeer gevormd wordt door de leden maar door de publieke opinie die via radio en web televisie wordt bereikt. Het is hoe dan ook een gigantisch tolkevenement, waarvoor gemiddeld tussen de 800 en 1000 tolken worden opgeroepen (Persdienst Europees Parlement 2012: 11).

De hémicycle van het Europees Parlement in Brussel

Vergeleken met het Parlement is er bij de Europese Commissie veel minder sprake van taalgelijkheid. De meeste vergaderingen van de Commissie en van de Raad van Ministers worden met beperkt en symmetrisch regime gehouden. De Commissie had al in 1984 met het oog op de uitbreiding met Spanje en Portugal afgesproken onderscheid te maken tussen de vergaderingen van politiek of sociaal gevolmachtigden, aan wie de ruimste taalfaciliteiten moeten worden verleend, en vergaderingen van ambtenaren of deskundigen, waar een vereenvoudigd systeem geldt (Fasol 1994: 43). Omwille van de efficiëntie alsook uit financiële overwegingen werd het aantal werktalen beperkt tot drie: Frans, Engels, Duits. Voor de interne werking van de Europese Commissie wordt thans voornamelijk gebruik gemaakt van Engels (Pieters 2002: 25, Directorate General for Interpretation 2013)

Het Europees Hof van Justitie heeft een bijzonder taalregime, waarin onderscheid wordt gemaakt tussen drie niveaus van taalgebruik: (i) in de beraadslagingen van het Hof is vanaf het begin als enige werktal het Frans gebruikt; (ii) voor iedere procedure die bij het Hof aanhangig wordt gemaakt, wordt de procestaal bepaald, waarvoor alle officiële EU-talen in aanmerking kunnen komen; (iii) in de officiële publicaties van het Hof verschijnen alle uitspraken in alle EU-talen (Pieters 2002: 26).

De Europese Centrale Bank gebruikt uitsluitend Engels, zowel voor de vergaderingen van de directie als voor de communicatie binnen het ambtelijk apparaat en met de buitenwereld. Van alle relevante schriftelijke stukken wordt echter een vertaling gemaakt in alle EU-talen (Pieters 2002: 27-28).

Naast deze kerninstellingen telt de Unie nog een aantal andere instellingen en interinstitutionele organen die eveneens hun oorsprong vinden in de Verdragen: de Rekenkamer, het Europees Economisch en Sociaal Comité, het Comité van de Regio's, de Europese Investeringsbank, de Europese Ombudsman, plus een aantal gespecialiseerde agentschappen. Hoe verder men zich verwijdt van de kerninstellingen van de Europese Unie, des te losser wordt er omgesprongen met de door de Europese verdragen vastgestelde principes inzake gelijkwaardigheid der officiële talen. Vaak wordt er gekozen voor de taal die de meerderheid vormt in het betreffende overlegcircuit, niet in termen van aantallen moedertaalsprekers, maar qua

aantal vreemde taalgebruikers. Vandaar de keuze van het Engels, gevolgd door Frans en, in aanzienlijk mindere mate, Duits.

Wat tenslotte de EU-wetgeving en het Publicatieblad betreft, deze worden vanzelfsprekend in alle officiële talen en werktalen van de Unie gepubliceerd.

Wat is tegen deze achtergrond de positie en status van het Nederlands? Dat komt in de volgende paragraaf ter sprake.

De positie van het Nederlands in de EU

Het moet gezegd: de Europese Unie heeft de Nederlandse taal groot gemaakt. Zoals Naets in 1994 schreef:

Nooit in de geschiedenis is zoveel uit andere talen naar het Nederlands en vanuit het geschreven of gesproken Nederlands naar andere talen vertaald. Nooit heeft het Nederlands in een zo grote ruimte weerklonken, vanuit de vergaderzalen rechtstreeks of vanuit de tolkencabines, tot in de verste uithoeken van Europa, van de Azoren tot aan de grens van Polen, en van de Shetland-eilanden tot aan Rhodos (p. 46).

Maar inmiddels is de Unie een stuk groter geworden en blijkt het Nederlands door de voortschrijdende uitbreidingen steeds meer in het gedrang te komen. Om te begrijpen hoe knellend die positie is, wil ik eerst de status van het Nederlands bespreken, aangezien dat belangrijke informatie oplevert voor taalplanning en taalbeleid (Ammon 1994: 19).

Taalstatus en communicatiewaarde

Een belangrijke dimensie om de status van een taal vast te leggen, is de numerieke sterkte, dat wil zeggen het aantal moedertaalsprekers (Ammon 1994: 19). Een daaraan verwante dimensie is de 'studiesterkte': het aantal personen dat die taal als vreemde taal studeert.¹² Andere factoren waaraan talen hun belang ontleen zijn de economische kracht van de taalgemeenschap, gewoonlijk afgemeten aan het bruto nationaal product van alle sprekers van die taal, en de geografische spreiding van de sprekers. Op het sociale vlak tellen factoren mee als de wettelijke status (het gebruik als officiële taal), de verscheidenheid van contexten waarin de taal wordt gebruikt, het aantal landen waar die taal officiële functies heeft of als voertaal wordt gebruikt¹³, waar en hoe vaak ze als contacttaal wordt gebruikt.¹⁴ Nog andere variabelen zijn de culturele sterkte en de wetenschappelijke sterkte van een taal (Ammon 1994: 19).

Als men deze lijst doorneemt, valt te constateren dat de meeste punten negatief inwerken op de Nederlandse positionering wereldwijd en in de Europese Unie. Qua aantal moedertaalsprekers scoort het Nederlands nog wel goed. Volgens een veel geciteerd klassement uit 1999 van meer dan 6.700 talen die gesproken worden in 228 landen, staat het op de 48^e plaats, daarbij vele Europese talen achter zich latend. Vandaar dat ook wel gezegd wordt dat het Nederlands de grootste van de kleine talen van Europa is (Van Sterkenburg 2009: 143).

Wat echter het aantal tweedetaalsprekers van het Nederlands en de studiesterkte betreft, is de score zeer matig. Dit houdt verband met de communicatiewaarde van de taal. De Amsterdamse socioloog Abram de Swaan - overigens een van de leden van de Topgroep voor Meertaligheid in de Europese Unie - heeft taal als economisch goed bestudeerd. Volgens hem wordt de economische waarde van de taal bepaald door het aantal moedertaalsprekers en tweedetaalsprekers of meertaligen. Hoe groter de getallen,

hoe hoger de economische en de communicatieve waarde, de Q-waarde (Van der Wal 2010: 22). Die Q-waarde is onderhevig aan een economische wetmatigheid welke bepaalt dat ‘mensen als ze maar even de kans krijgen, de taal zullen leren die hun een groter communicatievoordeel, een grotere ‘Q-waarde’ oplevert dan een andere taal (Beheydt 2003: 153).

Wat, algemeen gesproken, het gebruik van het Nederlands als contacttaal of officiële taal buiten Nederland en Vlaanderen betreft, hiervan is bekend dat er alleen maar sprake is van in het verleden gemiste kansen. Een uitputtende demonstratie hiervan is te vinden in Groeneboer (1997), die in zijn bijdrage de kernvraag beantwoordt waarom er van het Nederlands zo bitter weinig is overgebleven in het voormalige Oost-Indië; zie in dit verband ook Reinier Salverda (1999), die deze historische factoren nog eens helder op een rijtje zet. De vraag waarom het Nederlands, ondanks de imposante Nederlandse koloniale veroveringen in het verleden, geen internationale taal is geworden, houdt onder meer verband met het gebrek aan taaltrouw bij de Nederlanders, een euvel dat al eeuwenlang wordt gesignaleerd (Groeneboer 1997: 55; Groeneboer 2000: 325).

Wat de wetenschappelijke sterkte van het Nederlands aangaat, ook hier komt steeds meer druk op de ketel, zoals onder meer Ludo Beheydt (2003: 152) opmerkt. Het Nederlands wordt steeds minder als volwaardige taal voor het hoger onderwijs en wetenschap gezien. Voor het natuurwetenschappelijk onderzoek is dit pleit allang beslecht: daar is Engels de voertaal - een verschijnsel waar ongeveer alle talen mee kampen. Maar ook in de geesteswetenschappen is deze trend bespeurbaar. Onlangs nog noteerde Matthias Hüning in *Internationale Neerlandistiek* dat ‘er nauwelijks nog wetenschappelijke literatuur verschijnt over de Nederlandse taalkunde in het Nederlands’ (2013: 61). Het terreinverlies van het Nederlands als onderwijs- en onderzoekstaal vormt een duidelijke indicatie dat de taal aan status inboet. Een dergelijk functieverlies kan een stap zijn naar functieverlies in andere maatschappelijke domeinen (Janssens en Marynissen 2003: 253).¹⁵

Van een centrale positie naar de marge?

Het wereldtalenstelsel is een dynamisch stelsel dat volgens De Swaan (in Van der Wal 2010) bestaat uit: (i) perifere talen, dat wil zeggen talen die geen schrijftraditie hebben of alleen in een bepaald gebied door een beperkt aantal sprekers worden gebezigd; (ii) centrale talen, zoals het Nederlands, die nationale talen zijn met officiële status en die worden gebruikt in verschillende domeinen, zoals politiek, rechtspraak, bestuur, onderwijs, media; (iii) supercentrale talen, waaronder Arabisch, Duits, Frans, Spaans, Chinees, die meer dan 100 miljoen sprekers hebben. Het Engels is in dit stelsel een hypercentrale taal: het is de meest gebruikte taal in de domeinen van wetenschap, internationale politiek, massamedia en technologie (Van der Wal 2010: 23).

De kernvraag van deze bijdrage luidt dus: dreigt het Nederlands in het dynamische talenstelsel van de Europese Unie van de status van centrale taal op te schuiven naar die van perifere taal? Officieel staat het Nederlands er bij de Europese instellingen nog rooskleurig voor: op de 24 talen bekleedt het de achtste positie. Maar de knelpunten zijn inmiddels evident. De schaalvergroting van de Unie en de verengelsing uit pure noodzaak dragen sterk bij tot statusvermindering van het Nederlands. In de strijd om de werktalen van de Unie is het gebrek aan prestige en bekendheid van het Nederlands in het buitenland ook zeker geen positieve basis. Dat betoogde Willemyns al in 1994:

Op het internationale podium hebben die talen succes waarvan het gebruik als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Wie enige ervaring heeft met de promotie van het onderwijs van het Nederlands aan buitenlandse universiteiten [...] weet dat het Nederlands in de meeste gevallen dit stadium van vanzelfsprekend nog niet heeft bereikt (Willemyns 1994: 16).

Dankzij taalplanningsmaatregelen zoals asymmetrische stelsels en technische oplossingen zoals retour- en relaisvertalen dreigt het Nederlands in de Europese Unie dus steeds verder uit de boot te vallen. Het systeem van taal- en vertaalplanning scheidt een groeiende kloof tussen een kleine taal als het Nederlands en grote talen die meer status hebben, wat leidt tot een funest mechanisme: enerzijds worden kleine talen in de Unie steeds kleiner en steeds meer indirect vertaald en vertolkt, anderzijds winnen de grote talen aan kracht, dankzij hun status als spil- en werktal.

De huidige achtste positie van het Nederlands is dan ook minder fraai dan het oogt. De status van talen als Frans, Duits en vooral Engels is niet te vergelijken met die van het Nederlands, en men mag redelijkerwijs veronderstellen dat dit ook te maken heeft met hun wereldwijde status. Naast het Spaans heeft wellicht ook – en zeker op termijn – het Portugees een sterke positie, welke ten dele kan ‘worden verklaard als een uitstraling van hun wereldwijde status’ (Ammon 1994: 21), iets waar het Italiaans, officieel vijfde taal van de Unie, niet op kan bogen. Met andere woorden, er zijn geduchte concurrenten die de status van het Nederlands in de Europese instellingen nog verder ondergraven.

Als wij tenslotte proberen de relatie tussen de drie voornaamste werktalen en het Nederlands aan de realiteit te toetsen, kan enig cijfermateriaal over de vertaling binnen het Europees Parlement en de Commissie nuttig zijn. In 2010 heeft de Nederlandse afdeling van het Europees Parlement een totaal van 83.811 pagina’s vertaald, 66,30% door eigen personeel, 33,70% in uitbesteding. Bijna de helft, namelijk meer dan 40.000 pagina’s, werd uit het Engels vertaald, circa 7.000 pagina’s uit het Frans en circa 3.000 uit het Duits: dit is een duidelijke indicatie voor het belang van de werktalen en de voortschrijdende monopoliepositie van het Engels. Een ander gegeven: in de maand november van 2011 is bij het Europees Parlement vertaling gevraagd van 262,03 pagina’s uit het Nederlands tegenover 9.149,70 uit het Engels, dat wil zeggen 1,39% tegenover 48,65%! Er zijn ook andere gegevens, van de Europese Commissie, die enigszins positiever uitvallen voor het Nederlands, althans in vergelijking met de niet-werktalen. In 2012 is van het totale vertaalbestand dat bij de Commissie is geproduceerd 4,05% naar het Nederlands vertaald¹⁶, de vertalingen naar het Engels waren goed voor 14,92%, naar het Frans 8,25%, naar het Duits 6,4%, naar het Italiaans 4,40%. Het Nederlands nam hier een zesde positie in.¹⁷ Uiteraard zouden vergelijkingen met andere taalafdelingen een completer beeld geven, maar vergelijkende gegevens zijn moeilijk te verkrijgen, en bovenstaande cijfers onthullen hoe dan ook iets over de huidige stand van zaken.

Tenslotte, de situatie van het Nederlands in de Unie toont interessante parallellen met die van het Afrikaans in Zuid-Afrika. Aanvankelijk was het Afrikaans één van de twee officiële talen in Zuid-Afrika, maar na de Apartheid is die positie ‘ingeruild voor een plaats naast tien andere, officieel gelijkberechtigende talen, waarvan er een, het Engels, sterker is (Van der Wal 2010: 22). Dit is niet echt geruststellend voor de toekomst van het Afrikaans, net zoals de statuserosie van het Nederlands zorgen baart over de positionering en instandhouding van onze taal in de Unie.

Perspectieven voor de positionering van het Nederlands in de Unie

Welke toekomst heeft het Nederlands te midden van de andere Europese talen? Officieel zijn alle talen gelijkberechtigd, maar om de talige diversiteit het hoofd te bieden geeft de Unie een duidelijke tendens te zien: met elke uitbreiding lijken de kleinere talen waaronder het Nederlands wat meer in de marge te worden geduwd. Zonder een bewuste taal- en cultuurpolitiek lijkt een dergelijke marginalisering onstuitbaar. Ludo Beheydt verklaart zich dan ook voorstander van ‘een goed georganiseerd taalbeleid [...] om het Nederlands een onbedreigde taal te laten blijven’ (2003: 157), een volwaardige standaardtaal die:

op elk gebied van het maatschappelijk leven alle functies kan vervullen, een taal dus die even bruikbaar is om over biochemie, postmodernisme, economie te spreken en te schrijven als om erin te lezen, te vrijen of ruzie te maken (2003: 152).

In laatste instantie, stelt Beheydt, zullen Nederland en Vlaanderen met alle middelen de positie van het Nederlands op Europees niveau moeten blijven verdedigen en zal de taalwil van de taalgemeenschap bepalend zijn voor de overlevingskansen van het Nederlands (2003: 157-158).

Maar, zoals gezegd, de Nederlanders hebben op dit vlak in het verleden al zo vaak afgehaakt en blijk gegeven van een gebrek aan taaltrouw en taaltrots, wat door menig auteur, onder meer Beheydt (1994), Groeneboer (1997) en Salverda (2001), ter sprake is gebracht. Het attitudeverschil tussen Nederlanders en Vlamingen is een feit. In de Nederlandse politiek is taal en taalbeleid ‘in feite een restcategorie [...] waar pas naar gekeken wordt nadat alle andere problemen in economie en samenleving zijn afgehandeld (Salverda 2001: 5). In het Europees Parlement merkt men dan ook dat de Nederlandse leden altijd gauw bereid zijn ‘een woordje over de grens te spreken’ (Salverda 2001: 6) in plaats van hun eigen taal te gebruiken. Dit staat in schril contrast tot de taalattitude van de Vlamingen:

Al spreken zij dezelfde taal, het is ondenkbaar dat Vlamingen hun eigen taal, waarvoor zij een lange en moeizame strijd tegenover het Frans hebben moeten leveren, uit eigen beweging zouden opgeven voor een andere (Groeneboer 2002: 327).

Nu is het niet zo dat de huidige situatie van het Nederlands in de Europese Unie meteen allerlei doemscenario's moet oproepen, maar om verdere afkalving en statuserosie te voorkomen is het wel zinvol aan te dringen ‘op het blijven verdedigen van de positie van het Nederlands in het binnenland en in de internationale context’ (Groeneboer 2002: 335). In de algemene conferentie van de Nederlandse taal en letteren, georganiseerd door de Taalunie in 1995 en gewijd aan het thema van de veeltaligheid in Europa, werd dan ook beklemtoond dat de positie van het Nederlands bijzondere aandacht en waakzaamheid vereist (Nederlandse Taalunie 1997). Inmiddels echter heeft de Europese Unie er dertien officiële talen bij gekregen!

Een goed onderbouwd en consistent taalbeleid vergt taalsteun. Verwijzend naar onderzoek van de Swaan en de Commissie Nederlands als wetenschapstaal, constateert Van Sterkenburg dat:

het Nederlands overleeft in de mondialisering en in de Europese integratie, omdat de Nederlandse staat en Vlaanderen die taal steunen en beschermen in onderwijs rechtspraak, politiek, bestuur en media. Zou die steun wegvallen dan blijft het

Nederlands als volkstaal, als spreektaal voortbestaan, maar [het] zal op den duur als cultuurtaal afkalven' (Van Sterkenburg 2003: 228).

Naast corpusplanning, dat wil zeggen standaardisering van de spelling, grammatica en terminologie, het maken van woordenboeken, ontwikkeling van taaltechnologieën en dergelijke, moet er dus grotere aandacht komen voor statusplanning. Willemyns stelde reeds in 1999 dat er behoefte is aan 'een grootschalige en agressieve promotiecampagne', opdat de Nederlandse taal geleerd en gebruikt, en de cultuur bekend en gewaardeerd wordt (1999: 43).

Slotoverwegingen

Ter afsluiting enige beschouwingen over heden en toekomst van het vertalen en tolken uit het Nederlands bij de Europese instellingen. Naar mijn gevoel kunnen deze beschouwingen gehecht worden aan drie ankerpunten. Het eerste is dat van taalondersteuning, dat zojuist aan de orde is gesteld. Het tweede ankerpunt is dynamiek, het derde netwerken.

Wat het tweede punt betreft, men kan gerust stellen dat er sprake is van een enorme gisting en grensoverschrijding in het vertaal- en tolkvak. Dit is enkele jaren geleden reeds beklemtoond door de Topgroep voor Meertaligheid:

The working environments of interpreters and translators have considerably changed in recent years, particularly, but not only, outside publicly funded organizations; remote interpreting, outsourcing of translation, and the expansion of IT language tools indicate just a few of these changes. At the same time, completely new forms of language mediation, such as localization, have appeared on the labour market (High Level Group on Multilingualism 2007: 16).

Lange tijd was de politieke dimensie van het vertalen en tolken vooral geconcentreerd op de communicatie binnen de Europese Gemeenschap en op internationaal niveau. In de laatste vijftien à twintig jaar is het zwaartepunt geleidelijk verschoven naar de functionering van veeltalige maatschappijen op lidstaat-, regionaal en lokaal niveau (High Level Group on Multilingualism 2007: 18).

De vertaalsector is thans nauw betrokken bij de technologische vooruitgang en richt zich in groeiende mate op projectontwikkeling, productlocalisatie en tekstschrijven.¹⁸ Doordat de markt wispelturiger en onberekenbaarder is geworden, komen er steeds hogere eisen op het vlak van de flexibiliteit: in termen van talen, vertaalrichting, de onmiddellijke werkomgeving, leveringsmodaliteiten (High Level Group on Multilingualism 2007: 18). Begrippen als intrinsieke kwaliteit en begrijpelijke communicatie komen in deze ontwikkelingen centraal te staan:

improvements in communication with citizens are not just a matter of successfully coping with multilingualism or of employing novel forms of communications technology, but also of speaking a language that citizens can understand. This would seem to call for experts in multilingual communication (High Level Group on Multilingualism 2007: 17)

Dit geldt zeer zeker ook voor het tolkbedrijf. De klassieke tolkenopleidingen hebben een ingrijpende ontwikkeling doorgemaakt, met een geleidelijke verschuiving van het conferentietolken naar een bredere opvatting van het tolken als praktijk binnen sociale instellingen. Dit heeft ook zijn weerslag gehad op het wetenschappelijk onderzoek. Tot

halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw was het tolkonderzoek grotendeels gefocust op simultaan tolken. Het tolken als praktijk in gerechtshoven, ziekenhuizen, immigratiekantoren, scholen en sociale diensten werd nauwelijks opgemerkt door de internationale onderzoeksgemeenschap, totdat de ‘intrasociale’ dimensie van het tolken op de kaart werd gezet (Pöchhacker 2009: 131).

Deze dynamische ontwikkelingen voert mij naar het derde ankerpunt: netwerken. De actieradius van vertalers en tolken heeft zich dusdanig uitgebreid, de profielen hebben zich zo vernieuwd, dat het te kostbaar wordt voor opleidingen om daaraan het hoofd te bieden. Dit geldt met name voor het tolkonderwijs dat relatief veel investering eist:

In spite of increasing demands in certain sectors, the interpreting profession seems to be particularly vulnerable. Training for high-quality interpreting requires major investment in terms of time and money; interpreting is a highly demanding profession. (High Level Group on Multilingualism 2007: 17)

Er is daarom duidelijk behoefte aan meer interuniversitaire samenwerking en gezamenlijke extracurriculaire activiteiten die een aanloop kunnen vormen naar gezamenlijke reguliere studieprogramma's. Projecten als dubbele diploma's en 'joint degrees' kunnen een fundamenteel ondersteunende rol spelen, zeker voor kleine afdelingen.

Ook samenwerking met het beroepsveld is voor vertalers- en tolkenopleidingen essentieel. De Europese Commissie verleent sinds diverse jaren bijstand aan opleidingsinstituten via de Europese Masters voor tolken en voor vertalers (EMCI, European Masters in Conference Interpreting en EMT, European Master's in Translation).¹⁹ De instituten moeten daarvoor geaccrediteerd worden en krijgen een kwaliteitslabel om te kunnen deelnemen. Naast kwaliteitsverhoging van de opleidingen en bevordering van gezamenlijke projecten, is het doel tegemoet te komen aan de behoeften van zeldzame talencombinaties. Andere vormen van pedagogische assistentie ten behoeve van tolkenopleidingen zijn de 'virtual classes', op bilaterale of multilaterale basis. Daarin communiceert de Commissie, al dan niet in samenspraak met het Parlement, met één of meerdere opleidingsinstituten via videoconferentie, om studenten te laten oefenen die vervolgens door ervaren tolken van de Commissie worden geëvalueerd.

Voor kleine vakgroepen als het Nederlands in het buitenland universitair onderwijs zijn dit belangrijke vormen van samenwerking en netwerken, die kunnen bijdragen aan het opvangen van personeelstekort en de levensvatbaarheid van de afdelingen kunnen waarborgen. Dit wordt dan ook met zoveel woorden aanbevolen in het rapport van de Topgroep, namelijk dat de Europese Commissie meehelpt aan de ontwikkeling van Europees tolk- en vertaalopleidingen om huidig en toekomstig tekort aan specifieke talencombinaties op te vangen (2007: 17). Op de site van de EMCI lezen we dat het doel van dit Europese masterprogramma is:

to meet the demand for highly-qualified conference interpreters, particularly in the area of the less-widely used and less-taught languages, and in view of the expansion of the Union and of its increasing dialogue with its non-European partners.

De toenemende dialoog met niet-Europese partners, die hier vermeld wordt, impliceert nog meer concurrentie voor het Nederlands in de toekomst. Niet alleen de Europese eenwording en uitbreidingen zetten de positie van het Nederlands onder druk, ook wordt de rol van landen van buiten de Unie steeds belangrijker. Reden temeer om zeer

zorgvuldig om te springen met Nederlands taalbeleid in het algemeen en statusplanning in het bijzonder.

* Ik ben grote dank verschuldigd aan Lucia Tomada Magris, die tot eind 2012 taalambtenaar bij het Europees Parlement was. Niet alleen heeft zij mij cijfermateriaal verstrekt maar ook heeft zij met zeer scherpe blik verscheidene versies van dit artikel gelezen.

Noten

1. De LMIT, voorheen SSLMIT, is sinds de grote hervorming van de Italiaanse universiteiten opgegaan in een departement met juristen.
2. http://ec.europa.eu/dgs/translation/translating/officiallanguages/index_en.htm. Alle internetsites die hier worden vermeld zijn voor het laatst geraadpleegd in de maanden augustus en september 2013.
3. http://europa.eu/agencies/community_agencies/cdt/index_nl.htm.
4. http://europa.eu/interpretation/index_en.htm.
5. <http://www.europarl.europa.eu/news/nl/headlines/content/20120220STO38575/html/Alles-wat-je-ooit-wilde-weten-over-tolken-in-het-EP>.
6. Zie voorts http://ec.europa.eu/dgs/scic/index_nl.htm.
7. op <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/nl/consleg/1958/R/01958R0001-20070101-nl.pdf>.
8. http://ec.europa.eu/dgs/translation/faq/index_en.htm#6.
9. <http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/asymmetric/index.nl.htm> alsook http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/language-regime/index_nl.htm.
10. http://www.europarl.europa.eu/multilingualism/trade_of_translator_nl.htm.
11. http://www.europarl.europa.eu/multilingualism/trade_of_translator_nl.htm.
12. Nog specifiek, de mate waarin de taal in het buitenland als vreemde taal wordt aangeboden op verschillende onderwijsniveaus (Willemys 1994: 13).
13. Bijvoorbeeld, Hindi en Chinees worden niet alleen als eerste taal gesproken door honderden miljoenen, ze dienen ook als voertaal voor nog eens honderden miljoenen die een andere moedertaal hebben.
14. Dat wil zeggen, als communicatiemiddel tussen anderstaligen onderling of tussen anderstaligen en de sprekers van die betreffende taal (Willemys, 1994: 13).
15. Functiebehoud en functieverlies zijn standaardtaaltermen (Van der Wal 2010: 22).
16. De Nederlandse taalafdeling van de Commissie telt 63 vertalers en 12, werkzaam in Brussel en Luxemburg.
17. http://ec.europa.eu/dgs/translation/whoweare/translation_figures_en.pdf
18. Zie bijvoorbeeld Ross en Magris (2013) over tekstaanbod en vertaling in de gezondheidszorg.
19. <http://www.emcinterpreting.org> http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/index_en.htm

Bibliografie

- Ammon, U. (1994). 'De status van de officiële talen binnen de Europese Unie'. In P.W.H. Fasol (red.), *De toekomst van het Nederlands in de Europese Unie*, Voorzeten 45, Den Haag: SDU/De Nederlandse Taalunie, pp. 19-25.
- Beheydt, L. (2003). 'De moeizame weg van een standaardtaal. De externe en interne druk op het Nederlands'. In J. Stroop (red.), *Waar gaat het Nederlands naartoe?* Amsterdam: Bert Bakker, pp. 152-163.
- Beheydt, L. (2003). Het Nederlands gaat nooit verloren... *Neerlandica Extra Muros*, 41/3, pp. 65-70.
- Beheydt, L. (1994). Gelukkig is daar op tijd de Nederlandse taalfierheid. *NRC Handelsblad*, 4 januari 1994.
- Directorate General for Interpretation, (2012). European Commission, *Interpretation in figures/2012*. Beschikbaar op http://ec.europa.eu/dgs/scic/docs/about_dg_int/

- statistics-brochure.pdf.
- Directorate General for Interpretation, (2013). European Commission, *Interpreting and Translating for Europe*, beschikbaar op: http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/brochures/interpreting_translating_europe_en.pdf.
- Fasol, P.W.H. (1994). 'Het Nederlands in de instellingen van de Europese Unie'. In P.W.H. Fasol (red.), *De toekomst van het Nederlands in de Europese Unie*, Voorzetten 45, Den Haag: De Nederlandse Taalunie/SDU, pp. 39-44.
- Groeneboer, K. (2002). Waarom het Nederlands geen wereldtaal is geworden. *Ons Erfdeel*, 45/3, pp. 325-337.
- Groeneboer, K. (1997). 'Nederlands-Indië en het Nederlands'. In K. Groeneboer (red.), *Koloniale taalpolitiek in Oost en West*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 55-83.
- High Level Group on Multilingualism, Final Report, Commission of the European Communities, 2007. Beschikbaar op: http://ec.europa.eu/languages/pdf/inventory_en.pdf.
- Hüning, M. (2013). 'Kroniek van de taalkunde 2012', *Internationale Neerlandistiek*, 1/2013, pp. 60-68.
- Janssens, G. & A. Marynissen, (2003). *Het Nederlands vroeger en nu*. Leuven: Acco.
- Naets, G. (1994). 'Enkele beschouwingen omtrent rol en functie van het Nederlands in de Europese Unie'. In Fasol P.W.H. (red.), *De toekomst van het Nederlands in de Europese Unie*, Voorzetten 45. Den Haag: De Nederlandse Taalunie/Sdu Uitgevers, pp. 45-47.
- Nederlandse Taalunie, (1997). *Grenzen aan veeltaligheid*, Voorzetten 49, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Oostrom, F. van (2010). 'Neerlandistiek in het Darwinjaar. Een persoonlijke terug- en vooruitblik'. In J. Fenoulhet & J. Renkema (red.), *Internationale neerlandistiek: een vak in beweging*. Lage Landen Studies, Gent: Academia Press, pp. 17-36.
- Persdienst Europees Parlement (2006). *De tolken van het Europees Parlement*. Beschikbaar op: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//nonsgml+impress+20060403fcs06935+0+doc+pdf+v0//NL&language=NL>.
- Persdienst Europees Parlement (2012). *Veelgestelde vragen over het Europees Parlement en zijn leden*. Beschikbaar op: <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?id=155&pageRank=4&language=NL>.
- Pieters, D. (2002). *De talen van de Europese Unie*. Beschikbaar op: http://www.n-va.be/files/default/nva_images/documenten/talen.pdf.
- Pöschhacker, F. (2009). 'Issues in Conference Interpreting'. In J. Munday (ed.), *The Routledge Companion to Translation Studies*. London: Routledge, pp. 128-140.
- Ross, D. en M. Magris (2013). Information management as a prevention tool. *HPV vaccination campaigns in Italy, Germany and The Netherlands*, *LANS*, 11/2012, pp. 153-171.
- Salverda, R. (1999). Nederlandse koloniale taalpolitiek. *Ons Erfdeel*, 42:1, pp. 141-142.
- Salverda, R. (2001). De lokroep van het Engels. Taalbeleid op z'n Nederlands. *Ons Erfdeel*, 44, pp. 3-10.
- Sterkenburg, P. van (2009). *Een kleine taal met een grote stem*. Schiedam: Scriptum.
- Wal, M. van der, (2010). 'Standaardtalen in beweging: Standaardisatie en destandaardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika'. In M. van der Wal en E. Francken (red.), *Standaardtalen in beweging*, Stichting Neerlandistiek VU. Amsterdam, Munster: Nodus Publikationen, pp. 11-26.

- Willemys, R. (1994). 'Het Nederlands in Europa in het licht van de integratie van Nederland en Vlaanderen'. In P.W.H. Fasol (red.), *De toekomst van het Nederlands in de Europese Unie*, Voorzeten 45. Den Haag: De Nederlandse Taalunie/Sdu Uitgevers, pp. 11-17.
- Willemys, R. (1999). 'Taalplanning'. In W. Smedts en P.C. Paardekooper (red.), *De Nederlandse taalkunde in kaart*, Leuven/Amersfoort: Acco, pp. 39-45.

TAALKUNDE

LINGUIÏSTISCHE UITWISSELING VAN NEDERLANDSE EN SPAANSE LEENWOORDEN TIJDENS DE TACHTIGJARIGE OORLOG [1568-1648]

FRANCISCO SÁNCHEZ ROMERO
UNIVERSITEIT VAN SEVILLA
fsromero@us.es

The Spanish and Dutch loanwords in this article will be analyzed according to the European historical and cultural method. They will be dealt with inside a historical frame, in this case the period between 1568 and 1648. Firstly, I will explain the way I have gathered my lexical corpus and the methodology I have used. Secondly, the Dutch and Spanish words will be classified in different semantic fields to come to conclusions about the most influent one in both languages during this period, and I will try to explain the reasons why. Therefore, from this semantic classification, I aim to reconstruct in general terms the degree of contact in different areas between Dutch and Spanish.

Inleiding

Voor het onderzoek naar Spaanse leenwoorden in de Nederlandse taal en omgekeerd, en de daaropvolgende semantische indeling, dien ik uit te gaan van een lexicaal corpus waarin alle leenwoorden uit de periode tussen 1568 en 1648 zijn opgenomen. De volgende bronnen zijn gebruikt voor het opstellen van dit lexicale corpus:

- COROMINAS, JOAN / PASCUAL, JOSÉ A. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico (DCEH)*. Edición en CD-ROM. Madrid: Gredos, 2012.
- DEBRABANDERE, FRANS / MARLIES, PHILIPPA / QUACK, AREND (eds.), *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003- 2010 [EWN on-line (2012)]. Geraadpleegd op <http://www.etymologie.nl>].
- DRAE (2007), *Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. CD-ROM versión 1.0.*, Madrid: Espasa.
- MOLINER, M. (2007), *(DUE) Diccionario de uso del español: versión 2.0*. Madrid, Gredos.
- *Fichero general de la lengua española*. Geraadpleegd op <http://web.frl.es/fichero.html>
- iWNT (2012), *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Geraadpleegd op <http://gtb.inl.nl>.
- NTLLE (2012), *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española*. Geraadpleegd op <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtlle>
- SIJS, NICOLINE (van der), *Chronologisch Woordenboek*. Amsterdam: L.J. Veen, 2001.
- SIJS, NICOLINE (van der), *Nederlandse woorden wereldwijd*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 2010.
- VAN DALE (2012), *Elektronisch groot woordenboek van de Nederlandse taal. Dikke Van Dale. Versie 14.8*.

- VEEN, P.A.F VAN / SIJS, NICOLINE VAN DER (2011), *Groot Etymologisch Woordenboek*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale.

In de eerste plaats zal ik het lexicale corpus van Nederlandse leenwoorden in het Spaans weergeven: *bolsa* (1646) <nl. van der Beurse; *botequín* (1587) <nl. bootkin; *dique* (1585) <nl. dijk; *duna* (1627) <nl. duin; *escaparate* (1616) <nl. schaprade; *eslora* (1611) <nl. sloerie; *estatúder** (1947) <nl. stadhouder; *estocafís* (1611) <nl. stokvis; *gaznápiro** (1820) <neerl. gesnapper; *guelte* (1615) <nl. geld; *hornabeque* (1615) <nl. hoornwerk; *marrazo* (1607) <neerl. moeras; *pichelingue* (eind 16de eeuw) <nl. Vlissingen.

Ten tweede toon ik het lexicale corpus van leenwoorden die afkomstig zijn uit het Spaans en die van invloed geweest zijn op het Nederlands: *dukdalf* (1671)* <sp. duque de Alba; *infante* (1598) <sp. infante, *pollevij* (1645) <sp. poleví; *maskerade* (1600) <sp. mascarada; *kornel* (1566-1568) <sp. coronel; *majoor* (1571) <sp. mayor; *alferes* (1588) <sp. alférez; *arsenaal* (1569) <sp. arsenal; *aviso* (1604) <sp. aviso; *casco* (1614) <sp. casco; *patas* (1624) <sp. patache; *armada* (1588) <sp. armada; *supercargo* (1635) <sp. sobrecargo; *enteren* (1571) <sp. entrar; *pagadder* (1570) <sp. pagador; *machochel* (1599) <sp. muchacha; *basta* (1617) <sp. basta; *parlesanten* (1665) <sp. por los santos; *patakon* (1636) <sp. patagón; *dubloen* (1596) <sp. doblón; *olipodriga* (1654)* <sp. olla podrida; *madera* (1570) <sp. madera; *indigo* (1582) <sp. índigo; *seroen* (1596) <sp. serón; *commando* (1652) <sp. comando; *albikoor* (1622) <sp. albacora; *bezoar* (1599) <sp. bezoar; *kavalje* (1599) <sp. caballejo; *passaat* (1637) <sp. viento de pasada. Historische leenwoorden: *auto de fe** <sp. auto de fe*; *sanbenito** <sp. sambenito; *hermandad** <sp. hermandad; *amigo** <sp. amigo, *schampavie** <sp. escampavía; *tercio** <sp. tercio.

Opgemerkt dient te worden dat er leenwoorden zijn die na de hier behandelde periode kunnen worden genoteerd, maar die gedurende deze periode al mondeling zouden worden gebruikt. Om die reden heb ik ze opgenomen in het lexicale corpus en worden ze aangeduid met een asterisk. Tevens zijn er historische leenwoorden (ook aangeduid met een asterisk) die eeuwen later zijn gedateerd, maar die door hun historische context tot deze periode moeten behoren. Bij het opstellen van het corpus heb ik voor elk leenwoord de vroegste datum gekozen die in bovenstaande bronnen wordt weergegeven. Vaak is het geval dat hoe actueler de gebruikte bron, hoe vroeger en nieuwer de datering. Indien de primaire bronnen onduidelijk zijn over de herkomst van een leenwoord, dat wil zeggen, indien ze bijvoorbeeld tegelijkertijd een Nederlandse of Duitse (of Franse) oorsprong van een leenwoord melden, dan kies ik er voor enkel de Nederlandse etymologie (<nl.) te vermelden, aangezien de mogelijkheid bestaat dat het deze oorsprong zou kunnen hebben. Op dezelfde wijze ben ik te werk gegaan met de Nederlandse leenwoorden in de Spaanse taal (<sp.).

De Europese cultuurhistorische methode¹

Vanaf 1907 ontwikkelt de Nederlandse lexicoloog Jean-Jacques Salverda de Grave een innoverende methode door leenwoorden in verschillende semantische categorieën in te delen: *La vie publique de l'homme, L'homme dans la vie privée*. De theoretische grondslag uit zijn artikel *Quelques observations sur les mots d'emprunt* (Salverda de Grave 1907) wordt ten uitvoer gebracht in zijn werk *L'influence de la langue française en Hollande: d'après les mots empruntés* (Salverda de Grave 1913). De auteur groepeerde Franse leenwoorden in het Nederlands in *emprunts techniques* en *emprunts*

non techniques. Er kan dan ook gesproken worden van het begin van een onomasiologische ordening van leenwoorden, hoewel de diachronische indeling in historische perioden nog altijd ontbreekt. Marius Valkhoff behandelt de etyma vervolgens vanuit een diachronisch standpunt in zijn werk *De Expansie van het Nederlands* (1943), en biedt een volledig werk over betreft register, herkomst en ontwikkeling van het leenwoord. Het onderzoek van de in Nederland wonende Hongaarse romanist Benedek Elemér Vidos draagt bij aan een vernieuwing van de cultuurhistorische methode vanaf het jaar 1954. In zijn artikel *Les problèmes de l'emprunt et les relations qui ont existé entre la Péninsule Ibérique et le Pays Bays (Flandre et Hollande)* (1954) zet de auteur zijn methodologische vernieuwingen uiteen die al in de praktijk zijn toegepast op de verspreiding van Nederlandse handelstermen in het Spaans en in het Frans, en heeft daarbij speciale aandacht voor de sociaalhistorische context waarin het leenwoord ontstaat.

Tegelijk met voornoemde Nederlandse school verschijnen er andere belangrijke taalkundigen in de studie van de cultuurhistorische methode die deel uitmaken van de Franse filologie. In de eerste plaats is er de onderzoeker Pierre Guiraud, die in zijn werk *Les mots étrangers* (1971) zeer nauwkeurig uiteenzet welke leenwoorden en leenvertalingen in het Frans zijn opgenomen vanuit 19 talen of taalgebieden. Om te zien welke onderwerpen van invloed zijn op de Franse taal, verdeelt hij ze onder in semantische velden om zo in grote lijnen het cultureel contact tussen beide landen te kunnen reconstrueren. Dit gebeurt bovendien in chronologische volgorde. De etyma worden tegelijk per eeuw en in drie lange perioden ingedeeld en samengevoegd. In de tweede plaats hebben we de auteur Louis Deroy, misschien degene die zich het meest verdiept heeft in het 'culturele leenwoord'. Hij realiseert een zeer grondige studie naar de culturele en sociologische aspecten die het leenwoord omringen, daarbij de taalkundige aspecten buiten beschouwing gelaten. Zijn belangrijkste werk is *L'Emprunt linguistique* (1956). Het behandelt de theorie van het leenwoord en de verschillende woorden die via diverse talen het Frans zijn binnengekomen. In dit artikel zal ik uitsluitend de semantische velden analyseren die binnen de periode van 1568-1648 vallen.

Historisch kader en semantische velden

In 1516 na de dood van Ferdinand de Katholieke wordt Karel V uitgeroepen tot koning van Castilië. Tijdens de laatste periode van zijn koningschap neemt hij maatregelen om de verspreiding van de protestantse leer te voorkomen. De intensivering van de strijd in de toenmalige Zeventien Provinciën tegen het protestantisme door zijn zoon Filips II, de voortdurende aanwezigheid van de Spaanse garnizoenen en het sturen van de hertog van Alva om de opstand de kop in te drukken, leiden tot het begin van de Spaans-Nederlandse oorlog in 1568, de zogeheten *Tachtigjarige Oorlog* (1568-1648)². Het is mogelijk dat de Nederlandse term **dukdaľf**, 'paal om er schepen aan vast te leggen', ontstaan is als verbastering van het Spaanse *duque de Alba*. De uitgang -f zou zijn oorsprong vinden in de Nederlandse uitspraak van Alva, waar de v wordt uitgesproken als /f/. Historisch gezien moet het ontstaan zijn na de aankomst van de hertog van Alva in Amsterdam in het jaar 1567, maar in elk geval voor 1581, zoals het *EWN* toevoegt:

voor 1581, het jaartal van een vindplaats mnd. dükdalben (nhd. Duckdalbe) in Emden, waar de Watergeuzen een basis hadden. De uitgang -f moet in dat geval zijn ontstaan n.a.v. de Nederlandse uitspraak Alv(a). (Debrabandere 2003-2009)

Geoffrey Parker veronderstelt dat er door de komst van de hertog van Alva met een leger van 10.000 Spaanse soldaten naar Brussel in 1567 een verandering van de politieke en militaire organisatie in Vlaanderen plaatsvindt (Parker 2003: 143). Zo observeren we in het semantisch veld van de politiek in het Spaans de term *estatúder*, afkomstig van het Nederlandse woord *stadhouder* dat een samenstelling is van *stad* en *houder*. Dit was een aanvoerder of hoogste magistraat van de voormalige Republiek der Nederlanden. De conflicten en oorlogen tussen beide landen leiden tot een uitwisseling van vocabulaire in het semantisch veld bestaande uit militaire termen. Gedurende het grootste gedeelte van de Tachtigjarige Oorlog telde het Spaanse contingent 65.000 soldaten. Zo zijn in de Nederlandse taal de volgende Spaanse leenwoorden opgenomen, waarvan de meesten verwijzen naar militaire rangen: **kornel** <sp. *coronel*, **majoer** <sp. *mayor* (een afkorting van *sergeant-majoer*), **alferes** <sp. *alférez*, **arsenaal** <sp. *arsenal* en **commando** ‘een bevel’ <sp. *comando*, dat afgeleid is van *comandar* ‘commanderen’ (nu *mandar*).³ In de twintigste eeuw wordt tevens een historisch leenwoord opgenomen dat past in de context van de in dit artikel bestudeerde periode: **tercio** (1926-50) <sp. *tercio*.

Als gevolg van de neergang van de haven van Antwerpen in 1585, verplaatsten de handel en de vloot van de historische Zuidelijke Nederlanden zich naar steden als Rotterdam en Amsterdam. Dit versterkte de nationale eenheid van de toenmalige Noordelijke Nederlanden, die zich uiteindelijk ontwikkelden tot een krachtige maritieme en economische mogendheid. Na de Vrede van Münster (1648) en het verval van het Spaanse Rijk groeien de Nederlanden en Engeland uit tot de grootste wereldmachten die het merendeel van de handel op zeeën beheersten. Dat Spanje niet in staat zou zijn een vloot op de Noordzee te behouden, was misschien bepalend voor het niet kunnen onderdrukken van de Nederlanden, aangezien de overwinning over land veel moeilijker was. De toenmalige Noordelijke Nederlanden zullen vanaf de 17de eeuw een periode van bloei doormaken, de zogeheten ‘Gouden Eeuw’, voornamelijk begunstigd door twee factoren: enerzijds de vlucht van intellectuelen uit Antwerpen naar het Noorden nadat de stad in Spaanse handen was gevallen (1585); en anderzijds de onafhankelijkheid van de Noordelijke Nederlanden van de Spaanse kroon. Het totaal aantal personen dat naar de Verenigde Provinciën vluchtte, wordt geschat op ongeveer honderd duizend (Baetens 2000: 75).

In deze context beïnvloeden het Spaanse hof en zijn gebruiken ook de Lage Landen. Spaanse edellieden vestigen zich in Vlaamse steden. Op die manier worden de volgende eretitels overgenomen: **don** <sp. *don*, **infante** <sp. *infante*. Met betrekking tot de kleding van het hof, wordt het leenwoord **pollevij** opgenomen, ‘hak van een schoen’ <sp. *poleví*. Deze term wordt nog altijd regionaal gebruikt in Vlaanderen. Op dezelfde wijze, door de invloed van de feesten aan het hof, ontstaat het Spaanse leenwoord **maskerade** ‘feest van gemaskerden’ <sp. *mascarada*.

De Lage Landen werden gevormd door een binnenlands kanalenstelsel waarmee het in verbinding stond met de Atlantische Oceaan. Via de rivieren Elbe, Weser, Rijn, Maas en Schelde bereikten producten van over de hele wereld de binnenlanden. Dankzij de grondstoffen die afkomstig waren van de handel met de Baltische landen en de Noordzee, konden goedkopere boten gebouwd worden, de zogeheten fluiten in het bijzonder (Israel 2001: 124). De vorm van dit scheepstype verkortte de duur van de route en drukte de kosten van de reis. Ze werd tevens gebruikt bij de walvissenjacht vanwege haar laadvermogen en de kleine behoefte aan bemanning. Bovendien werd ze door de Verenigde Oost-Indische Compagnie gebruikt voor de reis naar de Oriënt, een tocht die acht maanden duurde.

Dit alles heeft gevolgen voor de handel met Spanje. De zeeroute tussen de havens van Cantabrië en Baskenland en die van de Vlaamse en Hollandse kust was een van de kortste van de Europese handel. Ongeveer tien of twaalf dagen waren voldoende om de oversteek te maken. Spaanse koopmannen gingen naar Brugge om hun befaamde merinoswol en ijzer uit Biskaje te verkopen, terwijl zij op hun beurt Vlaamse stoffen en kant inkochten. Als gevolg van het stilvallen van de handel tussen Engeland en Vlaanderen, groeide het belang van de Spaanse wol. De uit Vlaanderen afkomstige keperstoffen verwierven bekendheid in Spanje en de export steeg totdat in de 16de eeuw gemiddeld 20.000 zakken met lakens per jaar werden verkocht (Stols 2000: 28). Twee vloten van tien a twintig schepen waren jaarlijks verantwoordelijk voor het transport van de handelswaar vanuit Bilbao en Laredo. Naar schatting waren in de zestiende eeuw ongeveer driehonderd Spaanse koopmannen in de stad Antwerpen gevestigd. Om te concurreren in de internationale handel, hadden de Cantabriërs de *Hermanidad de las Cuatro Villas* opgericht – stedenbond van Castro Urdiales, Laredo, Santander en San Vicente de la Barquera. De Nederlanden veranderden in een zeemacht, en droegen bij aan een uitstekende kennis van de zee en de scheepvaart in de Europese naties, inclusief Spanje. Nederlandse leenwoorden in het semantisch veld van de scheepvaart die in het Spaans zijn opgenomen, zijn de volgende:

- **botequín** ‘klein schip’ <nl. *bootkin*. Dit woord is niet opgenomen in het *DRAE* noch in het (*DCEH*) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Het is uitsluitend te achterhalen in het *Diccionario de uso del español* (2007), hoewel dat woordenboek vermeldt dat het een verouderde term betreft.
- **escaparate** ‘kast’ <nl. *schaprade*. Joan Coromines licht toe dat de Nederlandse term *schaprade* is samengesteld uit twee woorden: *schap* (plank, kast) en *rade*, een Fries woord dat in het Nederlands *reden* (bereiden) betekent (Coromines 2012). Het verwijst naar een soort provisiekast die op schepen te vinden is. Tegenwoordig heeft het in het Spaans een ruimere betekenis en de oorspronkelijke betekenis als scheepsterm is verloren gegaan. In het Nederlands is het tegenwoordig opgenomen als *schapraai*.
- **eslora** ‘lengte van een schip’ <nl. *sloerie*. Tegenwoordig wordt in standaard Nederlands niet meer de term *sloerie* gebruikt, maar *scheepslengte*.

Op dezelfde manier zijn in het Nederlands de volgende Spaanse scheepstermen overgenomen:

- **aviso** ‘licht oorlogsvaartuig dat werd gebruikt om berichten over te brengen’ <sp. *aviso*.
- **casco** ‘scheepsromp’ <sp. *casco*.
- **patas** ‘een type vaartuig, geschikt voor het overbrengen van berichten of het bewaken van de ingang van een baai’ <sp. *patache*.
- **armada** ‘grote oorlogsvloot’ <sp. *armada*.
- **supercarga** ‘persoon die belast is met het toezicht op de lading van een schip’ <sp. *sobrecargo*.
- **passaat** ‘passaatwind’ <sp. *pasada*.
- **schampavie** <sp. *escampavía*. Een historisch leenwoord (tegenwoordig alleen opgenomen in de uitdrukking *schampavie spelen*) dat in de Nederlandse taal voor het eerst wordt genoteerd in het jaar 1873 in de betekenis van “de plaat poetsen” (Sijs 2011: 773). Het werd overgenomen van de Spaanse troepen gedurende de Tachtigjarige Oorlog. Dit woord moet eerder mondeling opgenomen zijn in het Nederlands, maar opmerkelijk is dat het pas nu vermeld wordt. Het leenwoord is afgeleid van het Spaanse woord ‘escampavía’: “un

barco pequeño y velero que acompaña a una embarcación más grande, sirviéndole de explorador.’⁴ (DRAE 2012)

Verder bleven de Noordelijke Nederlanden zich in deze periode onderscheiden in de visindustrie. Ze beschikten over een vloot van tussen de 40.000 en 50.000 vissersschepen, die zich grotendeels bezighielden met haring en kabeljauw. In het jaar 1385 werd door een visser uit de provincie Zeeland het conserveringsproces van haring ontdekt, het zogenaamde *haringkaken*. Sindsdien wijdde een groot gedeelte van de bevolking van de toenmalige Noordelijke Nederlanden zich in de daaropvolgende eeuwen aan het vangen, pekelen en roken van haring (Alcalá Zamora 2001: 59). In het Spaans is slechts één Nederlands leenwoord opgenomen dat betrekking heeft op dit semantisch veld: *estocafis* ‘een soort gerookte kabeljauw, niet gebeukt’ <nl. *stokvis* [stok + vis]. De naam is ontleend aan het drogen op stokken. In het Nederlands komt het Spaanse leenwoord **albikoor** voor, ‘soort van makreel’ <sp. *albacora*.

De toenmalige Noordelijke Nederlanden, in hun ijver om grondgebied te winnen van zee, begonnen een groot aantal dijken aan te leggen. Het Spaans leent het woord *dique* van het Nederlandse *dijk*. De onderzoeker B.E. Vidos licht toe dat de overgang van de Nederlandse uitspraak van de term *dijk* naar het Spaanse *dique* geen problemen oplevert:

La pronunciación de la palabra holandesa *dijk*, con el diptongo *èy* no ofrece dificultad alguna, porque se pronunció con una *i* larga hasta finales de la Edad Media en holandés y tal se pronuncia aún hoy en los dialectos de la Holanda oriental.⁵ (Vidos 1972: 236)

In de toenmalige Zuidelijke Nederlanden fungeren de duinen tevens als dijken. Het Spaans kent het Nederlandse leenwoord *duna* <nl. *duin*. Het *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (2012) licht toe dat sommige auteurs veronderstellen dat het direct werd overgenomen gedurende de Oorlog van Vlaanderen, terwijl andere onderzoekers van mening zijn dat het indirect uit het Frans werd geleend, door de Vlamingen vaak gesproken om zich met de Spanjaarden te kunnen verstaan. De dijken en duinen werden tevens ingezet als militaire strategie om sommige gebieden en steden onder water te zetten opdat de Spanjaarden geen toegang zouden hebben, of eenvoudigweg zouden verdrinken. Op dezelfde manier gebruikten ze het *marrazo* <nl. *moeras* als verdedigingselement. Volgens Robert. A. Verdonck (1980: 132) werd dit woord in het gesproken Spaans in Vlaanderen uitsluitend gebruikt met de toegevoegde betekenis van ‘moeras’ en werd het nooit opgenomen in het Spaans van Spanje. Daar bestond het etymon al met de unieke betekenis van ‘tweesnijdende bijl die door soldaten gebruikt werd om hout te hakken’ (DRAE 2012).

Met betrekking tot het semantische veld van de architectuur verschijnt in de Spaanse taal het leenwoord **hornabeque** (<nl. *hoornwerk* ‘buitenwerk van een vesting’). Alleen Robert A. Verdonck (1980: 123-129) geeft een Nederlandse herkomst, terwijl alle geraadpleegde Spaanse bronnen het afleiden uit het Duitse *Hornwerk*. Verdonck komt tot de conclusie dat het Nederlandse leenwoord *hornabeque* voor het eerst gebruikt werd in het Spaans van Vlaanderen tussen 1627 en 1641, maar dat het pas in het jaar 1675 in het Spaans van Spanje werd gebruikt. De onderzoeker toont dit aan dankzij de vondst van Spaanse bronnen geschreven door Vlaamse auteurs. Om die reden sluit hij de Duitse herkomst van Joan Coromines, die de datum van eerste verschijning vaststelt op 1709, uit.

Onder Filips II ontstonden nieuwe perspectieven voor de gespecialiseerde arbeiders uit de Lage Landen. Het bouwbeleid dat het hof in de eerste jaren van zijn bewind voerde, trok talrijke Vlaamse ambachtsmannen naar Spanje. Eens meer diende

het hof als motor voor de immigratie vanuit Vlaanderen. In 1563 begonnen de bouwwerkzaamheden voor het paleis El Escorial en Filips II liet Vlaamse hoveniers overkomen er te werken. Aan de bouw van het paleis, waaronder de plafonds en twee carillons, werkten Vlaamse metselaars, glasblazers en steenhouwers mee (Stols 2000: 53). In het semantisch veld van de architectuur leent het Nederlands het volgende Spaanse vocabulaire: **alhidade** ‘topografisch instrument’ <sp. *alidada*.

De haat die door de oorlog was ontstaan en de perceptie van de Spaanse bezetting zijn aanleiding voor het gebruik van scheldwoorden, negatieve uitdrukkingen en uitroepen in het Nederlands op basis van directe Spaanse leenwoorden:

- **pagadder** <sp. *pagador*. Deze term heeft volgens het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* aanvankelijk twee betekenissen. In de eerste plaats is het een historische term die verwijst naar degene die belast was met de betaling van de lonen in het leger. Het woord is in onbruik geraakt: “Eene in de 16de eeuw van de Spanjaarden overgenomen benaming, inzonderheid voor den betaalmeeester bij het leger.” (iWNT 2012). En in de tweede plaats is het een scheldnaam voor de Spanjaarden: “....., ook voor; slechten betaler en in ‘t algemeen voor: slecht volk gebruikt.” (iWNT 2012). De betekenis van *pagadder* is nu veranderd en wordt regionaal gebruikt: ‘snaak’, ‘klein kind’, als ook als benaming voor de niet-autochtone inwoners van Antwerpen (Van Dale 2012).
- **machochel** <sp. *muchacha*. Woord werd in 1599 opgenomen als *machache*, *machachel*. Volgens het *Groot Etymologisch woordenboek* wordt verondersteld dat het werd overgenomen van de Spaanse troepen gedurende de Tachtigjarige Oorlog en dat het afkomstig is van het Spaanse woord *muchacha* (Sijs 2011: 529). Tegenwoordig komt het in het Nederlands voor met de betekenis van ‘dikke, vette vrouw’, en als benaming voor een ‘zekere soort van dikke en ronde peren’ (Van Dale 2012). In 1720 wordt in het Nederlands een derivaat van *machochel* genoteerd: **pieremachochje (spelen)** ‘gemeenschap hebben’ (Sijs 2011: 665), dat een samenstelling is van *pieren* ‘spelen’ plus *machochel* ‘meisje’. Vanaf 1926 wordt *pieremachochel* gevonden in de betekenis van ‘lompe, logge vrouw’ (Van Dale 2012).
- **parlesanten** <sp. *por los santos*.
- **basta** <sp. *¡basta!*

In het Spaans doet zich echter maar één scheldwoord voor dat aan het Nederlands is ontleend. Het betreft een historisch leenwoord: **gazanapiro**. Volgens het *DRAE* (2012) is de herkomst onduidelijk en geeft de volgende betekenis: “palurdo, simplón, torpe que se queda embobado con cualquier cosa”.⁶ Joan Coromines (2012) beschouwt de herkomst ook als onzeker, maar hij suggereert dat het afgeleid zou kunnen zijn van de Nederlandse term *gesnapper* (een woord dat tegenwoordig niet bestaat), een samenstelling van de Nederlandse woorden *gesnap* (gebabbel, geklets; nu verouderd taalgebruik) en *snapper* (kletsmajoor), door de Spaanse soldaten in Vlaanderen in de zestiende en zeventiende eeuw door elkaar gehaald. Voormelde auteur veronderstelt dat *gesnapper* misschien niet overeenkomt met de Nederlandse spellingregels en dat dat de Spanjaarden het mogelijk gecreëerd hebben door de twee eerder genoemde termen door elkaar te halen.

De eerder besproken haat tegenover de Spaanse bezetting leidt ertoe dat de Lage Landen pamfletten gaan gebruiken als oorlogswapen. Daarin verschijnt het beeld van de hardvochtige, gierige, krijgsvuchtige en intolerante Spanjaard, voornamelijk door de vreedheden die de Inquisitie ten uitvoer had gebracht. Later, in de negentiende eeuw, na

de druk van de Europese nationalismen, werd de Inquisitie in de officiële Nederlandstalige geschiedschrijving opgenomen met de benaming van ‘Spaanse zwarte legende’. Anderzijds bestond bij de Spanjaarden het beeld van de inwoners van de Lage Landen als gewelddadige mannen, dronkaards, ketteren en piraten. Zo worden in de negentiende eeuw de volgende historische leenwoorden in het Nederlands genoteerd die betrekking hebben op de periode uit dit artikel:

- **amigo** ‘gevangenis’ <sp. *amigo* ‘vriend’. De term *amigo* zoals in Vlaanderen wordt gebruikt, om precies te zijn in de regio Brabant, heeft de betekenis van ‘gevangenis’. Nu staat het bijvoorbeeld in een *Vlaams-Nederlands woordenboek* (Bakema 2003: 30) op de volgende manier vermeld: “De agenten hebben zojuist een Afrikaanse vrouw in de amigo opgesloten... [Humo, 26-02-2002]”. In het Middelnederlands bestond de term *vrunte*, eerst met de betekenis van ‘domeingoed’, en later in de zin van ‘gevangenis van de landsheer’. In sommige Vlaamse dialecten, waaronder het Brabants, wordt de grafie <u> uitgesproken als [i:]. Het woord *vrunt* wordt daarom uitgesproken als [vri:nt] en komt zo overeen met de uitspraak van het Nederlandse woord *vriend* [vri:nt], dat in het Spaans vertaald wordt als ‘amigo’. De Spanjaarden die dus gedurende de Spaanse heerschappij in Vlaanderen gevestigd waren, vertaalden het woord *vrunt* met *amigo* bij het horen van de uitspraak van het Nederlandse woord *vriend*, en ze gebruikten het woord *amigo* tevens in de zin van ‘gevangenis’. Na het horen van de Vlamingen gebruikten de Spanjaarden op hun beurt de term *amigo* voor ‘gevangenis’.
- **autodafe** ‘ketterverbranding’ <sp. *auto de fe*.
- **sanbenito** ‘ketterhemd’ <sp. *sambenito*. Hetzelfde leenwoord wordt in de Engelse taal al in het jaar 1655 genoteerd.
- **hermandad** ‘politie’ <sp. *hermandad*.

Amsterdam verandert in een stapelmarkt van koopwaar afkomstig uit de Baltische landen, Duitsland en Rusland. Van veel producten worden de prijzen vastgesteld in de Beurs van Amsterdam, gebouwd in het jaar 1611. De stad ontwikkelt zich tevens tot wereldcentrum van de handel in specerijen, en monopoliseerde de handel in kaneel en peper. In de Spaanse taal zijn de volgende Nederlandse leenwoorden opgenomen die betrekking hebben op het semantisch veld van de economie:

- **bolsa**⁷ ‘economische instelling’ <nl. *Van der Beurs*. Vroeger kwamen kooplieden bijeen in een gebouw om te praten en te handelen over goederen. Het *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* vermeldt het volgende: “‘handelsbeurs’ stamt van het huis de Beurs in Brugge, van de familie Van der Beurs.” (Van Dale 2012). De achternaam van deze familie gaf dus naam aan de economische beurs. In het wapen van de familie Van der Beurs verschenen drie kleine geldbuidels of beurzen, daar de Nederlandse term *beurs* ‘geldbuidel, portemonnee’ betekent (Sijs 2011: 93).
- **guelte** ‘geld, goederen’ <nl. *geld*. Het *DRAE* (2012) creëert onzekerheid over de vraag of het afkomstig is van het Duitse of van het Nederlandse woord *geld*. Het *DCEH* verdedigt dat het van het Nederlands is overgenomen: “lo aprenderían los soldados españoles en Flandes; luego vendrá del neerlandés antes que del alemán.” Tevens bestaat de variant *gueltre* en daarvan geeft het *DRAE* het Duitse woord *Gelder* (meervoud van geld) als oorsprong.

Door het handelsverkeer worden in de Nederlandse taal twee nieuwe munten geïntroduceerd:

- **patakon** <sp. *patagón*. Ook *Brabantsche rijksdaalder* genoemd. De *patakon* was een zilveren munt die in de Nederlanden in de 17de en 18de eeuw in omloop was.
- **dubloen** <sp. *doblón*.

De bloei van de economie van een land houdt altijd verband met het aantal handelstransacties. De annexatie van Portugal door Spanje door Filips II gaf dan ook de beslissende impuls aan de Nederlandse handel. Hadden de Lage Landen specerijen en producten tot dan toe uit het Verre Oosten en Lissabon verkregen, vanaf dat moment gingen ze rechtstreeks naar Indië en de eilanden in de Indische Oceaan. Dit verklaart de oprichting van de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1602. De handelsvloot van de Lage Landen was op dat moment de grootste ter wereld en de havens de drukste omdat er geen invoerrechten betaald hoefden te worden. De betrekkingen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie reikten, in de periode van haar grootste omvang in de 17de eeuw, van Kaap de Goede Hoop tot Japan en Australië. In 1609 werd het Twaalfjarig Bestand tussen Spanje en de toenmalige Noordelijke Nederlanden gesloten, maar Filips III brak het bestand uit angst dat Spanje zijn heerschappij in Amerika zou kunnen verliezen. De piraterijen gaan door en in het jaar 1628 wordt voor de kust van Cuba het schip *Nueva España* aangevallen door de bemaande Nederlandse piraat Piet Heyn. De zilverbuit die wordt geschat op 12 miljoen gulden wordt door de Verenigde Provinciën gebruikt om de oorlog tegen Spanje te financieren (Parker 2003: 299). De Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie kreeg twee derde van de winst van de zeeroverij. Tussen 1622 en 1636 veroverden haar 800 oorlogsschepen en 67.000 bemanningsleden 547 vijandelijke schepen. De invloed van de piraterij en zeeroverij op de woordenschat van beide talen is waarneembaar in de volgende woorden:

- **enteren** ‘een vijandelijk schip betreden’ <sp. *entrar*.
- **pichelingue** <nl. *Vlissingen*. Volgens het *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* heeft de auteur E. Sluiter op overtuigende wijze aangetoond dat de stadsnaam Vlissingen aan het eind van de 16de eeuw gebruikt werd om Hollandse piraten aan te duiden, en in de 18de eeuw piraten in het algemeen. De herkomst zou onomatopoëtisch zijn door de foutieve uitspraak in het Spaans van dit woord. Deze laatste theorie wordt tevens bevestigd door B.E. Vidos (1972: 240), die verklaart dat de auteur Alonso Vázquez in zijn werken de steden Vlissingen en Bergen op Zoom vertaalde door respectievelijk *Pechelingas* en *Bergas Olzon*. Volgens de Nederlandse onderzoeker G.J. Geers (1931: 43) verschijnt de term *pichelingues* (met de mogelijke varianten *pechelingues*, *pichlinges*, *pechilingues*) al in stukken van Lope de Vega (voor 1604), Tirso de Molina en Jerónimo Barrionuevo in de betekenis van piraat, zeerover en Nederlandse dief. De auteur G.J. Geers kent de term echter een andere etymologische oorsprong toe. Hij veronderstelt dat het is afkomstig is van het Spaanse *pichel* ‘soort van kan om uit te drinken, gewoonlijk met deksel’ plus het Nederlandse achtervoegsel *-ing*. Aanvankelijk zou het een verwijzing zijn naar de inwoners van de toenmalige Noordelijke Nederlanden, die beschouwd werden als dronkaards, en later naar het stereotype van de piraat:

El que los soldados y los marineros españoles hayan conocido en los Países Bajos el sufijo -(l)ing es tan probable como cierto que poetas populares de Holanda como Breero (siglo XVII) y Speenhof (siglo XX) han sabido emplear sufijos y sonidos españoles... Ahora bien, para los españoles una de las particularidades más prominentes de los flamencos, holandeses, alemanes, etc., era su intemperancia en

el beber, de modo que “bebedores, borrachos” era un insulto muy a propósito. Esta formación caprichosa se habrá olvidado pronto y así la palabra pudo ser nombre para los holandeses y su cualidad más odiosa, la de la piratería. (Geers 1933: 134-137)⁸

Zowel in tijden van vrede als in tijden van vijandelijkheden worden namen in het semantisch veld van planten en dieren uitgewisseld. Termen voor producten die uit planten worden gewonnen of bereid, hebben in het Nederlands overwegend een Spaanse oorsprong: **indigo** ‘kleurstof voor weefsels’ <sp. *indigo*; **seroen** ‘een grote mand’ <sp. *serón*. Met betrekking tot dieren:

- **bezoar** <sp. *bezoar*. Soort steen die in de maag of darmen van herkauwers wordt aangetroffen. Vroeger werd het gebruikt als antidotum tegen allerlei soorten giften, arsenicum in het bijzonder.
- **kavalje** <sp. *caballejo*. De laatste term, *kavalje*, werd in 1599 genoteerd met de betekenis van ‘oud paard, oud huis’ (Sijs 2011: 448). Tegenwoordig heeft het in het Nederlands de toegevoegde betekenis van ‘oude, onaantrekkelijke vrouw’ (Van Dale 2012).

Bij al het contact tussen talen wordt gewoonlijk gastronomisch vocabulaire uitgewisseld. Het zout uit Sanlúcar de Barrameda werd in de Lage Landen toegepast voor het inmaken van vis en vlees en het verzuren van melkproducten, terwijl de olijfolie uit Sevilla gebruikt werd voor het vullen van stoffen en zieden van zeep. Vanuit Jerez de la Frontera en El Puerto de Santa María vertrokken schepen geladen met wijn, sinaasappelen en citroenen richting Vlaanderen (Stols 2000: 29). In het semantisch veld van voedsel onderscheidt zich in het Nederlands het leenwoord **olipodriga** (ook opgenomen als *olla podrida* in het Nederlands). Volgens de Nederlandstalige bibliografie is het afkomstig van de Spaanse term *olla podrida* en is het opgenomen met de betekenis van “uit Spanje afkomstige stoofpot” (Sijs 2011: 612). Bij wijze van anekdote: in een legende over de bevrijding van Leiden op 3 oktober 1574 wordt de Spaanse hutspot vermeld. Men vermoedt dat de Spanjaarden voor de bevrijding hutspot aan het eten waren die overeen zou komen met de *olla podrida*:

De Leidse weesjongen Cornelis Joppens zou, aangetrokken door de geur, op de ‘Schanse van Lammen’ (het huidige Lammerschans) in een verlaten legerkamp van de Spanjaarden een nog warme pot hutspot gevonden hebben, wat het bewijs was dat de Spanjaarden gevlucht waren en Leiden dus bevrijd was. (Sijs 2001: 254)

Naar het schijnt werd samen met de hutspot ook een set Spaanse speelkaarten gevonden (Groenveld 2008: 100). Tegenwoordig wordt *olipodriga* in het *Elektronisch Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (Van Dale 2012) nog altijd vermeld met de betekenis van een soort ‘gerecht van vlees, spek of ham met groente’, maar ook met de figuurlijke betekenis van ‘mengelmoes, poespas, allegaartje’, die herinnert aan de merkwaardige en gevarieerde samenstelling van *olla podrida*.

Met betrekking tot dranken:

- **madera** ‘wijn van het eiland Madeira’ <sp. *madera*.

Omgekeerd werden in Spanje minder voedingsmiddelen uit de Lage Landen ingevoerd. De producten waren bestemd voor de bemanning en de Vlaamse wijnhandelaars die zich overwegend vestigden te Cádiz. In de 16de eeuw vestigde zich een kolonie van ongeveer driehonderd Vlamingen in Sevilla die hun eigen broederschap

stichten (Stols 2000: 35). Hetzelfde gebeurde in Málaga. Deze kolonies importeerden beperkte hoeveelheden haring en gezouten zalm, kaas en bier.

Conclusie

Na de analyse van de linguïstische uitwisseling tussen Spanje en de Lage Landen in de periode 1568-1648, blijkt dat het Nederlands meer leenwoorden heeft ontleend van de Spaanse taal dan andersom: terwijl ik in het Nederlands 38 Spaanse leenwoorden heb gevonden, waren dat slechts 16 Nederlandse woorden in het Spaans. Dit is toe te schrijven aan het feit dat de Lage Landen het bezette gebied vormden, bovendien telde het Spaans een groter aantal sprekers dan de Nederlandse taal.

Het semantisch veld dat in absolute termen meer leenwoorden telt in zowel het Nederlands (8, 21% van het totaal) als in het Spaans van Spanje (7, 41%) is dat van de scheepvaart. Beide landen waren op dat moment immers wereldmachten en beschikten, naast een groot aantal verschillende zeeschepen, over een grondige kennis van de zeeën. Zoals valt waar te nemen bevat het semantisch veld van de scheepvaart bijna de helft van de Nederlandse termen die zijn uitgeleend aan het Spaans. In de tweede plaats treffen we in het Nederlands het semantisch veld van scheldwoorden/uitroepen, met een totaal van 6 leenwoorden, wat aantoont dat er nauw contact was tussen beide talen in de periode van de Tachtigjarige Oorlog, aangezien dit niet-technische leenwoorden zijn. Het semantisch veld met militaire termen bevat hetzelfde aantal, wat evident is door de talloze geschillen. In het Spaans staat op nummer twee echter het semantisch veld van de geografie, met 3, gevolgd door dat van de economie met 2 leenwoorden. Terwijl in het Nederlands een grotere verscheidenheid van de semantische velden is opgenomen, met een hoger aantal etyma, is het semantisch veld dat in het Spaans overheerst duidelijk dat van de scheepvaart. Dit betekent dat het Spaans invloed had op diverse terreinen van het leven dat niet het geval was met het Nederlands.

Noten

1. Voor meer informatie over deze methode zie: Gómez Capuz, Juan. *El préstamo lingüístico. Conceptos, problemas y métodos*. Valencia: Universidad de Valencia, 1998.
2. In de Spaanse geschiedenis tevens opgenomen als *La Guerra de Flandes* 'De Oorlog van Vlaanderen'.
3. De betekenis van 'gewapende eenheid' wordt in de Europese talen niet opgenomen tot de 19de eeuw, toen het Engels het overnam via het Afrikaans. Een serie *comandos* 'groepen gewapende Nederlandse kolonisten' vochten tegen de Engelsen in Zuid-Afrika. Later werd het woord *comando* zeer populair onder de Britten gedurende de Tweede Wereldoorlog.
4. Mijn vertaling in het Nederlands: 'kleine zeilboot die een groter schip begeleidt en als verkenner dienst doet.'
5. Mijn vertaling in het Nederlands: 'De uitspraak van het Nederlandse woord *dijk*, met de tweeklank *èy*, levert geen moeilijkheden op, omdat het in het Nederlands tot het einde van de Middeleeuwen met een lange *i* werd uitgesproken en zo wordt het nu nog altijd uitgesproken in de dialecten in het Oosten van Nederland.'
6. Mijn vertaling in het Nederlands: 'lomp, onnozel, dom, die zich overal over verbaast.'
7. Beide *DRAE* en *DUE* (*Diccionario de uso del español*) geven een directe herkomst via het Nederlands met de tweede betekenis van 'handelsbeurs'. Joan Coromines stelt dat het indirect is overgenomen via het Italiaans.
8. Mijn vertaling in het Nederlands: 'Dat Spaanse soldaten en varengasten in de Nederlanden het achtervoegsel -(l)ing gekend hebben, is net zo waarschijnlijk als zeker als dat geliefde Hollandse dichters zoals Breero (17de eeuw) en Speenhof (20de eeuw) Spaanse achtervoegsels en klanken hebben weten toe te passen... Welnu, voor de Spanjaarden een van de meest opvallende eigenaardigheden van de Vlamingen, Hollanders, Duitsers, etc., was hun onmatig drinken, zo dat "drinkebroers, dronkaards" een zeer geschikt

scheldwoord was. Deze willekeurige vorming zal spoedig zijn vergeten en zo kon het woord als naam dienen voor de Hollanders en hun meest gehate eigenschap, die van de piraterij.’

Bibliografie

- Alcalá-Zamora, J. & G. Queipo de Llano (2001). *España, Flandes y el Mar del Norte (1618-1639)*. Madrid: Centro de estudios políticos y constitucionales.
- Baetens, R. (2000), ‘El desarrollo social y económico de Flandes durante los siglos XV, XVI y principios del S.XVII’. In Werner Thomas & Robert A. Verdonck (red.), *Encuentros en Flandes*. Leuven: Leuven University Press, pp. 75-88.
- Bakema, P. & Patricia Defour [e.a.] (red.), *Vlaams-Nederlands Woordenboek*, Antwerpen/Utrecht: Standaard/ Het Spectrum, 2003.
- Coromines, J. & J. A., Pascual (2012). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico. Edición en CD-ROM*. Madrid: Gredos.
- Crespo Solana, A. & M., Herrero Sánchez (2002). *España y las 17 provincias de los Países Bajos: una revisión historiográfica (XVI-XVIII)*. Córdoba: Universidad de Córdoba.
- Deroy, L. (1956). *L'emprunt linguistique*. Paris: Belles Lettres, 1956.
- DRAE (2007), *Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. CD-ROM versión 1.0.*, Madrid: Espasa.
- DRAE (2012), *Diccionario de la lengua española. Real Academia Española*. Geraadpleegd op <http://lema.rae.es/drae/>.
- Geers, G.J. (1933). ‘Picaro, flamenco, pichelingue’. In *Mélanges de philologie à J.J. Salverda de Grave*. Groningen: Wolters, pp. 132-138.
- _____ (1931), ‘Relaties tusschen Nederlandsch en Spaansch’. In *Handelingen van het Veertiende Nederlandsche Philologen-Congres*, Groningen: J.B. Wolters, pp. 43-45.
- Gómez Capuz (1998), J. *El préstamo lingüístico. Conceptos, problemas y métodos*. Valencia: Universidad de Valencia.
- Groenveld, S. & H.L. Ph. Leeuwenberg (2008). *De Tachtigjarige Oorlog*. Zutphen: Walburg Pers.
- Grave, J.J. S. de (1913). *L'influence de la langue française en Hollande: d'après les mots empruntés*. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion.
- Guiraud, P. (1971). *Les mots étrangers*. Parijs: Presses Universitaires de Paris.
- Israel, J. (2001). *De Republiek 1477-1806*. Franeker: Van Wijnen.
- iWNT (2012), *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Geraadpleegd op <http://gtb.inl.nl>.
- Kluge, F. (2002), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache auf CD-ROM*. Berlijn: Walter de Gruyter.
- Debrabandere, F. & Marlies, P [e.a] (red.), *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press. [EWN on-line (2012). Geraadpleegd op <http://www.etymologie.nl>].
- Moliner, M. (2007). *Diccionario de uso del español en CD-ROM*. Madrid: Gredos.
- NTLLE (2007). *Nuevo tesoro lexicográfico del español (S. XIV-1726)*. Madrid: Arco libros.
- Parker, G. (2003). *El ejército de Flandes y el camino español, 1567-1659: la logística de la victoria y derrota de España en las guerras de los Países Bajos*. Madrid: Alianza.
- _____ (1986). *España y los Países Bajos, 1559-1659: diez estudios*. Madrid: Rialp.
- Rodríguez Pérez, Yolanda (2003). *De Tachtigjarige Oorlog in Spaanse Ogen*. Nijmegen: Vantilt.

- Sijs, N. van der (2001). *Chronologisch Woordenboek*. Amsterdam: L.J. Veen.
- _____ (2005). *Groot Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale.
- _____ & Veen, P.A.F. van (2011). *Groot Etymologisch Woordenboek*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale.
- _____ (2010). *Nederlandse woorden wereldwijd*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Stols, E. & T. Werner (2000). 'La integración de Flandes en la Monarquía Hispánica'. In Werner Thomas, Robert A. Verdonck, *Encuentros en Flandes*, Leuven: Leuven University Press, pp. 28-74.
- Verdonck, R. A. & T. Werner (red.) (2000). *Encuentros en Flandes. Relaciones e intercambios hispanoflamencos a inicios de la Edad Moderna*. Leuven: Leuven University Press.
- Valkhoff, M. F. (1943). *De expansie van het Nederlands*. Brussel: Manteau N.V.
- Van Dam, C.F.A. (1940). 'De spaanse woorden in het Nederlands'. In B.H. Erné & C. C. de Bruin [e.a] (red), *Bundel opstellen van oud-leerlingen. Aangeboden aan Prof. Dr. C.G.N. de Vooy*. Groningen: J.B. Wolters, pp. 86-103.
- Van der horst, H. (2002). *Nederland. De vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu*. Amsterdam: Prometheus.
- Verdam, J. (2002). *Middelnederlandsch handwoordenboek*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, (eerste druk 1911).
- Verdonck, R. A. (1980). *La lengua española en Flandes en el siglo XVII*. Madrid: Insula.
- Vidos, B. E. (1972). Relaciones antiguas entre España y los Países Bajos y problemas de los préstamos holandeses (flamencos) en castellano. *Revista de filología española*, 55:3/4, 233-242.
- _____ (1965). 'Les problèmes de l'emprunt et les relations qui ont existé entre la Péninsule Ibérique et le Pays Bas (Flandre et Hollande)'. In *Prestito, espansione, migrazione dei termini tecnici nelle lingue romanze e non romanze. Problema, metodo e risultati*. Florencia: Biblioteca dell "Archivum Romanicum", II.31, (eerste druk 1954), pp. 247-268.
- Vries, J. de (2010). *Etymologisch Woordenboek*. Houten: Prisma.
- Van Dale (2012). *Elektronisch groot woordenboek van de Nederlandse taal. Dikke Van Dale. Versie 14.8*.

CULTUUR

WEBSITES VOOR STUDENTEN NEDERLANDS: CRITERIA VAN KWALITEIT VOOR SELECTIE EN EVALUATIE

MARÍA JOSÉ CALVO GONZÁLEZ
UNIVERSITEIT COMPLUTENSE VAN MADRID

Since a couple of years, the philology faculty of the Complutense University of Madrid organizes seminars for first year students. Here, they offer besides the competence of writing in Spanish and basic knowledge of informatics, the theoretical and practical knowledge about electronic resources for the different studies of philology. With the purpose of selecting a list of websites for the education of the Dutch language, the quality of these websites has been evaluated, taking in consideration different criteria that might have a relationship. In this article, these criteria of quality will be presented, seen the usefulness for students and professors of other disciplines when analyzing and selecting websites with an academic quality. These websites eventually may be included to the courses on the Virtual Campus.

Inleiding

Sinds een aantal jaren wordt er voor beginnende studenten Filologie een cursus georganiseerd aan de Complutense universiteit die verschillende seminars omvat, zowel gericht op het verbeteren van onder andere hun schrijfvaardigheid en kennis op het gebied van informatica, als ook op het gebruik van elektronische bronnen.¹ Ik was verantwoordelijk voor de selectie van deze elektronische bronnen voor het betreffende seminar voor studenten Nederlands.

De inhoud van de verschillende seminars is gebundeld in een boek, dat voor het eerst verscheen in 2005 en waarvan in 2008 en 2010 herdrukken verschenen.² Halverwege het jaar 2012 is er vervolgens een herziene versie van het boek op de markt gekomen.³

Allereerst wil ik aandacht schenken aan het feit dat aan het opstellen van een lijst van elektronische bronnen een proces van selectie en evaluatie vooraf zou moeten gaan. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld het bekijken van de inhoud van de site, die relevant kan zijn voor de student, en de geloofwaardigheid of betrouwbaarheid die de auteurs, instellingen of organisaties uitstralen. Het is dan ook belangrijk dat we met een kritische blik de bestaande elektronische bronnen bekijken om op deze manier een concrete lijst met websites aan te bieden aan de geïnteresseerde student Nederlands om hem of haar te helpen bij zijn studie.

Vanuit een lopend project, waaraan docenten van verschillende talen binnen de faculteit deelnemen, werkt men aan het opstellen van een gids van criteria van kwaliteit om elektronische bronnen van verschillende aard te kunnen evalueren. Ik wil de huidige stand van zaken van dit lopende project hier in kaart brengen.

Met de hulp van oud-leerlingen van de studie Nederlands, is een lijst websites geëvalueerd. Deze websites werden al door neerlandici gebruikt bij hun dagelijkse werkzaamheden en leken daardoor zeer bruikbaar voor de student Nederlands. De evaluatie van de websites heeft zich gericht op verschillende gerelateerde criteria. Elk criterium heeft een eigen beschrijving, met het oog op het uitvoeren van de evaluatie, net als een indicatie van een serie parameters die helpen bij het bepalen van de score. Om te bepalen welke score er gegeven moet worden bij elk geanalyseerd en

geëvalueerd criterium is er een begin gemaakt met het opstellen van een hulpmiddel om antwoord te geven op de vragenlijst (Tabel 1).

Het idee om bepaalde elektronische bronnen te evalueren die gebruikt zouden worden in het onderwijs, is geïnspireerd op het project van innovatie en verbetering van de onderwijskwaliteit, gecoördineerd door Ana María Fernández-Pampillón Cesteros: *Un repositorio digital educativo para la Facultad de Filología*.⁴ In dit project is meegewerkt aan de uitwerking van leerobjecten en hun evaluatie, waarvoor er ook gebruik wordt gemaakt van een kwaliteitsmodel.

CRITERIA

Auteurschap of gezag

Definitie: auteurschap of gezag hangt af van de verantwoordelijke van de website – een individu, groep of institutie – en van de gebruikte bronnen.

Doel van de evaluatie: bepalen of de informatie van betrouwbare, specifieke, actuele en herleidbare bronnen komt, met het oog op de wetenschappelijke en academische standaard.

Parameters:

- a) Vermelding van de auteur van de inhoud en van de webmaster
- b) Informatie over het academische of beroepsmatige CV van de verantwoordelijke(n)
- c) E-mailadres en/of contactgegevens
- d) Aanwezigheid van de beginselen of doelstellingen
- e) Logo van de organisatie
- f) Beoordeling van de webpagina door een externe evaluatiecommissie

Up-to-date en actueel

Definitie: met up-to-date wordt er gerefereerd aan de modificatie van de bestaande bronnen en gegevens en met actueel aan de periodieke opname van nieuwe bronnen en gegevens.

Doel van de evaluatie: het identificeren van webpagina's en bronnen die geactualiseerde en up-to-date informatie bevatten.

Parameters:

- a) Expliciete vermelding van de datum dat de webpagina is opgericht
- b) Expliciete en/of impliciete indicatie van de datum van actualisering
- c) De aanwezigheid van actuele en up-to-date informatie
- d) Sectie van nieuws of nieuwswaardigheden
- e) Contactmogelijkheden: *Facebook, Twitter, YouTube, LinkedIn*, et cetera.

Inhoud

Definitie: er wordt van uitgegaan dat de inhoud die wordt aangeboden in overeenstemming is met de intentieverklaring van de verantwoordelijke van de website en de specificatie van de gebruikersgroep voor wie de informatie bestemd is.

Doel van de evaluatie: het identificeren van pagina's die een waardevolle, relevante en belangrijke inhoud hebben voor de ontvangers, in relatie tot hun niveau en verdere eigenschappen, en dat er zowel tekstueel en grafisch gezien rekening wordt gehouden met de betreffende taal.

Parameters:

- a) Breedte- en diepteniveau (houdt verband met het doel en/of gebruiker)
- b) Nauwkeurigheid/precisie
- c) Relevantie
- d) Objectiviteit

Toegankelijkheid

Definitie: De ontwikkelaars van de inhoud van de pagina en de webdesigners moeten rekening houden met alle moeilijkheden en beperkingen die een bezoeker kan hebben bij het bezoeken van een website.

Het kan hierbij gaan om lichamelijke (auditieve en visuele) beperkingen, de diversiteit van de gebruikersapplicaties, verschillende soorten verbinding, verschillende browsers en verschillende browserversies, verschillende monitorafmetingen, het ontbreken van de juiste software om bepaalde bestanden te downloaden, de mogelijkheid om een extra plug-in te installeren en de onwetendheid met betrekking tot de taal. Deze aspecten zijn belangrijk bij het bepalen van de kwaliteit van de inhoud van webpagina's, en vooral wanneer de inhoud onderdeel is van officiële en publieke websites.

Doel van de evaluatie: het identificeren van pagina's en bronnen die in zijn geheel begrepen worden door alle gebruikers, ongeacht de fysieke en/of technische condities die betrekking hebben tot de toegang tot het internet.

Parameters:

- a) Het ontwerp is compatibel met verschillende browsers en verschillende schermresoluties
- b) Het bestaan van alternatieve versies voor het bekijken van websites die gebruik maken van Flash
- c) Handhaving van de norm WAI (*Web Accessibility Initiative*), een initiatief van het World Wide Web Consortium (W3C) met aanbevelingen voor het toegankelijk maken van de inhoud van het web voor iedereen, en vooral voor mensen met visuele, cognitieve en gehoorproblemen, et cetera. Dit criterium is verplicht voor officiële en publieke websites, zoals ministeries, universiteiten, bibliotheken
- d) Het juist afdrukken van de pagina
- e) Hulp voor navigatie en het begrijpen van de inhoud
- f) Versies in andere talen

Functionaliteit

Definitie: de verwachting is dat de site logisch is en dat elk stukje informatie betrekking heeft op de inhoud.

Doel van de evaluatie: het selecteren van websites die het studenten mogelijk maken snel en efficiënte informatie te vinden op de meest zelfstandige manier.

Parameters:

- a) Logische structuur: inhoudsopgave, menu

- b) Relevantie en de toereikendheid van de koppen en belangrijke secties
- c) Het bestaan van een sitemap met links
- d) Zoeksysteem met eigen inhoud

Navigatie

Definitie: het gemak dat de gebruiker wordt aangeboden om zich binnen de site te verplaatsen.

Doel van de evaluatie: het selecteren van websites die duidelijk en overzichtelijk gestructureerd zijn met een ontwerp dat de gebruiker helpt in het oriënteren tijdens het bezoek aan de website.

Parameters:

- a) Inhoud menu
- b) Navigatieknoppen

Ontwerp/ leesbaarheid

Definitie: de helderheid van de website moet voldoen aan een goede combinatie van kleuren, verhoudingen en lettertypes, achtergronden en illustraties, die het mogelijk maken van het scherm te lezen en door de website te navigeren op een adequate en aantrekkelijke manier.

Doel van de evaluatie: het identificeren van websites en bronnen die makkelijk te lezen zijn, waarbinnen gemakkelijk te navigeren is, waar de verschillende onderdelen en typografische en iconografische bronnen een didactische en esthetische waarde aan de inhoud toevoegen en geen storende elementen vormen.

Parameters:

- a) Elegante, functioneel en aantrekkelijk webdesign
- b) Goede combinatie van kleuren, vormen en afbeeldingen
- c) Typografie die correspondeert met de tekst
- d) Homogeniteit van stijl en formaat

GEBRUIKSERVARINGEN EN VOORLOPIGE RESULTATEN

Aanvankelijke selectie van elektronische hulpmiddelen

Voor de selectie van elektronische hulpmiddelen voor het onderwijs van de studie Nederlands en de evaluatie van de kwaliteit van deze bronnen, is uitgegaan van een lijst die gebruikt werd voor workshops voor eerstejaars studenten Filologie.⁵

a) KB (Koninklijke Bibliotheek)

<http://www.kb.nl>

Links naar andere bibliotheken en instituten in Nederland en naar digitale nationale en internationale catalogi en databases.

b) DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren)

<http://www.dbnl.nl/>

Digitale bibliotheek met primaire en secundaire teksten met betrekking tot literatuur en Nederlandse taal.

c) INL (Instituut voor Nederlandse Lexicologie)

<http://www.inl.nl/>

Het Vlaams-Nederlands instituut van Nederlandse Lexicologie verzamelt alle Nederlandse woorden in een databank. Na registratie toegang tot het ONW (Oudnederlands Woordenboek), het VMNW (Vroegmiddelnederlands Woordenboek – 18^e eeuw), het MNW (Middelnederlandsch Woordenboek, 1200-1500), het WNT (Woordenboek der Nederlandse Taal, 1500-1976), en het WFT (Woordenboek der Friese Taal).

d) Nederlands Letterenfonds

<http://www.letterenfonds.nl/>

De productie van literaire Nederlandse en Friese werken, de vertaling van literaire werken in het Nederlands en Fries naar andere talen en vice versa.

e) Literatuurgeschiedenis

<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/>

De geschiedenis van de Nederlandse literatuur tot de eenentwintigste eeuw.

f) Taaluniecentrum

<http://www.taaluniecentrum-nvt.org/>

Informatie en hulpmiddelen voor de docent en de student van het Nederlands als vreemde taal.

g) Neerlandes.org

<http://www.neerlandes.org>

Alles over Nederlandse les op het Iberisch Schiereiland voor docenten en studenten.

j) Flandes

<http://www.flandes.net>

Vlaams toeristenbureau

Werkwijze

Voor de evaluatie van de elektronische hulpmiddelen is de hulp ingeroepen van twee oud-leerlingen Nederlands die goed bekend zijn met de Nederlandse taal, literatuur en cultuur: Eva Suárez Benito y Jaime González Martín. Zij hebben de eerder genoemde webpagina's geanalyseerd en geëvalueerd, rekening houdend met de gedefinieerde criteria met bijbehorende parameters. Hiervoor is een vragenlijst ontworpen waarbij elk criteria een score van 1 tot 5 toebedeeld kan worden (Tabel 1). Wanneer de studenten een bepaald criterium geen evaluatie wisten te geven, gaven ze dit aan door n.v.t. (niet van toepassing) aan te kruisen. Verder gaf de vragenlijst ruimte om commentaar te geven over de vragenlijst zelf, de toepassing hiervan of over de geanalyseerde en geëvalueerde webpagina's. De studenten werkten aan de hand van een handleiding om elk criteria een score te geven.

Handleiding voor het geven van scores

Als score van het criterium 'auteurschap of gezag' wordt een 5-4 toegekend als de verantwoordelijke van de inhoud van de website, een persoon of organisatie, duidelijk geïdentificeerd wordt. Er is informatie aanwezig over de achtergrond van de verantwoordelijke en echtheid hiervan kan worden geverifieerd. Het doel van de inhoud is duidelijk bepaald en er is een logo aanwezig die de bijbehorende organisatie of het instituut weergeeft. Er wordt een 3 toegekend als de website een van deze onderdelen

mist om de geloofwaardigheid van de bron en de kwaliteit van de inhoud weer te geven. Dit is het geval als er bijvoorbeeld vermeld wordt wie de verantwoordelijke voor de website is, maar er geen informatie aanwezig is over zijn curriculum vitae. Ook kan het zijn dat er geen beginselen of doelstellingen met betrekking tot de inhoud te vinden zijn. Een score van 2-1 wordt toegekend als de website op geen enkele manier de geloofwaardigheid van zijn informatie toelicht: er wordt geen informatie aangeboden over de aanstelling van de auteur bij de organisatie waar hij werkzaam is, er wordt geen informatie gegeven over het curriculum vitae van de verantwoordelijke, contactgegevens ontbreken, het doel van de inhoud is onduidelijk, er is geen logo aanwezig en kritiek of het noemen van een externe organisatie ontbreekt.

Als score van het criterium 'up-to-date en actueel', wordt een 5-4 toegekend wanneer de inhoud actueel is en perfect up-to-date is gehouden. Er is een datum van oprichting van de website en de datum van het toevoegen van de informatie is aanwezig. De up-to-dateheid en actueelheid kunnen worden bepaald door de inhoud te bekijken met het oog op actuele feiten of het bestaan van een nieuwssectie. Er wordt een 3 gegeven als de website een van deze kenmerken wat betreft de actueelheid van de inhoud mist. Bijvoorbeeld wanneer er nieuwe inhoud of nieuwe hulpmiddelen worden toegevoegd, maar de al bestaande inhoud niet wordt vernieuwd. Soms is onderaan de pagina de datum te vinden waarop je de website bezoekt, maar dit betekent niet dat de inhoud geactualiseerd is. Een score van 2-1 wordt gegeven als de inhoud van de website niet up-to-date en niet actueel is: de datum van oprichting van de website wordt niet aangegeven, er wordt niet aangegeven wanneer de inhoud voor het laatst vernieuwd is, er bestaat geen nieuwssectie en de website bevat verouderde of niet werkende links.

Het derde criterium, 'inhoud', krijgt een score van 5-4 wanneer de inhoud uitgebreid is, diepgang heeft en relevantie, kijkend naar de weergegeven doelstellingen zoals aangegeven door de verantwoordelijke van de website en een duidelijke omschrijving van de doelgroep. De inhoud van de websites kan geverifieerd worden door middel van bibliografische referenties. De inhoud is duidelijk, correct en objectief geformuleerd. Er wordt een 3 gegeven als de inhoud een van voorgaande kenmerken mist. Als de betrouwbaarheid van de inhoud van de website bijvoorbeeld moeilijk te bepalen is en deze dus niet geverifieerd kan worden. Een 2-1 wordt toegekend als de inhoud niet van voldoende niveau is: de informatie is niet consistent, bruikbaar en duidelijk, de inhoud is ambigu, bevat grammaticale fouten, er is sprake van ideologische, politieke of commerciële kleuring.

Het vierde criterium, 'toegankelijkheid', wordt een score 5-4 toegekend wanneer de gehele website begrijpelijk is voor al zijn bezoekers, onafhankelijk van de fysieke of technische gesteldheid waarmee ze het web betreden. Het krijgt een 3 als de bezoeker enkele moeilijkheden heeft tijdens zijn bezoek aan de website. Zo kunnen er bijvoorbeeld vervormingen met betrekking tot de zichtbaarheid van de pagina's van de websites bestaan of bestaan er geen alternatieve manieren om de website te bekijken als dit gebruik maakt van Flash. Er wordt een 2-1 gegeven wanneer de website niet toegankelijk is voor alle bezoekers, omdat deze geen rekening houdt met mogelijke fysieke (audio-/visuele) beperkingen, er geen verschillende gebruikerstoepassingen bestaan, er geen rekening wordt gehouden met verschillende soorten internetverbindingen, browsers en beeldschermformaten, de geschikte software om bestanden te downloaden ontbreekt, het nodig is plug-ins te downloaden en te installeren, de website niet in verschillende talen beschikbaar is, het onmogelijk is te printen en er geen mogelijkheid is om hulp in te roepen.

Het vijfde criterium, 'functionaliteit', wordt de score 5-4 gegeven als de gewenste informatie gemakkelijk gevonden en begrepen kan worden. De inhoud is op een

logische manier gestructureerd, waardoor de website doeltreffend te noemen is. Er wordt een 3 toegekend wanneer de website een van deze kenmerken wat betreft de structuur mist. Zo kan het bijvoorbeeld zo zijn dat de kopjes die gebruikt worden, niet passen bij de bijbehorende alinea's, wat verwarring bij de lezer teweeg brengt. Er wordt een 2-1 gegeven als de website de toegang tot de informatie niet faciliteert, omdat er bijvoorbeeld geen inhoudsopgave aanwezig is, er geen homogeniteit bestaat tussen de verschillende paragrafen, er geen sitemap aanwezig is, geen database met zoekmogelijkheden of een interne zoekmachine.

Wat betreft de score voor het zesde criterium, 'navigatie', wordt er een 5-4 toegekend als de bezoeker zich met gemak door de hele website kan bewegen. Het geheel van ontworpen hulpmiddelen en strategieën brengt een optimaal resultaat teweeg wat betreft het lokaliseren van de informatie en de oriëntatie van de bezoeker. Er wordt een 3 gegeven wanneer de website een van deze kenmerken met betrekking tot navigatie mist. Dit is het geval wanneer het navigatiemenu niet op elke pagina op dezelfde plaats staat. Er wordt een 2-1 gegeven als de website de gebruiker geen informatie geeft over waar hij zich bevindt tijdens zijn bezoek of helpt bij het doorlopen van de pagina's, doordat er bijvoorbeeld geen menu aanwezig is of navigatieknoppen.

Bij het zevende criterium, 'ontwerp/leesbaarheid', wordt er een 5-4 gegeven wanneer de website goed leesbaar is, er aangenaam uitziet, met een homogene stijl en een gelijk formaat op elke pagina en functioneel is. Er wordt een 3 gegeven wanneer de website een gebrek vertoont op het gebied van ontwerp, omdat de achtergrondafbeelding bijvoorbeeld geen goed contrast biedt met het lettertype, of de tekst en de grafieken opeengehoopt weergegeven worden. Een 2-1 geeft aan dat de website geen aandacht besteedt aan het ontwerp, omdat de typografie niet geschikt is om te lezen, de stijl en het formaat niet homogeen zijn en de website niet functioneel is.

Voorlopige resultaten: selectie

De resultaten die hier volgend op de analyse gepresenteerd worden, hebben te maken met de verkregen scores bij elk criterium, kijkend naar de geëvalueerde webpagina's.

Met betrekking tot het eerste criterium worden min of meer uitgebreid de verantwoordelijken gepresenteerd, soms met een lijst van medewerkers en hun functies, en soms met een opsomming van personen, die met de inhoud bezig zijn of met administratieve kwesties. Bij de KB wordt er een uitvoerige uitleg gegeven over organisatie en beleid.⁶ Ook bij de DBNL wordt uitgebreid informatie verstrekt over de pagina en over de doelstellingen en beoogde doelgroep.⁷ Niettemin wordt zelden melding gemaakt van de verantwoordelijke van specifieke inhoud. Bij het Taaluniecentrum onder 'Materialenbank' weten we bijvoorbeeld niet precies welke personen de verschillende lijsten hebben opgesteld.⁸

Alle websites geven de bezoeker de mogelijkheid om contact op te nemen met de instelling, een of ander afdeling daarvan of met een concrete persoon. Het logo wordt soms niet zo duidelijk aangegeven. Bij bijvoorbeeld bij Literatuurgeschiedenis is niet gelijk duidelijk of literatuurgeschiedenis.nl het logo is.⁹ Bij alle websites worden het doel en de doelgroep min of meer uitgebreid uitgelegd, terwijl alleen bij de KB externe beoordeling van een evaluatiecommissie van toepassing is, die de inhoud van de site beoordeelt en niet de site zelf.¹⁰ Andere pagina's hebben adviescommissies van verschillende disciplines, zoals het geval is bij de DBNL.¹¹

Bij het tweede criterium heb ik geconstateerd dat het bij een aantal webpagina's niet gebruikelijk is een datum weer te geven van de oprichting van de site. Bij een enige pagina heb ik het wel gevonden, bijvoorbeeld bij de Digitale bibliotheek voor de

Nederlandse letteren (DBNL).¹² Wat wel vaak expliciet of impliciet wordt aangeduid is dat de informatie bijgewerkt of geactualiseerd is. Bijvoorbeeld bij het INL wordt er op meerdere pagina's expliciet aangegeven wanneer de informatie voor het laatst is aangepast of wanneer de laatste wijzigingen zijn gemaakt.¹³ Wat ook nog wel vaak gebeurt, is dat er geen datum wordt gegeven, maar dat de bronnen en de informatie wel geactualiseerd en actueel zijn. Er wordt bijvoorbeeld naar actuele bibliografie verwezen of er bestaat een sectie 'Nieuws' of 'Agenda'. Bij de DBNL, kun je de nieuwe titels zien die onlangs zijn verschenen.¹⁴ Wat ook heel erg vaak voorkomt is de mogelijkheid om informatie te delen of commentaar te geven via netwerken als Facebook en Twitter.

Wat het derde criterium betreft, bieden bijna alle pagina's op het gebied van inhoud een zekere omvang, diepgang en relevantie. Bij de KB valt het op dat je een video kunt bekijken van circa 5 minuten, waarin informatie wordt gegeven over de inhoud van de bibliotheek zelf.¹⁵

Bij het vierde criterium wordt er bij geen van de geanalyseerde webpagina's de norm WAI gehandhaafd en er wordt ook geen hulp voor navigatie verstrekt. Er wordt wel bij een aantal sites hulp aangeboden om de inhoud van de bronnen, of van de diensten van de pagina's beter te kunnen begrijpen, voornamelijk onder de rubriek 'Veelgestelde vragen' of 'Stel uw vraag'. Dit is het geval bij de KB¹⁶, bij Taalunicentrum¹⁷ of bij Neerlandes.org¹⁸. Bij Literatuurgeschiedenis wordt met behulp van een icoon verwezen naar deze hulp.¹⁹

Soms mist ook uitleg over de inhoud van de pagina zelf in een tweede taal zoals bijvoorbeeld het Engels, Frans, Duits of Spaans. Op pagina's zoals die van Taalunicentrum, waar ook informatie aan studenten wordt gegeven, zou het niet zo gek zijn als er ook nog een informatieve pagina aan was toegevoegd in een andere taal, om bijvoorbeeld instructies te geven onder de rubriek 'ondersteuning'.²⁰ Daarbij zou het nuttig zijn de website in bijvoorbeeld het Engels te weergeven, zoals al het geval is met de site van het Nederlands Letterenfonds.²¹ Bij de website Neerlandes.org kan het gebruik van een andere taal precies net zo informatief zijn als voor mensen die toevallig deze site hebben gevonden of die gaan bezoeken (er wordt in het Engels geïnformeerd over de pagina).²²

Over het algemeen is bij de geanalyseerde pagina's de informatie gemakkelijk te vinden en de relevante informatie is snel te herkennen. Meestal beschikken de internetsites over een interne zoekmachine of het bestaat alleen voor dat gedeelte van de site waarvoor ze het wel noodzakelijk vinden, zoals bij het Taaluniecentrum, waarbij je onder de rubriek 'materialenbank' kunt zoeken op bibliografie van verschillende aard, of bij Literatuurgeschiedenis, die de mogelijkheid biedt van alles te vinden binnen de gehele website.²³

De inhoud wordt echter niet altijd gestructureerd door middel van een sitemap, wat mist op de website van Nederlands Letterenfonds.²⁴

Bij de analyse van het zesde criterium constateren we dat de gebruiker zich meestal met gemak beweegt door alle pagina's die deel uitmaken van de website. Wat varieert is waar de navigatieknoppen zijn geplaatst, bij de KB²⁵ onderaan bij de homepage en bovenop bij INL²⁶.

Wat het zevende criterium betreft, zijn de websites in het algemeen leesbaar, mooi om te zien, met homogeniteit van stijl en formaat en functioneel. Soms ontstaat er wat verwarring als er verschillende lettertypen samenkomen of te veel informatie tegelijkertijd op dezelfde pagina wordt geïntroduceerd, zoals het geval is op de website 'Toerisme in Vlaanderen en Brussel', Flandes.net.²⁷ Ook wordt het als iets vreemds beschouwd dat in de Spaanse versie van Neerlandes.org [soms formulieren in het Nederlands en/of Engels aanwezig zijn, bijvoorbeeld onder de rubriek 'contact'](#).²⁸

CONCLUSIE

In eerste instantie is het niet altijd gemakkelijk informatie van hoge kwaliteit op een digitale manier te vinden. Het brengt zich o.a. een goede planning, analyse, ontwerp, uitvoering, promotie en innovatie mee om zeker te zijn dat de informatie nuttig is voor de gebruikers wat de inhoud, presentatie en relevantie betreft. Het zou moeite kosten, personeel die aan de supervisie zou werken en geld om een zekere winst te kunnen boeken, in termen van prestige, marketing en verspreiding van de kennis.

Er zijn wel wat professionals die tijd besteden aan de evaluatie van elektronische bronnen, hoewel het doel vaak niet hetzelfde is en ook de methode en de criteria die ze aanwenden niet overeenkomen. Er zijn beoordelaars van grote portals als 'yahoo', maar ook deskundigen van verschillende vakspecialisaties, instellingen, wetenschappelijke organisaties en universiteiten, bibliothecarissen en documentalisten en evaluatieagentschappen die webpagina's analyseren voor docenten en onderzoekers. Maar deze analyses worden meestal op een andere manier uitgevoerd dan dit artikel heeft besproken.

Feit is dat er een overvloed aan informatie bestaat en dat het bovendien gemakkelijk is op het web te publiceren. Men ziet dan dat het noodzakelijk is de kennis die hierdoor online is ontstaan, van tevoren te filteren om de gewenste inhoud te kunnen gebruiken.

Met de uitgevoerde kwaliteitsevaluatie hebben we enkele tekortkomingen in kaart gebracht, maar ook interessante toepassingen die eerder onbekend waren. Webpagina's moeten kritisch worden doorzocht, geanalyseerd en gewaardeerd om er ons voordeel mee te doen. Het lijkt dan ook wenselijk en noodzakelijk dat de juiste gereedschappen worden gerealiseerd om de experts op gebied van de betreffende disciplines die als informatiebron elektronische hulpmiddelen gebruiken, een betrouwbare, verifieerbare en valide digitale bibliografie kunnen aanbevelen aan hun leerlingen. Dit didactische, kwalitatieve materiaal kan worden ingezet tijdens de cursussen van *Campus Virtual*. Dit heeft niet alleen tot doel op de hoogte te zijn van de bruikbaarheid of defecten van de betreffende pagina's of om de voor en nadelen hiervan op een rijtje te zetten. Het belangrijkste is dat de studenten op deze manier ook een kritische houding aangeleerd krijgen. Dit is niet anders dan wanneer de studenten te maken hebben met een papieren bibliografie.

Dit onderzoek, dat zich slechts in de beginfase bevindt, is ongetwijfeld veralgemeniseerbaar naar andere terreinen van academisch onderwijs. Om tot een benodigde set definitieve criteria te komen, is onderzoek in samenwerking met anderen vereist om uiteindelijk de elektronische bibliografie te analyseren met behulp van een handleiding om de verschillende bronnen op geschikte wijze te evalueren. Dankzij de conclusies van deze evaluatie die beschikbaar is voor iedere gebruiker die geïnteresseerd is in het verkrijgen van erkende, gewaardeerde en doeltreffend geëvalueerde kennis volgens een kwaliteitsmodel. *Campus Virtual* lijkt in dit geval de ideale plaats om deze kennis tentoon te spreiden.

Noten

¹ Informatie over de cursus: http://filologia.ucm.es/data/cont/media/www/pag-46/info_estudiantes_curso0_2013.pdf.

² Llamas (2005), Goicoechea de Jorge (2008) en Fernández- Pampillón et al. (2010).

³ Fernández-Pampillón et al. (2012).

- ⁴ Proyecto de Innovación y Mejora de la Calidad Docente, Facultad de Filología, UCM, 268/2010-2011
- ⁵ De internetbronnen worden geraadpleegd op 12 september 2013
- ⁶ http://www.kb.nl/menu/org_beleid.html
- ⁷ <http://www.dbnl.org/overdbnl/index.php>
- ⁸ <http://snvt.org/bibliografie/>
- ⁹ <http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/index.html>
- ¹⁰ <http://www.kb.nl/organisatie-en-beleid/externe-evaluatie-kb-2011>
- ¹¹ <http://www.dbnl.org/overdbnl/medewerkers.php>
- ¹² <http://www.dbnl.org/overdbnl/index.php>
- ¹³ <http://www.inl.nl/onderzoek-a-onderwijs/publicaties/overzicht-publicaties>
- ¹⁴ <http://www.dbnl.org/nieuws/titels.php>
- ¹⁵ <http://www.kb.nl/kennismaken-met-de-kb>
- ¹⁶ <http://www.kb.nl/hpd/qp/qp.html>
- ¹⁷ <http://www.taaluniecentrum-nvt.org/>
- ¹⁸ <http://neerlandes.org/>
- ¹⁹ <http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/index.html>
- ²⁰ <http://www.taaluniecentrum-nvt.org/>
- ²¹ <http://www.letterenfonds.nl/>
- ²² <http://neerlandes.org/>
- ²³ <http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/middeleeuwen/literatuurgeschiedenis/index.html>
- ²⁴ <http://www.letterenfonds.nl/>
- ²⁵ <http://www.kb.nl/>
- ²⁶ <http://www.inl.nl/>
- ²⁷ <http://www.flandes.net/>
- ²⁸ <http://neerlandes.org/es/contact>

Bibliografie

- Fernández-Pampillón Cesteros, A. M., M. Goicoechea, L. Hernández, D. López (red.) (2012). *Filología y Tecnología: Introducción a la escritura, informática y la información*. Madrid: Editorial Complutense S.A. Herziene versie van 2010.
- Fernández-Pampillón Cesteros, A. M. (verantwoordelijke onderzoekster). *Un repositorio digital educativo para el Campus Virtual UCM en la Facultad de Filología* (PIMCD 268-2010/2011). Vicerrectorado de Desarrollo y Calidad de la Docencia, Universidad Complutense de Madrid.
- Fernández-Pampillón Cesteros, A. M., E. Domínguez Romero, I. Armas Ranero (2011). *Herramienta para la revisión de la Calidad de Objetos de Aprendizaje Universitarios (COdA): guía del usuario. v.1.1.* <http://eprints.ucm.es/12533/>
- Goicoechea de Jorge, M. (red.) (2008). *La entrada en la Filología de hoy: La escritura, la información, la informática*. Universidad Complutense. Área de Humanidades.
- Jiménez Piano, M., V. Ortiz-Repiso (2007). *Evaluación y calidad de sedes web*. Gijón: Ediciones Trea D.L.
- Llamas, M. (red.) (2005). *Las nuevas profesiones de las lenguas*. XII Cursos Superiores de Filología. Madrid: Portal de Humanidades LICEUS.
- Martí Pelló, D. (2004) "Criterios de evaluación de sitios web". In: M.A. Muro Munilla (red.), *Arte y nuevas tecnologías: X Congreso de la Asociación española de Semiótica*, pp. 757-766.
- Merlo Vega, J. A. (2003). "La evaluación de la calidad de la información web: aportaciones teóricas y experiencias prácticas". In F. Zapico-Alonso (red.), *Recursos informativos: creación, descripción y evaluación*. Mérida: Junta de Extremadura (Sociedad de la información, 8) pp. 101-110.
- Pinto, M. "Calidad y evaluación de los contenidos electrónicos". Geraadpleegd 12 september 2013 op <http://www.mariapinto.es/e-coms/>

CONTACT MET DE NEDERLANDSTALIGE SAMENLEVING VIA HET ERASMUSPROGRAMMA

ANNE VAN RAEMDONCK
UNIVERSITEIT VAN BARCELONA
vanraemdonck@ub.edu

The article outlines four activities organised by the Dutch section at the University of Barcelona which are all related to the Erasmus exchange programme and are aimed at bringing students of the Dutch section into contact with Dutch speaking society and culture. Three of the activities stimulate a direct contact between students of the Dutch section and Dutch speaking Erasmus students at the University. These activities aim to improve the Spanish students' knowledge of spoken Dutch and extend their awareness of Dutch society and culture. At the same time they offer the opportunity to the Dutch students to get in touch with Spanish students which is, as the article explains, not granted during their stay at the University as Erasmus students. The fourth activity is a roundtable conference held by four former Spanish Erasmus students at Dutch universities set up to give future Spanish Erasmus students information about their stay in the Netherlands and Flanders that cannot be found in official sources while at the same time students of the Dutch section not involved in the Erasmus exchange are shown some aspects of Dutch society that would otherwise remain unknown to them. Although the four activities correspond to the particular needs of the students of the Dutch section and the Erasmus students at the University of Barcelona, they could also be useful for other foreign sections or departments of Dutch where for geographical reasons a direct contact with Dutch speaking countries is not readily available.

Inleiding

In deze bijdrage zal ik een overzicht geven van vier activiteiten waardoor Spaanse studenten van de sectie Nederlands aan de Faculteit Filologie van de Universiteit van Barcelona¹ via het Erasmusprogramma in contact kunnen komen met de Nederlandstalige samenleving. Bij de eerste drie activiteiten wordt rechtstreeks contact gestimuleerd met Nederlandstalige Erasmusstudenten aan de UB. De vierde activiteit bestaat uit een rondetafelconferentie waar de samenleving en het studentenleven in Nederland en Vlaanderen benaderd worden vanuit het perspectief van Spaanse Erasmusstudenten die aan een Nederlandstalige universiteit gestudeerd hebben.

Vooreerst zal ik een korte beschrijving geven van de situatie van de studenten die bij de activiteiten betrokken zijn, namelijk van de Spaanse studenten van de sectie Nederlands, van de Nederlandstalige Erasmusstudenten aan de UB en van de toekomstige Spaanse Erasmusstudenten aan een Nederlandstalige universiteit. Vervolgens zal ik uitleggen hoe de activiteiten worden uitgewerkt.

Spaanse studenten Nederlands en Nederlandstalige en Spaanse Erasmusstudenten aan de UB

Voor de Spaanse studenten van de sectie Nederlands² aan de UB blijft, ondanks de huidige communicatiemiddelen, rechtstreeks contact met de Nederlandstalige samenleving een uitzondering. Zoals geldt voor de meeste universitaire studenten Nederlands in het Middellandse Zee gebied, krijgen ze zelden de kans om hun taalkennis in een authentieke situatie te oefenen met Nederlandse moedertaalsprekers en krijgen ze voornamelijk een beeld van de Nederlandse cultuur en samenleving via tekstboeken, films, muziek en online materiaal. Spaanse studenten die deelnemen aan een door de Nederlandse Taalunie gesubsidieerde zomercursus in Gent of in Zeist, of die met een Erasmusbeurs aan een Nederlandstalige universiteit gaan studeren, zijn een minderheid. Door de geografische afstand blijft contact met de Nederlandstalige samenleving voor de meesten beperkt tot het materiaal dat in de colleges gebruikt wordt.

Nederlandstalige studenten die in het kader van het Erasmusprogramma aan de UB studeren, komen in de meeste gevallen eerst in contact met hun landgenoten of met andere buitenlandse Erasmusstudenten die zich in dezelfde situatie bevinden. Omdat hun verblijf slechts tijdelijk is, zijn de huisvestingsmogelijkheden beperkt tot flats of residenties die meestal uitsluitend voor Erasmusstudenten bedoeld zijn. Behalve de zogenaamde ‘Erasmusparties’ worden er geen specifieke activiteiten georganiseerd die rechtstreeks contact met Spaanse studenten bevorderen, terwijl er steeds meer vakken worden aangeboden in het Engels die hoofdzakelijk door buitenlandse studenten worden gevolgd. Met andere woorden: de meeste Erasmusstudenten maken kennis met de Catalaanse samenleving als studerende toeristen die afgezonderd blijven van de plaatselijke bevolking.

Ten slotte, wat Spaanse studenten van de UB betreft die met een Erasmusbeurs aan een Nederlandse of Vlaamse universiteit gaan studeren: de informatie die zij via het Erasmuskantoor krijgen is grotendeels van administratieve aard. Voor academische informatie worden ze door de plaatselijke contactpersoon van het uitwisselingsprogramma meestal doorverwezen naar de webpagina van de universiteit en ook praktische gegevens over het studieverblijf en het dagelijkse leven zijn voor de meeste studenten slechts online bereikbaar. De beschikbare informatie blijft dus onpersoonlijk en is meestal onvolledig, wat vaak leidt tot een ontgoocheling, vooral in het begin van hun studieverblijf.

Met deze situaties rekening houdend organiseert de sectie Nederlands in samenwerking met het Erasmuskantoor van de faculteit regelmatig de volgende activiteiten.

De receptie

De eerste activiteit bestaat uit een verwelkoming van de Nederlandse en Vlaamse Erasmusstudenten aan de Faculteit Filologie samen met de studenten van de sectie Nederlands. De verwelkoming wordt aangeboden in de vorm van een receptie die plaatsvindt in het begin van het academiejaar, namelijk in de eerste of tweede week van oktober. De receptie wordt georganiseerd met de steun van het Departement van Engelse en Duitse filologie waartoe de sectie behoort en wordt zo mogelijk gesubsidieerd met de basissubsidie van de Nederlandse Taalunie. Het Erasmuskantoor

van de faculteit zorgt voor de uitnodiging van de Erasmusstudenten van de faculteit die tevens gevraagd worden hun deelname elektronisch aan mij te bevestigen.

De receptie wordt onder mijn begeleiding voorbereid door studenten van het vak Nederlands III³. Verder kunnen, zo nodig, ook studenten van de overige drie vakken of oud-studenten Nederlands bij de organisatie betrokken worden.

Naast de praktische aspecten, stellen de studenten de tekst samen van het openingswoord dat één van hen uitspreekt. In deze tekst geven ze onder andere informatie over de sectie Nederlands en vertellen ze dat ze bereid zijn de Erasmusstudenten te begeleiden tijdens hun verblijf in Barcelona.

Na het openingswoord van de student geef ik een korte introductie over het Project student-assistenten Nederlands in Europa van de Nederlandse Taalunie⁴ en over de mogelijkheid om mee te werken aan bepaalde colleges Nederlandse taalverwerving en cultuur waarover ze later per e-mail meer details zullen ontvangen.

Ten slotte, om het ijs te breken, worden niet alleen een drankje en tapas aangeboden maar krijgt ook iedereen een kaartje van een eenvoudig rollenspelletje in het Nederlands dat de Spaanse studenten al tijdens de colleges geoefend hebben. Het spelletje bestaat uit elkaar informatie vragen en geven over fictieve families en is een aanpassing van de spreekactiviteit uit *Van theorie naar praktijk*⁵ die automatische reacties veroorzaakt en verdere conversaties mogelijk maakt.

Op deze receptie ontstaan de eerste spontane contacten en krijgen Nederlandse studenten op een informele wijze een eerste indruk van het taalniveau van de Spaanse studenten, wat uitermate nuttig kan zijn voor de twee volgende activiteiten.

Het student-assistentschap

De dag na de receptie ontvangen de Erasmusstudenten een elektronisch bericht met gedetailleerde informatie over de taken van de student-assistent. Deze bestaan grotendeels uit één of twee wekelijkse conversatiesessies van één of anderhalf uur met een groepje van twee of drie studenten van het vak Nederlands II of III. De sessies worden gepresenteerd als een extra curriculaire activiteit waarin Spaanse studenten hun gesproken Nederlands samen met een Nederlandstalige Erasmusstudent kunnen oefenen en aspecten leren kennen van de Nederlandse cultuur.

Voor de selectie van de student-assistent worden de geïnteresseerde studenten geïnterviewd. Er wordt hen onder meer gevraagd wat ze tijdens een conversatiesessie zouden doen met de volgende tekst die ze op voorhand gekregen hebben, met als titel 'Mijn straat':

De huizen in mijn straat zien er allemaal hetzelfde uit: ze hebben twee verdiepingen en een kleine tuin. Alle deuren en ramen zijn groen en in alle tuintjes staat een perenboom. De mensen die er wonen, zijn heel verschillend. Het zijn oude, jonge, rijke, arme, traditionele of excentrieke mensen. Sommigen studeren, anderen werken of zijn gepensioneerd. Mijn buurman heeft meer dan vijftig goudvissen in zijn huis en mijn buurvrouw heeft negen kinderen, zeven katten en twee honden. Er rijden niet veel auto's in mijn straat maar wel veel fietsen. Verder is er een bakker, een kruidenier en een gezellige kroeg waar ik vaak met mijn vrienden afspreek.

Hoewel het een kort tekstje is, is het nuttig om een idee te vormen van de taalvaardigheid, de creativiteit en het observatievermogen van de kandidaten.

De geselecteerde kandidaat krijgt tijdens een voorbereidende sessie informatie over het taalniveau van de studenten, het beschikbare materiaal en mogelijke methodologieën. De student-assistent kan vervolgens zelf de opzet van de sessies

bepalen met nadruk op spreek- en luistervaardigheidsoefeningen en kiest het materiaal dat hij of zij daarvoor geschikt acht. Hoewel de sectie over specifiek materiaal beschikt voor mondelinge taalvaardigheid, worden de student-assistenten aangemoedigd zo mogelijk authentiek materiaal te gebruiken. Omdat het lokaal waar de sessies plaatsvinden over een computer met beamer beschikt, is internet voor actuele onderwerpen het meest gebruikte medium. Een favoriete website is www.taalblad.be en voor meer gevorderde studenten worden vaak online programma's van www.uitzendinggemist.nl en/of van www.deredactie.be gebruikt. Verder blijf ik beschikbaar als begeleider en krijg ik van de student-assistent een wekelijks verslagje per e-mail over de gegeven sessies.

Op het einde van het assistentschap schrijft de student-assistent het door de Taalunie vereiste verslag waarin het rechtstreekse contact met Spaanse studenten doorgaans het meest gewaardeerd wordt bij hun ervaring als student-assistent. Ook krijg ik een kort verslag van de Spaanse studenten met hun mening over de sessies. De meeste studenten zijn erg enthousiast en velen blijven ook na afloop van het assistentschap met elkaar communiceren.

Medewerking aan colleges

Naast het student-assistentschap, biedt de sectie aan alle geïnteresseerde Erasmusstudenten ook de mogelijkheid om mee te werken aan door mij op voorhand bepaalde colleges. De medewerking bestaat in de vorm van een mondelinge bijdrage van ongeveer vijf tot tien minuten die door één of meerdere studenten kan gegeven worden. Het onderwerp van de bijdrage wordt door de student zelf voorgesteld maar moet als culturele aanvulling bij het programma gebruikt kunnen worden.

Vaak voorgestelde thema's voor de colleges van Nederlands II en III zijn onder andere Nederlandstalige popmuziek, Nederlandse of Vlaamse eigenaardigheden of gewoonten, en verschillen tussen de Spaanse en Nederlandstalige samenleving. Bij het vak Nederlandstalige cultuur is een informatieve bijdrage over bijvoorbeeld het onderwijssysteem, de multiculturele samenleving of de jongerentaal steeds welkom. Ook persoonlijke bijdragen die passen bij een bepaald college kunnen heel interessant zijn, zoals bijvoorbeeld een bijdrage over een hobby, een favoriete zanger, of een persoonlijke belevenis als Erasmusstudent in Barcelona.

Bij de organisatie voor deze medewerking gaan we als volgt te werk: zoals voorheen vermeld, worden de studenten na de receptie ook per e-mail geïnformeerd over de mogelijkheid om aan een college mee te werken. Vervolgens spreek ik met de geïnteresseerde studenten af om hun voorgestelde onderwerp te bespreken en te beslissen bij welk college de bijdrage gegeven kan worden. Zo nodig, worden de Spaanse studenten voordat de bijdrage gegeven wordt lexicaal en/of inhoudelijk voorbereid. Na de bijdrage worden vragen gesteld over het onderwerp en/of volgt een klassikale discussie. Vervolgens wordt de spreker uitgenodigd de rest van het college samen met de andere studenten bij te wonen en actief deel te nemen bij de dialogen en andere mondelinge oefeningen.

In de meeste gevallen heeft de Erasmusstudent de Spaanse studenten al op de receptie ontmoet en verloopt de medewerking aan het college in een natuurlijke en informele sfeer, wat de interactie positief beïnvloedt. Deze sporadische bijdragen zijn dan ook één van de collegeactiviteiten die door de Spaanse studenten het meest geapprecieerd worden.

De rondetafelconferentie

Bij de viering van het vijfenvijftigjarig jubileum van het Nederlands aan de UB, werd in 2013 een rondetafelconferentie gehouden met als titel: ‘Studeren met een Erasmusbeurs in Nederland of in Vlaanderen’. De conferentie vond plaats op 20 maart en werd gehouden door vier Spaanse studenten die spraken over hun ervaring als Erasmusstudent aan een Nederlandstalige universiteit.

Voor deze activiteit werden alle Erasmusstudenten van de UB uitgenodigd die het volgende academiejaar met een Erasmusbeurs aan een Nederlandse of Vlaamse universiteit gingen studeren, maar ook de studenten van de sectie Nederlands en iedereen die interesse had voor de Nederlandse samenleving waren welkom. De Erasmusstudenten werden via het Erasmuskantoor van hun faculteit geïnformeerd over de conferentie en gevraagd hun deelname per e-mail aan mij te bevestigen.

Twee studenten van de sectie Nederlands die in hun tweede studiejaar met een Erasmusbeurs aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Katholieke Universiteit van Leuven hadden gestudeerd, bleken bereid als sprekers op te treden. Via het Erasmuskantoor werden vervolgens nog twee andere studenten van de Faculteit Psychologie benaderd die zich op hun beurt aanboden om te spreken over hun Erasmusverblijf aan de Universiteit van Gent en aan de Universiteit van Utrecht.

Een week vóór de conferentie sprak ik als moderator met de sprekers af om samen met de studenten van het vak Nederlandstalige cultuur de opzet en de vragen te bespreken die aan bod zouden komen. De sprekers stelden voor de nadruk te leggen op praktische gegevens en informatie aan te bieden die meestal niet vermeld wordt in officiële bronnen. Verder werd besloten dat er twee vragen per spreker zouden worden gesteld die, indien gewenst, ook door andere sprekers beantwoord zouden kunnen worden zolang de tijdslimiet van ongeveer vijf minuten per vraag niet overschreden werd. De vragen behandelden de volgende onderwerpen: de eerste dagen in het land en het onthaal aan de universiteit; de huisvesting; het verschil tussen de studies aan de UB en de Nederlandse universiteit; het contact met Nederlandstalige studenten en met de plaatselijke bevolking; het openbaar vervoer; de vrijetijdsmogelijkheden; de mogelijkheid om een studentenbaan te vinden en ten slotte persoonlijke herinneringen en/of aanbevelingen voor toekomstige studenten.

Nadat de acht geplande vragen beantwoord waren, werden verder nog tien vragen gesteld door het publiek dat meer dan vijfenzeventig deelnemers telde. Bij de receptie die op het einde aangeboden werd met de steun van de Orde van den Prince, werden er spontaan groepjes gevormd van studenten die het volgende academiejaar aan dezelfde universiteit in België en in Nederland gingen studeren.

Na de conferentie stelden de studenten van het vak Nederlandstalige cultuur een verslag samen over de meest besproken punten dat vervolgens naar alle deelnemers werd gemaïld. Het meest uitgebreide punt was het contact met de plaatselijke bevolking. Als eerste vereiste hiervoor werd een minimale kennis van het Nederlands vermeld en werd informatie gegeven over de sectie Nederlands en de intensieve zomercursus Nederlands op de Moderne Talenschool van de UB waar de sprekers vóór hun Erasmusverblijf Nederlands hadden geleerd. Om Nederlandstalige studenten persoonlijk te ontmoeten werden deelname aan sport, dans en andere creatieve activiteiten aangehaald die door studentenverenigingen aan de meeste Nederlandstalige universiteiten georganiseerd worden, in tegenstelling met de UB waar dergelijke activiteiten uiterst zeldzaam zijn of niet bestaan. Verder werd ook informatie gegeven over gezondheidszorg, openbaar vervoer en het zoeken naar studentenkamers.

Op het einde van het verslag werd de deelnemers gevraagd hun mening te uiten over de conferentie. De meesten antwoordden onmiddellijk. Ze waren allen heel tevreden met de informatie die ze gekregen hadden en beschouwden hun deelname aan de conferentie als hun eerste reële ervaring als Erasmusstudent waar ze hun eerste Erasmuscontacten hadden gemaakt. Ten slotte was de conferentie ook motiverend voor de studenten van de vakgroep. Niet alleen kregen ze een beeld van de Nederlandstalige samenleving door de ogen van andere Spaanse studenten maar zagen ze ook dat de interesse voor de Nederlandse taal en cultuur heel wat verder reikte dan de vakgroep. Het is dus meer dan waarschijnlijk dat ook deze activiteit in de volgende jaren herhaald zal worden.

Conclusie

Met deze vier activiteiten hoop ik te hebben laten zien hoe Spaanse studenten van de vakgroep Nederlands rechtstreeks in contact kunnen komen met de Nederlandstalige samenleving. Ondanks de geografische afstand krijgen ze niet alleen de mogelijkheid hun Nederlands te oefenen met moedertaalsprekers maar leren ze ook de Nederlandse samenleving kennen vanuit het perspectief van hun Spaanse en Nederlandstalige leeftijdsgenoten.

Bij drie activiteiten krijgen Nederlandstalige Erasmusstudenten op hun beurt de kans om Spaanse studenten van de vakgroep te ontmoeten en voor toekomstige Spaanse Erasmusstudenten is de rondetafelconferentie een eerste persoonlijke kennismaking met de Nederlandstalige samenleving.

Hoewel de activiteiten beantwoorden aan de behoeftes van de vakgroep Nederlands en de Erasmusstudenten aan de UB, kunnen ze naar mijn mening ook nuttig zijn bij andere vakgroepen Nederlands aan buitenlandse universiteiten waar contact met de Nederlandstalige samenleving niet vanzelfsprekend is.

Noten

¹ Voortaan afgekort als UB.

² Het studieprogramma Nederlands bestaat uit drie vakken taalverwerving, nl. Nederlands I, II en III en één vak Nederlandstalige cultuur, die verspreid zijn over twee academiejaren. Sinds de invoering van de Bachelorstructuur in 2009 telt de opleiding een gemiddelde van 50 studenten.

³ Studenten van het vak Nederlands III hebben het taalniveau B1 van het Gemeenschappelijk Europees Referentiekader bereikt.

⁴ Zie verdere informatie op: <http://taalunieversum.org/inhoud/project-student-assistenten-nederlands-europa>

⁵ Rita Devos, Helga Van Loo en Evelien Versyck, *Nederlands voor anderstaligen, van theorie naar praktijk. Docentenboek bij basiscursussen*. Leuven/Den Haag: Acco, 2009, oefening 1.11.

